

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΠΜΣ: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

**«Ο ΛΟΦΟΣ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ,
ΕΞΕΛΙΞΗ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΩΝ. ΝΤΙΚΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΑΜΑΡΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Λέκτορας του Τμήματος
ΤΜΧΠΠΑ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΒΟΛΟΣ 2023

η Μεταπτυχιακή Διπλωματική μου Εργασία αντιπροσωπεύει
τις προσωπικές μου απόψεις και αναφέρονται
πλήρως όλες οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την
εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας.

Αφαίρεση προσωπικών δεδομένων
(Υπηρεσία Βιβλιοθήκης & Πληροφόρησης
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

Τριμελής επιτροπή

(1) Σαμαράς Νικόλαος, Λέκτορας του Τμήματος ΤΜΧΠΑΑ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Επιβλέπων).

(2) Μεταξάς Θεόδωρος, Αναπληρωτής Καθηγητής στο γνωστικό αντικείμενο "Οικονομική Ανάπτυξη", Τμ. Οικονομικών Επιστημών ΠΘ.

(3) Δέφνερ Αλέξιος-Μιχαήλ, Καθηγητής του Τμήματος ΤΜΧΠΑΑ του Π.Θ.

Copyright © Βασιλή Ντίκου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στον αγαπημένο μου παππού Αλέξανδρο
που μεγάλωσε και δούλεψε σε αυτή την περιοχή
και έφυγε πρόσφατα από τη ζωή*

Ευχαριστίες:

Ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Νικόλαο Σαμαρά, λέκτορα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για την πολύτιμη βοήθειά του στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας και τη στήριξη που μου παρείχε κατά τη διάρκειά της.

Επίσης, ευχαριστώ τους γονείς μου για τη στήριξη τους όλο αυτό το διάστημα και τη μητέρα μου Ζωή, για την καθοριστική της συμβολή στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	9
ABSTRACT.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	13
1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	15
1.1 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.....	15
1.1.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	15
1.1.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	19
1.1.3 Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	26
1.1.4 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ.....	33
1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	37
1.2.1 ΠΟΛΕΙΣ ΜΕ ΦΡΟΥΡΙΑ: ΔΙΕΘΝΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ	37
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	53
2.1 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	53
2.1.1 Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	54
2.2 ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	56
2.2.1 ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ, ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΟΝΤΑΙ ΩΣ ΕΞΗΣ	56
2.2.2 ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ, ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΟΝΤΑΙ ΩΣ ΕΞΗΣ	56
2.3. ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΩΝ.....	57
2.3.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ	57
2.4 ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	63
3. Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ: ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	65
3.1 Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ	69
3.1.1 ΤΟ Α΄ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΛΑΡΙΣΑΣ.....	70
3.1.2 ΤΟ Β΄ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΛΑΡΙΣΑΣ.....	71
3.1.3 ΤΟ ΓΕΝΙ ΤΖΑΜΙ.....	72
3.1.4 ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΛΟΥΤΡΟ (ΧΑΜΑΜ).....	73
4. ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ.....	76
4.1. ΙΣΤΟΡΙΚΑ- ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	77
4.2 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.....	86
4.2.1 ΠΡΟΤΑΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΧΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΚΕΙΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ (1996).....	88
4.2.2 ΠΡΟΤΑΣΗ, ΒΙΟΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ, 2012	93

4.2.3 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ ΛΑΡΙΣΑΣ 2016-2020 (OPEN CITY)	96
4.3 ΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ: ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ.....	98
4.3.1 ΣΗΜΕΙΑΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ.....	99
4.3.2. ΣΗΜΕΙΑΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ- ΤΑ ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	100
4.4 Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΗΜΕΡΑ	102
4.5 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	109
5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ-ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ	111
6. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ	115
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	118
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ- ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	121
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	133

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Τα επίπεδα του πολιτισμού και η αλληλεπίδρασή τους.....	16
Πίνακας 2. CIS Network.....	28
Πίνακας 3. Προϋποθέσεις για να θεωρηθεί μια περιοχή πολιτιστική.....	36
Πίνακας 4. Ποσοτική έρευνα πεδίου με ερωτηματολόγια (διαδικτυακά ερωτηματολόγια).....	56
Πίνακας 5. Ερευνητικά Ερωτήματα και αντίστοιχες ερωτήσεις. Ερωτηματολόγιο για την Ιστορικότητα του Λόφου του Φρουρίου της Λάρισας.....	57
Πίνακας 6. Οι προϋποθέσεις που πληροί η περιοχή μελέτης προκειμένου να θεωρηθεί πολιτιστική.....	107

ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1. Stara Varoš.....	38
Χάρτης 2. Το Τάρνοβο κατά τη Μεσαιωνική εποχή.....	44
Χάρτης 3. Η συνοικία Veli Varoš.	50
Χάρτης 4. Η γεωγραφική θέση της Περιφερειακής Ενότητας Λαρίσης στην Ελλάδα....	65
Χάρτης 5. Τα μνημεία της Λάρισας στο κέντρο της πόλης.....	69
Χάρτης 6. Η περιοχή μελέτης.....	76
Χάρτης 7. Η περιοχή του λόφου του Φρουρίου της Λάρισας.....	76
Χάρτης 8. Η αγορά της Λάρισας στις αρχές του 18ου αιώνα.....	82

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα ασχολείται με τον ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη μιας περιοχής καθώς και τη σχέση της με τον τουρισμό. Επιπλέον, ασχολείται με την ιστορική αναδρομή των φρουρίων-κάστρων στα πλαίσια μιας κατοικημένης πόλης, την εξέλιξη τους μέσα στο χρόνο καθώς και με τις προοπτικές τους. Η πραγματοποίηση της εν λόγω έρευνας τόσο με την ανασκόπηση της θεωρίας και της βιβλιογραφίας όσο και με την ανάλυση του λόφου του φρουρίου της Λάρισας, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά φρούρια στον ελλαδικό χώρο.

Βασικός στόχος της έρευνας λοιπόν, είναι να αναλυθεί ιστορικά ο συγκεκριμένος χώρος-η χρονολογία του, η παρελθοντική του χρήση, η σημασία του για την πόλη ανά τα χρόνια- να μελετηθεί εις βάθος η εξέλιξή του μέσα στο χρόνο φτάνοντας στη σημερινή εποχή αλλά και να διερευνηθούν και οι προοπτικές που διαθέτει η συγκεκριμένη περιοχή με σκοπό τη μελλοντική τους αξιοποίηση.

Αρχικά μελετήθηκε η πόλη της Λάρισας και η εξέλιξή της με το πέρασμα των χρόνων, δίνοντας έμφαση στην ιστορική αξία του φρουρίου της πόλης, ο τρόπος με τον οποίο εξελίχθηκε η περιοχή με την πάροδο των χρόνων αλλάζοντας κατά καιρούς μορφές και χρήσεις, ενώ παράλληλα αναλύθηκε και η σημερινή της μορφή και η σημασία της για την πόλη την παρούσα περίοδο. Παράλληλα, ερευνήθηκαν και οι διάφορες προοπτικές της περιοχής και ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούν να αξιοποιηθούν μελλοντικά.

Όσον αφορά το θεωρητικό πλαίσιο, η παρούσα έρευνα έδωσε έμφαση στην ανάλυση του όρου «φρούριο» και στην καθοριστική του σημασία για τις πόλεις. Παράλληλα, μελετήθηκαν και αναλύθηκαν ορισμένα φρούρια-κάστρα που υπάρχουν σε διάφορες βαλκανικές πόλεις, τα οποία φέρουν αρκετές ομοιότητες με τη μελέτη περίπτωσης. Η ανασκόπηση της θεωρίας ολοκληρώνεται με την εξέλιξη των συγκεκριμένων συνοικιών αλλά και με των ίδιων των φρουρίων και τη διατήρησή τους σε βάθος χρόνου.

Η μελέτη της περίπτωσης του Φρουρίου της Λάρισας αποτυπώθηκε μέσα από τη συστηματική μελέτη κατάλληλων επιστημονικών πηγών, άρθρων και βιβλίων αλλά και από τα δεδομένα που προέκυψαν από τη διαδικτυακή έρευνα (ερωτηματολόγιο). Η διεξαγωγή της συγκεκριμένης εργασίας βασίστηκε, αρχικά, στη συλλογή δευτερογενών

πηγών, στην ποιοτική ανάλυση δεδομένων μέσα από μια περιγραφική διερεύνηση των πηγών. Συγκεκριμένα, κρίθηκε απαραίτητη η συλλογή και μελέτη ποικίλων ερευνών και μελετών, από έγκυρες επιστημονικές πηγές και βάσεις δεδομένων που αφορούσαν το συγκεκριμένο θέμα. Αρχικά, έγκυρη αρθρογραφία με σκοπό την ανάλυση ποιοτικών δεδομένων με όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερο τρόπο των βασικών εννοιών του θέματος.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με την ανάλυση των αποτελεσμάτων-δεδομένων του ερωτηματολογίου που πραγματοποιήθηκε σε επισκέπτες, κατοίκους αλλά και επιχειρηματίες της περιοχής. Τέλος, διατυπώνονται ορισμένες προτάσεις για την περιοχή με σκοπό να ληφθούν υπόψη από τους αρμόδιους και να αξιοποιήσουν επαρκώς την εν λόγω περιοχή.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτιστική Κληρονομιά, Πολιτιστική Ταυτότητα, Αστική Αναγέννηση, Φρούρια, Λάρισα.

Key words: Cultural Heritage, Cultural Identity, Urban Regeneration, Fortresses, Larissa.

“The Frourio (Fortress) Hill in Larissa: Historical background, urban development, future prospects”.

ABSTRACT

This current research discusses the role of cultural heritage in the development of an area as well as its connection to the tourism sector. Furthermore, it deals with the historical background of some fortresses-castles in the limits of inhabited cities, their development in the longer term and their future prospects. The completion of this specific research was not only based on the literature review but also on the analysis of the Frourio Hill in Larissa, one of the most characteristic fortresses in Greece.

The main purpose of this research is the detailed historical analysis of this specific area-its date of construction, its past uses and its importance to the city over the years. Also, it is important to study thoroughly its development through the years until the present period of time and to research the future prospects of this specific area in order for it to be used properly in the future.

Firstly, this research includes the studying of the city of Larissa and its development through the years, by giving emphasis to the historical value of the fortress of the city, the way this area evolved over the years by changing its form and use, while, at the same time, its current form and its importance to the city were analyzed. Moreover, the various prospects of the area and the way in which they can be used in the future were examined.

Concerning the theoretical background, this current research emphasize the analysis of the term “fortress” and its certain importance to the cities. At the same time, some fortresses-castles in various Balkan cities were examined and analyzed, which show many similarities with that of the case study. The completion of the theoretical review includes with the development of these specific areas as well as their fortresses and their preservation over the years.

The case study of this current research was imprinted through the systematic studying relevant scientific sources, articles and books as well as through the data given by the online questionnaire. The conduct of this research was firstly based on the collection of secondary sources. More specifically, the collection and studying of various

research from valid scientific sources and databases concerning this particular topic was considered necessary. Initially, valid articles were examined in order to analyze the appropriate data effectively of the basic terms of the topic.

The completion of this research includes the analysis of the data given by the online questionnaire which conducted to various visitors, residents and entrepreneurs of the area. Finally, some suggestions concerning this specific area are expressed in order for the people in charge to take them into account and make good use of this area.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια, ο όρος «κληρονομιά» συνδέεται άμεσα με τις πολιτιστικές παραδόσεις μιας κοινωνίας, ενώ παράλληλα σχετίζεται με τον όρο «τουρισμός». Με τον τρόπο αυτό, δημιουργείται ένα συνδυασμός μεταξύ μοντέρνου-παραδοσιακού στα πλαίσια του πολιτιστικού υπόβαθρου μιας κοινωνίας (Nuryanti, 1996). Η πολιτιστική κληρονομιά σε συνδυασμό με τον τουρισμό, δίνουν έμφαση στην πολιτιστική ταυτότητα και μοναδικότητα κάθε περιοχής συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην ανάπτυξή της.

Για το λόγο αυτό, παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, μία «στροφή» προς τον πολιτισμό και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς των περιοχών προκειμένου να εδραιώσουν τη μοναδικότητά τους και, κατ' επέκταση, να αυξηθεί ο αριθμός των επισκεπτών τους, δηλαδή ο τουρισμός. Πολλές περιοχές στοχεύουν στην αναπαλαίωση κτιρίων με μεγάλη ιστορική σημασία για την τοπική κοινότητα, στη διατήρηση και σωστή διαχείριση αρχαίων μνημείων ή στη δημιουργία μουσείων επιτυγχάνοντας με τον τρόπο αυτό να εδραιώσουν την πολιτιστική τους ταυτότητα και να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους έναντι άλλων περιοχών.

Αναπόσπαστο τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής αποτελούν και τα ιστορικά/αρχαία φρούρια. Αρκετές πόλεις έχουν δώσει ιδιαίτερη σημασία στη διατήρηση και ανάδειξη των ιστορικών φρουρίων τους καθώς συνδέονται άρρηκτα με το παρελθόν και την ιστορία τους ενισχύοντας παράλληλα την πολιτιστική τους ιδιαιτερότητα. Μερικές από αυτές τις πόλεις ανήκουν στην περιοχή των Βαλκανίων όπως η Βουλγαρία, το Μαυροβούνιο αλλά και η Ελλάδα, με το λόφο του φρουρίου της Λάρισας.

Η παρούσα έρευνα ξεκινά με τη μελέτη της βιβλιογραφίας σχετικά με το ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς στην εδραίωση του πολιτιστικού προφίλ των περιοχών αλλά και τη σχέση της με τον τουρισμό, στη συνέχεια ακολουθεί ο ρόλος των φρουρίων κυρίως στις Βαλκανικές πόλεις καταλήγοντας στην πόλη της Λάρισας η οποία αποτελεί μελέτη περίπτωσης της παρούσας εργασίας.

Αναλυτικά, η μελέτη ξεκινά με μία ανάλυση των όρων «κληρονομιά», «πολιτιστική κληρονομιά» και πως χρησιμοποιούνται από διάφορους μελετητές, αλλά και η σχέση τους με την κάθε περιοχή και το πώς συμβάλλουν στην πολιτιστική της

ιδιαιτερότητα και ανάπτυξη. Παράλληλα, μελετάται και η σχέση των όρων αυτών με τον τουρισμό και τη δημιουργία νέων μορφών τουρισμού.

Στη συνέχεια, αναλύεται ο ρόλος των φρουρίων ως ένδειξη στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς και πώς αξιοποιείται από διάφορες πόλεις. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά σε πόλεις από την περιοχή των Βαλκανίων και πώς έχουν αξιοποιήσει τα υπάρχοντα φρούρια που διαθέτουν. Ακολουθεί μια ιστορική αναδρομή των φρουρίων και η εξέλιξη τους μέσα στο χρόνο, ενώ παράλληλα μελετάται η σημερινή τους μορφή και πώς εδραιώνουν το πολιτιστικό προφίλ των συγκεκριμένων πόλεων.

Μετά την ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου της παρούσας έρευνας, ακολουθεί η μελέτη περίπτωσης. Αρχικά, δίνονται ορισμένα γενικά στοιχεία για την πόλη αλλά και για την εξέλιξη της πόλης κατά την πάροδο των χρόνων καθώς η Λάρισα αποτελεί μία πόλη με πλούσιο ιστορικό παρελθόν με έντονα τα στοιχεία των αρχαίων χρόνων αλλά και της τουρκοκρατίας.

Αμέσως μετά η έρευνα επικεντρώνεται στο λόφο του φρουρίου της πόλης. Ειδικότερα, γίνεται μια ιστορική αναδρομή της συγκεκριμένης περιοχής καθώς υπάρχει από τα αρχαία χρόνια και αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης. Έπειτα, δίνεται έμφαση η εξέλιξη της περιοχής με την πάροδο των χρόνων, ξεκινώντας από τα αρχαία χρόνια και την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας για να καταλήξει στη μορφή που έχει η περιοχή σήμερα.

Την εξέλιξη της συγκεκριμένης περιοχής ακολουθεί η ανάλυση των δυνατοτήτων και προοπτικών της συγκεκριμένης περιοχής και πώς μπορεί να αξιοποιηθεί καλύτερα με σκοπό την τοπική ανάπτυξη και την προσέλκυση περισσότερων επισκεπτών. Ο λόφος του φρουρίου της Λάρισας σήμερα αποτελεί κυρίως χώρο ανάπτυξης επιχειρήσεων εστίασης. Συνεπώς, η συγκεκριμένη έρευνα καλείται να αναλύσει τις προοπτικές και δυνατότητες της συγκεκριμένης περιοχής με σκοπό την ανάδειξη των στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς που διαθέτει και την τοπική και τουριστική της ανάπτυξη.

Η έρευνα ολοκληρώνεται με την ανάλυση των τελικών συμπερασμάτων που προκύπτουν τόσο από τα δεδομένα των επιστημονικών ερευνών όσο και από την ανάλυση των ερωτηματολογίων που απευθύνονται σε κατοίκους, επισκέπτες αλλά και σε επιχειρηματίες.

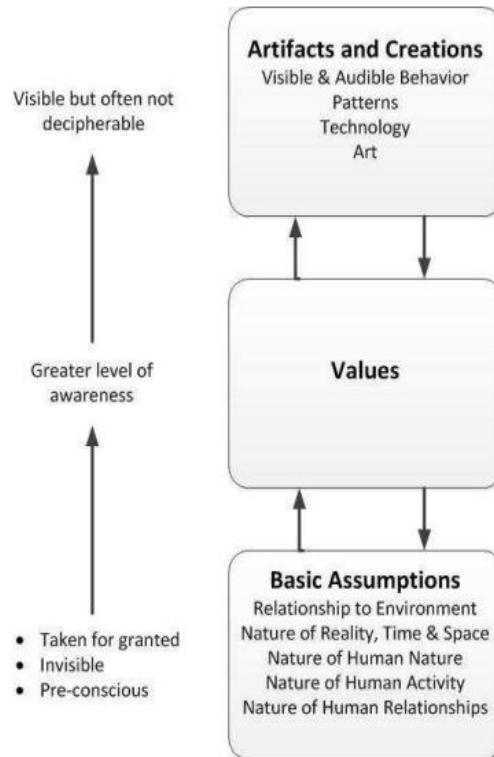
1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

1.1 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

1.1.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ο «πολιτισμός» αποτελεί μία έννοια η οποία είναι πολύ δύσκολο να οριστεί και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το 1952, οι Αμερικανοί ανθρωπολόγοι Kroeber και Kluckhohn επανεξέτασαν ιδέες και ορισμούς της, δημιουργώντας μία λίστα από 164 διαφορετικούς ορισμούς. Ο Apte (1994, 2001) συνοψίζει το πρόβλημα ως εξής: «Παρόλο τις προσπάθειες ενός αιώνα για να οριστεί επαρκώς η έννοια «πολιτισμός», μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90 οι ανθρωπολόγοι δεν είχαν καταλήξει ακόμη σε κάποιον ορισμό όσον αφορά τη φύση της συγκεκριμένης έννοιας» (Spencer-Oatey, 2012).

Αναλύοντας τον «πολιτισμό», είναι σημαντικό να διακριθεί σε τρία θεμελιώδη επίπεδα στα οποία γίνεται έκδηλος ο πολιτισμός: α) τα ευδιάκριτα δημιουργήματα, β) οι αξίες και γ) βασικές υποβόσκουσες εικασίες. Ειδικότερα, το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει τον τρόπο ντυσίματος, τον τρόπο που ένας άνθρωπος απευθύνεται σε κάποιον άλλο ακόμη και πιο μόνιμες ενδείξεις όπως είναι τα διάφορα προϊόντα, τα αρχεία μιας εταιρίας κ.ο.κ. Το συγκεκριμένο επίπεδο επιτρέπει σε κάποιον να περιγράψει το «πώς» μια ομάδα διαμορφώνει το περιβάλλον της και το «ποια» μοτίβα συμπεριφοράς είναι ευδιάκριτα μεταξύ των μελών, ωστόσο είναι δυσνόητο το «γιατί» η ομάδα αυτή συμπεριφέρονται με αυτό το συγκεκριμένο τρόπο. Αυτό ερμηνεύεται από τις αξίες σε συνδυασμό με το πρώτο επίπεδο (τα δημιουργήματα). Για να γίνει κατανοητή η κουλτούρα μιας ομάδας και για να και για να επιβεβαιώθουν απολύτως οι αξίες μιας ομάδας και πέρα από τον τρόπο συμπεριφοράς, είναι σημαντική η εμβάθυνση στις υποβόσκουσες εικασίες, οι οποίες τυπικά είναι ασυναίσθητες αλλά στην πραγματικότητα καθορίζουν τις αντιλήψεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματα μιας ομάδας.

Πίνακας 1. Τα επίπεδα του πολιτισμού και η αλληλεπίδρασή τους. Πηγή: Schein 1984.

Ο πίνακας 1 απεικονίζει τα βασικά επίπεδα του πολιτισμού που αναλύθηκαν ανωτέρω. Δεξιά διακρίνονται τα τρία βασικά επίπεδα με το πρώτο επίπεδο να γίνεται να μην αντιληπτό αλλά να μην μπορεί να ερμηνευθεί. Το δεύτερο επίπεδο το οποίο αλληλεπιδρά με το πρώτο, εμπεριέχει έντονη το αίσθημα της αντίληψης και το τρίτο και τελευταίο επίπεδο λαμβάνεται ως δεδομένο και τοποθετείται τελευταίο όσον αφορά το επίπεδο της αντίληψης και της συναίσθησης.

Ο πολιτισμός είναι κάτι που μαθαίνεται και δεν κληρονομείται και πηγάζει από το κοινωνικό περιβάλλον κάποιου και όχι από τα γονίδια του. Η έννοια αυτή θα πρέπει να διακριθεί στην ανθρώπινη φύση, από τη μία, και στην ατομική προσωπικότητα από την άλλη, ωστόσο τα όρια μεταξύ της ανθρώπινης φύσης και του πολιτισμού είναι κάτι που αποτελεί ακόμη θέμα συζήτησης μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων. Επιπλέον σύμφωνα με την Spencer-Oatey (2012), αξίζει να σημειωθεί πως ο πολιτισμός είναι τόσο ατομική και ψυχολογική δομή όσο και κοινωνική. Σε κάποιο βαθμό, ο πολιτισμός υπάρχει τόσο στο κάθε άτομο ξεχωριστά όσο και παγκοσμίως σε ένα κοινωνικό σύνολο. Ατομικές διαφορές στον πολιτισμό μπορεί να παρατηρηθούν ανάμεσα στους ανθρώπους σε βαθμό

στον οποίο υιοθετούν συμπεριφορές, αξίες, πεποιθήσεις κ.ά., οι οποίες, κατά γενική συναίνεση, απαρτίζουν τον πολιτισμό τους.

Ο πολιτισμός διαδραματίζει βασικό ρόλο στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας και χρησιμοποιείται για να αυξήσει την αξία των αγαθών. Ειδικότερα, παραγωγοί των αγαθών «ντύνουν» τα αγαθά τους τους με πολιτιστικούς όρους και τα άτομα που αγοράζουν τα αγαθά το κάνουν για λόγους ταυτότητας (McCain 1979, 1981, 1995). Οι καταναλωτικές επιλογές μετατοπίζονται από υλικές σε άυλες και σκοπεύουν στο να ενισχύσουν την ταυτότητά τους, επιτυγχάνοντας την επιστροφή σε επενδύσεις με βάση την ταυτότητα και την κοινωνική θέση (Sacco and Viviani 2003; Sacco and Zarri, 2004). Ο πολιτισμός θεωρείται εργαλείο το οποίο προωθεί τη συνοχή μέσω μιας κοινής γλώσσας, επεκτείνοντας την κοινωνική ανάπτυξη (Matarasso 1997). Το πολιτιστικό κεφάλαιο βοηθάει στη δημιουργία και αναγέννηση του κοινωνικού ιστού μιας κοινωνίας, δημιουργεί ευκαιρίες για κοινωνική δικτύωση και αποτελεί αρωγός για τη διαχείριση του κοινωνικού κεφαλαίου (Bourdieu 1983). Συνεπώς, κατ' επέκταση, ωφελεί και την κοινωνική τάξη (Everingham, 2003).

Κατά παγκόσμια προσέγγιση, οι πόλεις αντιμετώπιζαν ποικίλα προβλήματα τα οποία σχετίζονταν με τις οικονομικές αλλαγές που προκλήθηκαν από το 1970 και περιλάμβαναν κυρίως τη βιομηχανική αναδιάρθρωση. Πολλές δυτικές πόλεις στράφηκαν στον πολιτιστικό τομέα προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα υπάρχοντα προβλήματά τους και να επιτύχουν την ανάπτυξή τους. Για το λόγο αυτό, χρησιμοποίησαν τον πολιτιστικό τομέα για την αναγέννηση των μετα-βιομηχανικών περιοχών και εγκαταστάσεων, προσελκύοντας κεφάλαια ή δημιουργώντας μια νέα εικόνα για την πόλη. Αυτή η πρακτική είχε αρχικά επιτυχία στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου οι πολιτιστικές δραστηριότητες θεωρούνταν ότι διέθεταν ποικίλες προοπτικές (Środa-Murawska, 2017; James et al., 2006).

Επιπρόσθετα, ο πολιτισμός βοηθάει τους πολεοδόμους να εστιάσουν στη φυσική ανακαίνιση κτιρίων και άλλων περιοχών, και τους επιβάλλει να σκεφτούν τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να χρησιμοποιούνται οι δημόσιοι χώροι (Stevenson 1998).

Ο ορισμός μιας αναπτυξιακής στρατηγικής η οποία εστιάζει στο πολιτιστικό στοιχείο και στους παράγοντές του συμβάλλει στην ανάπτυξη της αξίας των τοπικών περιοχών και έχει προσελκύσει σημαντικά το ενδιαφέρον των

στοχαστών αλλά και των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής (Bianchini and Parkinson 1993; Evans 2005; Throsby 1999, 2001).

Ο πολιτισμός και η πολιτιστική πολιτική αποκτούν όλο και περισσότερη σημασία και οι υπεύθυνοι χάραξης της πολιτικής χρησιμοποιούν και τις δύο έννοιες για να ενισχύσουν την ομογένεια σε όλα τα φάσματα της κοινωνίας. Υπάρχουν δύο βασικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για να προωθήσουν την πολιτιστικά βασισμένη ανάπτυξη: αρχικά, τα πολιτιστικά συμπλέγματα προσελκύουν τους τουρίστες. Δεύτερον, οι πολιτιστικές περιοχές αποτελούν μέρη όπου ο πολιτισμός και οι εσωτερικοί ή εξωτερικοί πόροι ενώνονται ορίζοντας, με τον τρόπο αυτό, τη στρατηγική για την τοπική ανάπτυξη. Κάθε περιοχή ακολουθεί διαφορετική προσέγγιση στο σχεδιασμό (Sacco et al., 2009).

Συνοψίζοντας, ο πολιτισμός ως οργανωμένη έννοια δύναται να προσφέρει στο σχεδιασμό ένα νέο, σταθερό και βιώσιμο θεμέλιο. Το γεγονός ότι ο πολιτισμός- ο οποίος αποτελεί και αποτελείται από γεωγραφικά στοιχεία, ιστορικά και κοινωνικά- επεκτείνεται και πλέον αποτελεί τον παγκόσμιο βασικό πόρο που έχει τη δυνατότητα να γίνει η βάση για έναν νέο σχεδιασμό (Young, 2008). Αναλύοντας το ρόλο του πολιτισμού στην τοπική ανάπτυξη, παρατηρείται ότι τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερες πόλεις-περιοχές στρέφονται στο συγκεκριμένο τομέα για την ανάπτυξή τους. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως- εκτός από τον όρο πολιτισμό- και η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο στρατηγικό σχεδιασμό και αυτή θα αναλυθεί στο επόμενο υποκεφάλαιο.

1.1.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Το πρώτο κείμενο το οποίο αποδίδει τον ορισμό της έννοιας «κληρονομιά» αποτελεί ο Διεθνής Χάρτης της Βενετίας του 1964. Στην εισαγωγή, ένας πρώτος ορισμός της «κληρονομιάς» που δίνεται είναι ότι η κληρονομιά διαποτισμένη με ένα μήνυμα από το παρελθόν, τα ιστορικά μνημεία των ανθρώπινων γενεών παραμένουν έως σήμερα ως ζωντανοί μάρτυρες των παλιών παραδόσεων. Οι άνθρωποι γίνονται όλο και πιο συνειδητοποιημένοι για την ενότητα των ανθρώπινων αξιών και αντιμετωπίζουν τα αρχαία μνημεία ως «κοινή κληρονομιά». Επιπλέον, αναγνωρίζεται και η κοινή ευθύνη να διασφαλιστούν για τις επόμενες γενιές έτσι ώστε να κληροδοτηθούν με την πλούσια αυθεντικότητα με την οποία κληρονομήθηκαν (Vecco, 2010). Στο άρθρο 1 του Χάρτη της Βενετίας, αναφέρεται ο ορισμός των ιστορικών μνημείων προσδιορίζοντας ότι εφαρμόζεται όχι μόνο σε σπουδαία έργα τέχνης αλλά και σε πιο μέτρια έργα τέχνης του παρελθόντος τα οποία έχουν αποκτήσει πολιτιστική σημασία με το πέρασμα του χρόνου. Στο Διεθνή Χάρτη της Βενετίας, τα θέματα τα οποία τέθηκαν είχαν ως σκοπό να αποτελέσουν αντικείμενο συζητήσεων για τα επόμενα χρόνια. Συνεπώς έγιναν αναφορές σχετικά με την αξία, την αξιολόγηση, απόδειξη ότι διαθέτουν καλλιτεχνικό και ιστορικό ενδιαφέρον, πολιτιστικό ενδιαφέρον καθώς και πολιτιστικής περιουσίας (Vecco, 2010).

Συνεχίζοντας με την ανάλυση της συγκεκριμένης έννοιας, σύμφωνα με τον Bouchenaki (2003), τα τελευταία τριάντα χρόνια, ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» διευρύνεται συνεχώς. Η Χάρτα της Βενετίας (1964), όπως προαναφέρθηκε, αρχικά έκανε λόγο μόνο για μνημεία και αξιοθέατα και ασχολούνταν κυρίως με την αρχιτεκτονική κληρονομιά. Το ζήτημα γρήγορα επεκτάθηκε έτσι ώστε να συμπεριληφθούν συγκεκριμένες κατηγορίες κτιρίων, τοπική αρχιτεκτονική και βιομηχανική, και γενικότερα την αρχιτεκτονική κληρονομιά του 20^{ου} αιώνα.

Η έννοια της λέξης «κληρονομιά» στην ευρύτερή της σημασία συνδέεται με την έννοια της «διαδοχής», σημασίες οι οποίες υποδηλώνουν ότι κάτι μεταφέρεται από μία γενιά στην επόμενη. Με άλλα λόγια, η κληρονομιά, της οποίας ο ρόλος είναι η «κληροδότηση» των ιστορικών αξιών του παρελθόντος, θεωρείται ως μέρος της πολιτιστικής παράδοσης μιας κοινωνίας (Nuruyati, 1996).

Επιπλέον, σύμφωνα με τους Tweed and Sutherland (2007), ο όρος «κληρονομιά» χαρακτηρίζεται ως η παραδοσιακή διαδικασία σύμφωνα με την οποία η κληρονομιά εφαρμόζεται από τους ειδικούς ως «τιμητική ετικέτα» σε διάφορα

αξιοθέατα, κτίρια και σε άλλα πολιτιστικά αντικείμενα. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ακολουθεί μια στρατηγική «εκ των άνω προς τα κάτω», αφήνοντας ελάχιστα περιθώρια για τις συμβολές του κοινού. Παρόλα αυτά, όπως τονίζουν οι Tweed και Sutherland (2007), όταν επιβάλλεται η γνώμη των ειδικών χωρίς γνωμοδότηση, οι κατηγορίες του ελιτισμού είναι αναπόφευκτες και είναι δύσκολο να κερδίσουν αναγνώριση πέρα από τη «συμβατική κληρονομιά». Επιπλέον, αναφέρουν πως η κληρονομιά γενικότερα «αναδύεται» από τη συμπεριφορά του κοινού παρά από την οργανωμένη άσκηση παρασκηνιακής πολιτικής πίεσης, ενώ ακόμη αναφέρεται και ως *de facto* κληρονομιά διότι αποκτά το κύρος της μέσω της χρήσης παρά μέσω της εσκεμμένης μελέτης. Η κληρονομιά τονίζει τον αυξανόμενο εκδημοκρατισμό στον πολιτισμό, στον οποίο οι πολίτες διαδραματίζουν το μεγαλύτερο ρόλο στο να καθορίζεται τι θεωρείται «πολιτιστικό» (Tweed & Sutherland, 2007; Smith, 2006). Ακόμη, η κληρονομιά περιλαμβάνει και αντικείμενα ή φαινόμενα τα οποία παλαιότερα δε γινόταν αποδεκτά καθώς θεωρούνταν «κιτς», όπως τα λεγόμενα «black spots» (μαύρα στίγματα) του πολιτιστικού τουρισμού που αναφέρθηκαν από τον Rojek (1997) και αφορούσαν τόπους θανάτου και χώρους ταφής σύγχρονων διασημοτήτων. Επομένως, η πολιτιστική κληρονομιά είναι μια συνεχώς αυξανόμενη ευρεία κατηγορία, η οποία περικλείει μια συλλογή από ποικίλα φαινόμενα. Αυτό αιτιολογείται από το γεγονός ότι σήμερα η κληρονομιά θεωρείται εξαιρετικά σημαντική στην αίσθηση των ανθρώπων ότι ανήκουν κάπου αλλά και στη διαμόρφωση της πολιτιστικής τους ταυτότητας. (Tweed & Sutherland, 2007; Katapidi, 2015).

Αναλύοντας περαιτέρω το συγκεκριμένο όρο, σύμφωνα με τον Adejwon (1985), η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνει κληρονομικούς παράγοντες, συνήθειες ή ιστορικούς θρύλους που έχουν δημιουργηθεί από τον άνθρωπο. Τέτοιοι παράγοντες έχουν διεισδύσει και κληροδοτηθεί στην κοινωνία, είτε συνειδητά είτε όχι, με την πάροδο των χρόνων και έχουν καθοριστεί στον τρόπο ζωής της εκάστοτε κοινωνίας. Ένα από τα παραδείγματα που αναφέρει είναι το ετήσιο μουσικό φεστιβάλ της Σκωτίας και την παραδοσιακή σκωτσέζικη ενδυμασία. Ολοκληρώνοντας, ο Adejwon (2007), ισχυρίζεται πως η «γενετική» σπουδαιότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς έγκειται στο γεγονός ότι έχει οικονομική αξία, αφού μπορεί να αποφέρει οικονομική ανάπτυξη, καθώς πάνω σε αυτή στηρίζεται η δημιουργία του πολιτιστικού τουρισμού.

Την οικονομική διάσταση της συγκεκριμένης έννοιας αναλύουν επίσης οι Orpiao et al. (2015). Ειδικότερα, αναφέρεται ότι η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σημαντικό «εργαλείο» χωρικής ανάπτυξης, εκτός από μια υπηρεσία που προσφέρεται στους ανθρώπους για να την απολαύσουν, κάτι που συμβάλλει στην οικονομική άνθηση. Επενδύοντας στην πολιτιστική κληρονομιά, οι τοπικοί φορείς μπορούν να βελτιώσουν την ελκυστικότητα και να προσελκύσουν τουρίστες οι οποίοι με τη σειρά τους δαπανούν χρόνο- άρα και χρήματα- προκειμένου να επισκεφθούν την περιοχή (Garcia-Hernandez et al., 2017; Wai-Yin & Shu-Yun, 2003). Για το λόγο αυτό, η πολιτιστική κληρονομιά ερμηνεύεται ως βασικό θέμα για την αστική αναγέννηση και στην αναζωογόνηση. Παρόλα αυτά, τα πολιτιστικά αγαθά μπορούν επίσης να συμπεριληφθούν στα συνήθη αγαθά μέσω της «πολιτιστικοποίησής» τους, η οποία ενισχύει τη μοναδικότητα και την αυθεντικότητα (Orpiao et al., 2015). Παρόμοια άποψη σχετικά με την οικονομική διάσταση της συγκεκριμένης έννοιας εκφράζουν οι Spanos & Goulas (2017). Πιο συγκεκριμένα, στο επιστημονικό τους άρθρο αναφέρεται πως τα στοιχεία της κληρονομιάς είναι σε θέση να εδραιώσουν ένα πλαίσιο τουρισμού κληρονομιάς και ότι εφόσον η πολιτιστική κληρονομιά δε συνδέεται με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, τότε υπάρχει μεγάλος κίνδυνος για τις πόλεις, ή ακόμη και για τις ευρύτερες περιοχές, να αντιμετωπίσουν οικονομική ύφεση. Επομένως, καταλήγουν στο συμπέρασμα πως η κληρονομιά, μέσω της διατήρησης και της συντήρησης, είναι το επίκεντρο των προγραμμάτων που έχουν να κάνουν με την αστική αναγέννηση. Από αυτή την άποψη, η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να συμβάλλει στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των πόλεων αλλά και στην οικονομική τους ανάπτυξη και βελτίωση, μέσω του πολιτιστικού τουρισμού. Ωστόσο, στο συγκεκριμένο άρθρο (Spanos & Goulas, 2017), αναφέρεται πως η μονοπώληση του ενδιαφέροντος από τα οικονομικά οφέλη εγκυμονεί κινδύνους για τους κατοίκους, καθώς μαζί με την έλλειψη εκτίμησης για το τι θα πρέπει να συντηρηθεί, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα η πολιτιστική κληρονομιά να μετατραπεί σε απλό εμπόριο.

Παρόμοια άποψη σχετικά με την οικονομική αλλά και τουριστική διάσταση της συγκεκριμένης έννοιας αποδίδουν οι Esfehiani & Albrecht (2019), σύμφωνα με τους οποίους η κληρονομιά αποτελεί την κινητήρια δύναμη για την πραγματοποίηση ταξιδιών ενώ παράλληλα έχει τη δυνατότητα να μετατρέπει τοποθεσίες σε προορισμούς, τους οποίους ο τουρισμός, καθώς τους εκθέτει στους επισκέπτες, τους

κάνει οικονομικά βιώσιμους (Esfehiani & Albrecht, 2019; Loulanksi & Loulanksi, 2011).

Επιπρόσθετα, μια ακόμη προσέγγιση του όρου «κληρονομιά», όπως παρουσιάζεται από τον Willems (2010), αφορά την εμφανή τοποθέτηση της σε ένα πλαίσιο ατομικών αξιοθέατων και μνημείων που αποτελούν μέρος ενός συνόλου-του περιβάλλοντος της κληρονομιάς- και πως το πιο σημαντικό είναι η βιωσιμότητα του συνόλου αυτού. Αυτή την ανάγκη για συντήρηση και βιωσιμότητα αναφέρουν οι Vodopivec et al. (2013), στο επιστημονικό τους άρθρο. Ειδικότερα, αναφέρουν πως η πολιτιστική κληρονομιά, λόγω πολλών περιβαλλοντικών επιρροών και ανθρώπινων παραγόντων, είναι υπό απειλή. Συνεπώς, η συντήρησή της επισημαίνεται από βιώσιμη προστατευτική διατήρηση και τακτική συντήρηση. Η επιστημονική κοινότητα στον τομέα της διατήρησης της κληρονομιάς συστήνει μια ολιστική ενσωματωμένη προσέγγιση που περιλαμβάνει τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων καθώς και ένα βιώσιμο στρατηγικό σχέδιο το οποίο να στοχεύει στο να εναρμονίσει τις οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές διαστάσεις της ανάπτυξης και ενσωμάτωσης των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών καθώς και τις φυσικές επιστήμες και τις μελέτες μηχανικών (Vodopivec et al., 2013).

Ιδιαίτερη έμφαση σχετικά με το περιβάλλον της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως ο Willems (2010), δίνει στο επιστημονικό του άρθρο ο Blake (2010). Συγκεκριμένα αναφέρει πως η πολιτιστική κληρονομιά αποτελείται από ορισμένα τοπογραφικά στοιχεία και πολιτιστικά αξιοθέατα καθώς και η σχέση που έχουν οι άνθρωποι με τα στοιχεία αυτά- σχέση που τους δίνει ιδιαίτερη αξία. Επιπλέον, αναφέρει πως η «πολιτιστική κληρονομιά» αποτελεί τον όρο της τέχνης στη διεθνή νομοθεσία, αφού είναι εφικτό να συμπεριλάβει αυτό το ευρύ φάσμα πιθανών στοιχείων- είτε υλικών είτε άυλων.

Τη δική του άποψη για την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς εκφράζει ο Graham (2002), ο οποίος αναφέρει πως η κληρονομιά μπορεί να ερμηνευθεί διαφορετικά σε οποιονδήποτε πολιτισμό, οποιαδήποτε εποχή όπως και μεταξύ των πολιτισμών με την πάροδο του χρόνου. Επιπλέον, αναφέρεται πως η κληρονομιά περιλαμβάνει μια ποικιλία επίσημων (χορηγίες της πολιτείας) αλλά και ανεπίσημων μορφών με τις τελευταίες να υπονομεύουν τις πρώτες. Συνεπώς, στην έρευνά του ισχυρίζεται πως η κληρονομιά μπορεί να αποκτήσει διάφορες εκφάνσεις καθώς υπάρχουν ποικίλα είδη κληρονομιάς, η σημασία και το περιεχόμενο των οποίων μπορεί να αλλάζει με την πάροδο των χρόνων αλλά και με βάση τον τόπο στον οποίο

μπορούν να εντάσσονται και να ερμηνεύονται. Παρόλα αυτά, η κληρονομιά δεν αποτελεί αποκλειστικά μελέτη του παρελθόντος αλλά αντίθετα αφορά τον τρόπο με τον οποίο διάφορα δημιουργήματα, μυθολογίες, αναμνήσεις και παραδόσεις μπορούν να αποτελέσουν «εφόδια» για το παρόν. Τα περιεχόμενα, οι διάφορες ερμηνείες και οι αναπαραστάσεις τους επιλέγονται με βάση τις απαιτήσεις του παρόντος (Avrami et al, 2000). Με άλλα λόγια, η κληρονομιά αποτελεί τη σύγχρονη αξιοποίηση του παρελθόντος και εφόσον οι έννοιές της ορίζονται στο παρόν, τότε δημιουργείται εκείνο το είδος κληρονομιάς που απαιτείται και μπορεί να αξιοποιηθεί κατάλληλα για να ικανοποιήσει ορισμένους σκοπούς, οι οποίοι προκύπτουν από τις ανάγκες των σύγχρονων κοινωνιών (Graham, 2002).

Στην έρευνά του ο Ito (2003), εστιάζει στην έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς αναλύοντας τα δύο είδη της: την υλική και την άυλη. Ειδικότερα, η σχέση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, ιδιαίτερα τα μνημεία και τα αξιοθέατα, και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι τόσο στενή που δύσκολα μπορούν να διαχωριστούν. Ωστόσο, η σχέση αυτή μπορεί κατά προσέγγιση να διαχωριστεί σε δύο περιπτώσεις. Πρώτον, η άυλη πολιτιστική κληρονομιά πραγματώνεται από την υλική πολιτιστική κληρονομιά και δεύτερον, η άυλη κληρονομιά διαδραματίζει βασικό ρόλο στη σύσταση της υλικής. Η σχέση αυτή των δύο ειδών κληρονομιάς συναντάται σε όλο τον κόσμο, συνεπώς η μελέτη και η κατανόηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς θα προσφέρει μια σημαντική βάση για τη διατήρηση, την επιμέλεια, τη συντήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς (Ito, 2003; Wai-Yin & Shu-Yun, 2003).

Επιπλέον, όπως έχει ήδη αναφερθεί, σύμφωνα με την Assi (2012), τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένα έντονο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά. Η κληρονομιά θεωρείται μια πολύ σημαντική έννοια καθώς έχει συμβολική και οικονομική αξία, ενώ παράλληλα δίνει σημασία και αξιοπρέπεια στην ανθρώπινη ζωή. Ακόμη, νομιμοποιεί εδαφική και πνευματική ιδιοκτησία και αποτελεί βασικό παράγοντα στη διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας (Blake 2000; Assi 2012). Οι άνθρωποι, και γενικότερα οι κοινωνικές ομάδες που σκέφτονται, «κατασκευάζουν» νοερά και προσπαθούν να αντιληφθούν την έννοια «κληρονομιά», κατά συνέπεια συμβάλλουν στον «εκδημοκρατισμό» της. Παράλληλα, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτιστικής ταυτότητας ενός κοινωνικού συνόλου, μιας κοινωνικής ομάδας αλλά και ενός ατόμου μεμονωμένα (Blake, 2000 Assi, 2012).

Παρόμοια άποψη για την πολιτιστική κληρονομιά εκφράζει και ο Lenzerini (2011). Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας τις απόψεις ενός στοχαστή του 20^{ου} αιώνα, αναφέρει πως η πολιτιστική κληρονομιά αποτελείται όχι μόνο από υλική ιδιοκτησία αλλά και από ουσιώδη στοιχεία τα οποία αναπαριστούν τον ζωντανό πολιτισμό των ανθρώπινων κοινωνιών, την εξέλιξή τους αλλά και τη διαρκή τους ανάπτυξη. Συνεπώς, περιλαμβάνει όλα αυτά τα άυλα στοιχεία τα οποία θεωρούνται από μια κοινότητα ως ουσιώδη για την εγγενή τους ταυτότητα αλλά και για τη μοναδικότητά τους σε σύγκριση με άλλες ομάδες ανθρώπων (Avrami et al., 2000). Με άλλα λόγια, η πολιτιστική κληρονομιά είναι το σύνολο των ανθρώπινων δημιουργημάτων μέσω των οποίων μια κοινότητα αναγνωρίζει συγκεκριμένες αξίες με τις οποίες και ταυτίζεται (Alvarez-Garcia et al., 2019, Wai-Yin & Shu-Yun, 2003). Μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα αυτή η ολιστική αντίληψη του πολιτισμού δεν είχε υιοθετηθεί επαρκώς από τη διεθνή κοινότητα. Μέχρι τότε οι διάφορες κοινότητες προέβλεπαν νομικά την προστασία της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία αξιολογούνταν με βάση την καλλιτεχνική, την αισθητική, την επιστημονική, την αρχιτεκτονική και την οικονομική της αξία (Lenzerini, 2011).

Τη σύνδεση της έννοιας «πολιτιστική κληρονομιά» με τα ανθρώπινα δικαιώματα αναλύει ο Logan (2010). Ειδικότερα, το να έχεις πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά προϋποθέτει και την ανάπτυξη του διαλόγου αλλά και την κατανόηση μεταξύ των πολιτισμών και, συνεπώς, τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος το οποίο ενθαρρύνει την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλους. Από τα διαφορετικά είδη πολιτιστικής κληρονομιάς- υλική και άυλη- προκύπτουν και διαφορετικά θέματα όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, με το δεύτερο είδος της να έχει τις πιο άμεσες και δύσκολες επιπτώσεις καθώς πρόκειται για «ενσάρκωμένη» και ζωντανή κληρονομιά. Είναι ηθικά αδύνατον οι άνθρωποι να αποτελούν κτήμα, με τον τρόπο που κάποιος μπορεί να έχει στην κτήση του, να πουλάει, να συντηρεί την υλική κληρονομιά διαφόρων τοποθεσιών (Logan, 2010).

Έχοντας, επίσης, αναλύσει στο επιστημονικό του άρθρο τη διάκριση μεταξύ υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, ο Munjeri (2004), δίνει περισσότερη αξία στην ύπαρξη της άυλης. Ειδικότερα, αναφέρει πως η πολιτιστική κληρονομιά θα πρέπει να «ζωντανεύει» μέσα από τις αξίες που της δίνουν οι άνθρωποι και όχι το ανάποδο. Για το λόγο αυτό, ισχυρίζεται πως τα διάφορα αντικείμενα, οι συλλογές, τα κτίρια κ.ά., αναγνωρίζονται ως κληρονομιά όταν εκφράζουν τις αξίες μιας κοινωνίας. Συνεπώς, η υλική πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να γίνει αντιληπτή και κατανοητή

μόνο μέσω της άυλης, αφού σύμφωνα με τον Munjeri (2004), η κοινωνία και οι αξίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Παρόμοια άποψη για την κληρονομιά εκφράζουν οι Ashworth (2014), Smith (2006), Katapidi (2015). Ειδικότερα, η κληρονομιά μπορεί να γίνει αντιληπτή μέσα από τις αξίες και τη σημασία που έχει για τους ανθρώπους, τις εμπειρίες τους ή τις ανάγκες που χρειάζεται να εκπληρώσουν.

Συνεχίζοντας, τη δική του ανάλυση για την «κληρονομιά», παρουσιάζει ο Lowenthal (2005), στο επιστημονικό του άρθρο. Συγκεκριμένα, η «κληρονομιά» υποδηλώνει οτιδήποτε θεωρείται ότι έχει δοθεί στους ανθρώπους από το παρελθόν. Αν και ολόκληρη η κληρονομιά δεν είναι ομοιόμορφα επιθυμητή, ωστόσο θεωρείται ευρέως ως πολύτιμη και αναντικατάστατη πηγή, ουσιώδης για τους ανθρώπους και την ταυτότητά τους και βασική για την ανάπτυξη και ύπαρξη του αυτοσεβασμού. Ο Lowenthal (2004), όπως ο Assi (2012), ο Lenzerini (2011) και ο Graham (2002), που μελετήθηκαν πιο πάνω, ισχυρίζεται πως αυτό που περιλαμβάνει η κληρονομιά διαφέρει αρκετά είτε μεταξύ των ανθρώπων είτε μεταξύ των διάφορων εποχών, ωστόσο τα συνιστώντα στοιχεία που την αντικατοπτρίζουν, είναι παγκοσμίως κοινά. Στο παρελθόν, η πολιτιστική κληρονομιά ορίζονταν από εθνική και φυλετική αποκλειστικότητα, χωρίς καμία παρέμβαση και δανεικά στοιχεία. Παρόλα αυτά, από τα μέσα του τελευταίου αιώνα, έχει καταστεί σαφές πως η πολιτιστική κληρονομιά είναι παντού αναμειγμένη με διάφορα στοιχεία (Lowenthal, 2004).

Συνοψίζοντας, η έννοια «πολιτιστική κληρονομιά», έχει απασχολήσει την επιστημονική κοινότητα για μεγάλο χρονικό διάστημα και έχει υπάρξει βασικό θέμα σε ποικίλα επιστημονικά άρθρα. Με την πάροδο των χρόνων και ανάλογα με τις ανάγκες κάθε εποχής και κοινωνίας, η συγκεκριμένη έννοια αποκτά διαφορετική σημασία και αξία. Η πολιτιστική κληρονομιά- είτε υλική είτε άυλη- αποτελεί μια έννοια σημαντική για κάθε κοινωνία, αλλά και για τους ανθρώπους της καθώς δύναται να καθορίσει την πολιτιστική τους ταυτότητα, ενώ σχετίζεται και με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη διασφάλισή τους. Επιπλέον, με τη σωστή συντήρηση, διατήρηση και διαφύλαξή της έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην αστική αναγέννηση, την οικονομική και τουριστική ανάπτυξη των περιοχών ή πόλεων, αυξάνοντας την ανταγωνιστικότητά τους.

1.1.3 Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η ταυτότητα ενός μέρους είναι μια σημαντική έννοια η οποία αφορά τους δεσμούς και τη σχέση που έχουν οι άνθρωποι με το συγκεκριμένο μέρος. Η λέξη «ταυτότητα» σημαίνει δύο πράγματα: ομοιότητα και μοναδικότητα, επομένως ο όρος αυτός θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει και τις δύο αυτές διαστάσεις (Jacobson & Widding, 1983). Ωστόσο, ο όρος «ταυτότητα», όταν αφορά ένα μέρος, μια τοποθεσία, μπορεί να διαθέτει δύο εντελώς διαφορετικές σημασίες. Ειδικότερα, όσον αφορά την πρώτη σημασία, η έννοια «ταυτότητα» αναφέρεται στον όρο «μέρος» και σημαίνει το σύνολο των χαρακτηριστικών ενός τόπου που εγγυώνται τη μοναδικότητά του και τη συνέχισή του με την πάροδο των χρόνων. Η έννοια του “genius loci” (πνεύμα του τόπου), χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει το ανεπαίσθητο αλλά γενικά αποδεκτό όσον αφορά τη μοναδικότητα του χαρακτήρα ενός τόπου (Norberg & Schultz, 1983; Stedman, 2003). Ωστόσο, η «ταυτότητα τόπου», με βάση τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται από τους ψυχολόγους, γίνεται αντιληπτό ως ένα γνώρισμα του ανθρώπου και όχι ενός τόπου. Σύμφωνα με τον Proshansky (1978), η «ταυτότητα τόπου» ορίζεται ως τις διαστάσεις αυτές που προσδιορίζουν την προσωπική ταυτότητα ενός ατόμου σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον (Korpela, 1989; Lewicka, 2008).

Παρόμοια άποψη για την ταυτότητα, παρουσιάζεται στο επιστημονικό άρθρο των Riza, Doratli και Fasli (2012), σύμφωνα με τους οποίους η ταυτότητα είναι η διαφοροποίηση η οποία είναι ορατή και προφανής με την πρώτη ματιά ενώ ακόμη είναι και ισχυρή στο να δημιουργεί εικόνες στο μυαλό των ανθρώπων που δεν έχουν ξαναδεί στο παρελθόν. Κατά συνέπεια, η ταυτότητα χαρακτηρίζεται πάντα από αποκλειστικότητα και είναι μη αναπαράξιμη.

Τη δική τους θεωρία αναφορικά με την έννοια «ταυτότητα» και τη σχέση της με τον «τόπο» εκφράζουν στο επιστημονικό τους άρθρο οι Twigger, Ross & Uzzell (1996). Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους ο «τόπος» σχετίζεται με την «ταυτότητα». Ο πρώτος είναι αυτό που αναφέρεται ως «στοιχεία αναγνώρισης τόπου» και αφορά την ταύτιση που εκφράζει ο κάθε άνθρωπος με ένα μέρος, όπως για παράδειγμα ένας άνθρωπος από το Λονδίνο μπορεί να αυτοαποκαλείται Λονδρέζος. Η οπτική αυτή είναι παρόμοια με τη θεωρία του Turner (1987), σύμφωνα με τον οποία ο άνθρωπος αποδίδει στον εαυτό του χαρακτηριστικά μιας ομάδας με την οποία ταυτίζεται. Ο δεύτερος τρόπος, σύμφωνα με τον οποίο ο τόπος μπορεί να συσχετιστεί με την ταυτότητα,

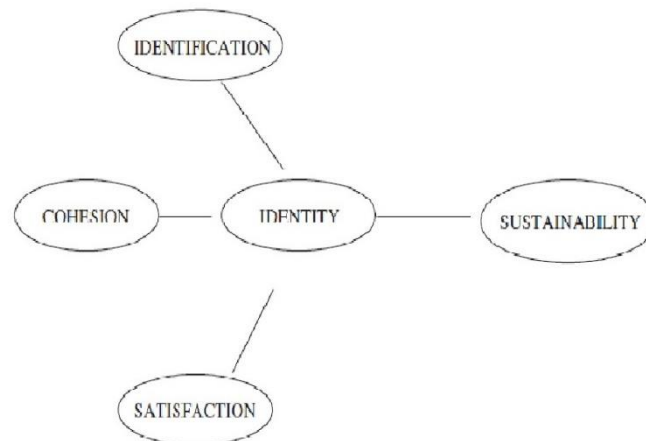
στηρίζεται στη θεωρία των Proshansky et al. (1983, 1987)- που διατυπώθηκε και ανωτέρω- κατά την οποία, η ταυτότητα του τόπου είναι μια άλλη μορφή ταυτότητας ισάξια με την κοινωνική ταυτότητα η οποία περιγράφει την κοινωνικοποίηση ενός ατόμου με το φυσικό κόσμο.

Παρόμοια άποψη με τη θεωρία των Twigger et al. (1996) αναφορικά με τα στοιχεία αναγνώρισης ενός τόπου ή πόλης, εκφράζουν και οι Zhou et al. (2012), σύμφωνα με την οποία η ταυτότητα μιας πόλης ορίζεται ως η αίσθηση μιας πόλης η οποία ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες και είναι ορατή σε κάθε διάσταση της αστικής ζωής. Ειδικότερα, δίνει κάποια παραδείγματα μέσω ορισμένων φωτογραφιών, οι οποίες δεν απεικονίζουν συμβολικά αξιοθέατα, ωστόσο οι άνθρωποι-είτε κάτοικοι είτε επισκέπτες- μπορούν να αναγνωρίσουν την κάθε πόλη λόγω των αξιοθέατων που απεικονίζει η εκάστοτε εικόνα. Η ικανότητα αυτή της αναγνώρισης αποδεικνύει πως ορισμένες εικόνες ίσως έχουν μοναδικά στοιχεία ταυτότητας που ενισχύει τη μοναδικότητα και τη διαφορετικότητα της εκάστοτε πόλης. Άλλωστε, στο άρθρο επικρατεί η άποψη ότι οι πόλεις αποτελούν ορατές ενότητες οι οποίες διαφέρουν ως προς το σχήμα αλλά και τη λειτουργία τους.

Τη δική του θεωρία του για την ταυτότητα ο Breakwell (1986), σύμφωνα με την οποία η έννοια «ταυτότητα» θα πρέπει να συλλαμβάνεται νοηματικά ως ένας βιολογικός οργανισμός ο οποίος κινείται μέσα στο χρόνο και προκύπτει μέσω της προσαρμογής, της αφομοίωσης και της αξιολόγησης του κοινωνικού κόσμου. Τα δεδομένα που θα πρέπει να προσαρμοστούν, να αφομοιωθούν και να αξιολογηθούν διέπονται από τρεις αρχές: μοναδικότητα, εξέλιξη, αυτοεκτίμηση, ενώ πρόσφατα προστέθηκε και μία τέταρτη: η αυτοαποτελεσματικότητα (Breakwell, 1986; 1992).

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η άποψη του Pol (2002), σχετικά με τις έννοιες «πόλη» και «ταυτότητα». Ειδικότερα, στο επιστημονικό του άρθρο θίγεται και το θέμα της βιωσιμότητας και κάνει λόγο για την ύπαρξη ενός δικτύου που ονομάζεται CIS Network (City-Identity-Sustainability Network)- Δίκτυο: Πόλη-Ταυτότητα-Βιωσιμότητα. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο δίκτυο, η βιωσιμότητα δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί χωρίς την ύπαρξη μιας σωστά εγκατεστημένης κοινωνικής δομής, η οποία επιτρέπει στους ανθρώπους να αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως μια ομάδα ή κοινότητα, στην οποία είναι

εφικτό να μοιράζονται πρωτότυπα χαρακτηριστικά και να υπάρχει, σε σημαντικό βαθμό, κοινωνική συνοχή.

Πίνακας 2. CIS Network. Pol (2002).

Στον πίνακα 2 απεικονίζεται το δίκτυο που αναφέρθηκε ανωτέρω. Ειδικότερα, παρατηρείται πως η λέξη «ταυτότητα» συνδέεται με τους όρους «αναγνώριση», «συνοχή», «βιωσιμότητα» καθώς και «ικανοποίηση». Παρατηρείται λοιπόν πως ο όρος «ταυτότητα», σύμφωνα με τον Pol (2002), αποτελεί έναν σύνθετο όρο που εμπεριέχει, σχετίζεται και συνδέεται με άλλες σημαντικές έννοιες δημιουργώντας αυτό το σύνθετο δίκτυο.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση του όρου «ταυτότητα τόπου» από τους Deffner & Metaxas (2014). Αρχικά, η ταυτότητα τόπου σχετίζεται με το ιστορικό πλαίσιο και με τις ιδιαιτερότητες που παραδοσιακά χαρακτηρίζουν την εκάστοτε πόλη/ περιοχή. Ωστόσο, η ανάλυση δε μένει εκεί καθώς στο συγκεκριμένο επιστημονικό άρθρο υπάρχει η άποψη πως ο συγκεκριμένος ορισμός εμπεριέχει δύο συμπληρωματικές απόψεις αναφορικά με την ταυτότητα τόπου. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη αφορά την άποψη των Barke & Harrop (1994), σύμφωνα με την οποία η ταυτότητα τόπου μπορεί να θεωρηθεί ως κάτι το αντικειμενικό. Η δεύτερη αφορά την άποψη των Pritchard & Morgan (2002), οι οποίοι εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ πολιτισμού, ταυτότητα τόπου και της τουριστικής εκπροσώπησης, υποστηρίζουν πως οι εκπροσωπήσεις που χρησιμοποιούνται στο μάρκετινγκ προορισμού δεν αποτελούν αντικειμενικές εκφράσεις μιας ταυτότητας τόπου. Αντίθετα αποτελούν το αποκορύφωμα των ιστορικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών διεργασιών.

Η ταυτότητα ενός τόπου, αρχικά είναι απαραίτητο να μελετηθεί φαινομενολογικά, δηλαδή με βάση την εντύπωση που προκαλεί. Συνεπώς,

απαρτίζεται από ένα συνονθύλευμα ενεργητικών- είτε θετικών είτε αρνητικών- συλλογικών ή ατομικών εντυπώσεων, απόψεων και συναισθημάτων που προκαλούνται για τον τόπο αυτό (Norberg-Schultz, 1980; Lefebvre, 1991; Riza et al., 2012; Σαπουνάκης, 2014). Με άλλα λόγια η εικόνα μιας πόλης περιγράφει πως το κάθε άτομο αντιλαμβάνεται και ανακαλεί στη μνήμη του χαρακτηριστικά σε αστικούς χώρους (Filomena et al, 2019).

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα αποτελεί και η προσέγγιση του Lynch (1960) και άλλων ερευνητών (Cullen, 1961; Norberg-Schultz, 1980). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, υπάρχουν πέντε χαρακτηριστικά τα οποία συμβάλλουν με θετικό τρόπο στην αναγνωρισιμότητα ενός τόπου. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τα τοπόσημα, οι ενότητες, οι διαδρομές, οι κόμβοι, και τα όρια/ φράγματα.

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω θέσεις, η ταυτότητα ενός τόπου απαρτίζεται από ένα ευρύ και πολύπλοκο σύνολο χαρακτηριστικών τα οποία σχετίζονται με : τα αβιοτικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής (κλίμα κ.ά.), την κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος, σε τι βαθμό υπάρχει ανθρώπινη παρέμβαση και το είδος της παρέμβασης αυτής με την πάροδο του χρόνου, τα σημερινά κοινωνικά δεδομένα της περιοχής αυτής και πώς αυτά εκδηλώνονται χωρικά. Με άλλα λόγια, η ταυτότητα των τόπων καθορίζεται από τα αβιοτικά χαρακτηριστικά τους σε συνδυασμό με την ανθρώπινη παρέμβαση στις περιοχές αυτές. (Σαπουνάκης, 2012).

Τοποθετώντας τα στοιχεία αυτά στον τομέα του πολιτισμού, η έννοια της πολιτιστικής ταυτότητας μιας περιοχής- ή ενός τόπου- αφορά το σύνολο των μορφών που δημιουργούν ή δημιούργησαν παλαιότερα, οργανωμένα ή άτυπα, και οι σημερινές κοινωνίες αλλά και οι παλαιότερες, όπως γίνεται αντιληπτό τόσο από τους κατοίκους της περιοχής αυτής όσο και από τους επισκέπτες της. Η πολιτιστική ταυτότητα ενός τόπου διαθέτει δύο χαρακτήρες. Πιο συγκεκριμένα, έχει υλικό χαρακτήρα, περιλαμβάνει, δηλαδή, κτίσματα και άλλα αντικείμενα (πολιτιστικό τοπίο) και άυλο χαρακτήρα στον οποίο περιλαμβάνονται τα διάφορα ήθη, έθιμα και παραδόσεις (Howard 2003; Hobson 2004; Riza et al., 2012; Σαπουνάκης, 2012). Η Urosevic (2012),

Για τη δημιουργία των υλικών χαρακτηριστικών της ταυτότητας μιας περιοχής, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα στοιχεία τα οποία λειτουργούν ως τοπόσημα σχετικά με τη συνολική εικόνα της περιοχής αυτής. Μερικά παραδείγματα αποτελούν ο Πύργος του Άιφελ στο Παρίσι και ο Παρθενώνας

στην Αθήνα. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως τέτοια στοιχεία δε μονοπωλούν την εικόνα της ταυτότητας ενός τόπου, καθώς η εικόνα αυτή αποτελείται συνολικά, όχι μόνο από τα κτίσματά του αλλά και από το ανθρωπογενές περιβάλλον (Σαπουνάκης, 2012).

Εικόνα 1. Ο Πύργος του Αιφέλ

<https://www.goparis.gr/pyrgos-tou-eiffel/>

Εικόνα 2. Ο Παρθενώνας

<https://m.naftemporiki.gr/story/1544000/parthenonas-pithanos-oi-arxaioi-na-ton-apokalousan-me-allo-onoma>

Η πολιτιστική κληρονομιά, υλική και άυλη, καθώς και ο σύγχρονος πολιτισμός κάθε περιοχής αποτελούν βασικά στοιχεία για τη διαμόρφωση του προφίλ και της εικόνας της. Πιο συγκεκριμένα, τον πολιτιστικό πλούτο της κάθε πόλης μπορεί να απαρτίζουν διάφοροι ιστορικοί και αρχαιολογικοί χώροι, η λαογραφική παράδοση, τα ήθη και έθιμα, φυσικά τοπία, ποικίλες καλλιτεχνικές, θρησκευτικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις, θεατρικά και κινηματογραφικά δρώμενα, φεστιβάλ, γιορτές και άλλα ειδικά και μεγάλα γεγονότα (Καραχάλης, 2015, Liouris & Deffner, 2005).

Τα τελευταία 20 χρόνια πολλές πόλεις/περιοχές, ιδιαίτερα οι ευρωπαϊκές, έχουν κάνει ποικίλες προσπάθειες για να ορίσουν το όραμά τους, να διαμορφώσουν την ταυτότητά τους και να δημιουργήσουν την εικόνα τους με σκοπό να γίνουν περισσότερο ανταγωνιστικές (Deffner & Metaxas, 2014). Όλα αυτά που προαναφέρθηκαν σχετικά με το περιεχόμενο του πολιτιστικού πλούτου κάθε πόλης, αποτελούν βασικές πηγές ανάπτυξης σε τοπικό, κοινωνικό, οικονομικό και τουριστικό επίπεδο. Συνεπώς, οι τόποι που διαθέτουν αυτές τις πηγές είναι εξαιρετικά ωφελημένοι σε σχέση με άλλες περιοχές που διαθέτουν αυτές τις πηγές ανάπτυξης. Η εκάστοτε περιοχή μπορεί να διαμορφώσει την ταυτότητα της, μέσω του προφίλ που ήδη διαθέτει ή που επιδιώκει να αποκτήσει, με σκοπό την πολιτιστική της αναγέννηση και την ελκυστικότητά της αλλά και την ανταγωνιστικότητά της σε σχέση με άλλες περιοχές. (Καραχάλης, 2015).

Η εικόνα των πόλεων αποτελεί ένα σύνολο αντιλήψεων, απόψεων, εντυπώσεων και ιδεών, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί από κατοίκους και επισκέπτες. Πιο συγκεκριμένα, είναι ένας συνδυασμός πληροφοριών από προσωπικές αφηγήσεις, από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, το Διαδίκτυο και πολλά άλλα (Καραχάλης, 2015).

Έχοντας αναλύσει διεξοδικώς τους όρους «ταυτότητα», «ταυτότητα τόπου» και «εικόνα» των πόλεων/ περιοχών, είναι πολύ σημαντικό να εξεταστεί η σχέση της ταυτότητας ενός τόπου με την πολιτιστική του ανάπτυξη. Προκειμένου να γίνει αυτό κρίνεται απαραίτητο να ορισθεί η έννοια «ανάπτυξη»- ή καλύτερα- η «βιώσιμη ανάπτυξη».

Σύμφωνα με τον ορισμό, η βιώσιμη ανάπτυξη καλύπτει τις ανάγκες που προκύπτουν στο παρόν χωρίς να υπάρχει ο κίνδυνος για τις επόμενες γενεές να μη δύνανται να καλύψουν και τις δικές τους μελλοντικές ανάγκες (Σαπουνάκης, 2014). Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ της ταυτότητας ενός τόπου και της βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης, τα βασικά στοιχεία που θα πρέπει να αναλυθούν είναι ο τρόπος με τον οποίο η ταυτότητα μιας πόλης/ περιοχής δύναται να συμβάλλει στην ανάπτυξή της έχοντας θετικό αντίκτυπο. Ειδικότερα όμως είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη πως τα συστατικά στοιχεία της ανάπτυξης μπορούν να διακριθούν σε διάφορους τομείς (οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό). Έχοντας αυτά τα δεδομένα, κρίνεται ουσιώδες να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο τα στοιχεία αυτά δύνανται να συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη, χωρίς να υπάρχουν αρνητικές συνέπειες (Κόνσολα, 2006; Σαπουνάκης, 2014).

Η ταυτότητα ενός τόπου- ειδικότερα η ενισχυμένη- δύναται να συμβάλλει στην ελκυστικότητά του, τόσο σε επισκέπτες όσο και σε επενδύσεις με αποτέλεσμα να τίθενται οι βάσεις για την οικονομική άνθηση του συγκεκριμένου τόπου (Clifford 1993; Castells, 2010). Η άνθηση αυτή στηρίζεται κυρίως στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, ένα είδος τουρισμού το οποίο χρησιμοποιεί το υπάρχον πολιτιστικό απόθεμα-είτε υλικό είτε άυλο- της εκάστοτε πόλης/ περιοχής και το οποίο απευθύνεται στους επισκέπτες και κατοίκους της (Zukin, 1996; Pendlebury, 2009; Σαπουνάκης, 2014).

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω δεδομένα, κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούν και ορισμένες αρνητικές επιπτώσεις οι οποίες μπορεί να προκύψουν σε αυτού του είδους την ανάπτυξη. Ειδικότερα, όταν ένας τόπος εξαρτάται οικονομικά αποκλειστικά από τον τουριστικό τομέα αφήνεται σε ορισμένα

οικονομικά δεδομένα και συγκυρίες που υπάρχει το ενδεχόμενο να ανατραπούν χωρίς να μπορεί να παρέμβει η συγκεκριμένη κοινωνία. Για να αποτραπεί κάτι τέτοιο, προτείνεται η ανάπτυξη να προϋποθέτει και την άνθηση όλων των υπόλοιπων τομέων της οικονομίας, ένα μέρος της οποίας θα πρέπει να συνδράμει στον τομέα του τουρισμού (Σαπουνάκης, 2014).

Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφερθεί πως κρίνεται απαραίτητη και η πολιτιστική ανάπτυξη της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας έτσι ώστε να υπάρχουν κοινωνικά οφέλη και για τους ίδιους τους κατοίκους. Οι κάτοικοι θα πρέπει να διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην πολιτιστική ανάπτυξη με σκοπό να επωφεληθούν πολιτισμικά από την αλληλεπίδραση με τους επισκέπτες της πόλης/περιοχής τους. Επιπλέον, με τον τρόπο αυτό θα αποτραπεί η αλλοτρίωση καθώς ο κίνδυνος αυτός εγκυμονεί σε περίπτωση που οι κάτοικοι δε συμμετέχουν ενεργά στην πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου τους. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει να επιτευχθεί η ισορροπία μεταξύ της τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης και των αναγκών των κατοίκων της εκάστοτε περιοχής, με το τελευταίο να αποτελεί βασικό μέλημα καθώς θέτει τις ισορροπίες στην επίτευξη της ανάπτυξης (Ashworth & Tunbridge, 2000).

Συνοψίζοντας, η ταυτότητα ενός τόπου μπορεί να οριστεί και να ερμηνευθεί με ποικίλους τρόπους αποκτώντας διάφορες διαστάσεις. Η ταυτότητα ενός τόπου διαδραματίζει βασικό ρόλο στη μοναδικότητά τους καθώς η εκάστοτε περιοχή μπορεί να διαχωρισθεί από τις υπόλοιπες, ενώ με τη σωστή ενίσχυσή της δύναται να βελτιώσει την εικόνα της και να αυξήσει την ανταγωνιστικότητά της. Επιπλέον, το πολιτιστικό απόθεμα κάθε περιοχής μπορεί να υπάρξει αντικείμενο εκμετάλλευσης από τις περιοχές που το διαθέτουν έτσι ώστε να επιτευχθεί οικονομική, τοπική και τουριστική ανάπτυξη. Για να υπάρξει η τοπική ανάπτυξη και να ωφεληθεί πραγματικά ο κάθε τόπος από την οικονομική άνθηση κρίνεται απαραίτητη η ενεργή συμμετοχή των πολιτών καθώς και η λήψη αποφάσεων με βάση τις ανάγκες της εκάστοτε περιοχής. Έχοντας υπόψη όλα αυτά, είναι δυνατό να επιτευχθεί ζητούμενη ανάπτυξη με πολύ θετικά οφέλη για την τοπική κοινωνία και οικονομία.

1.1.4 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Τις τελευταίες δεκαετίες, αρκετές πόλεις έχουν στραφεί στη δημιουργία πολιτιστικών περιοχών προκειμένου να ενισχύσουν τη δημιουργική οικονομία τους, ωστόσο πολλοί έχουν ασκήσει κριτική στη συγκεκριμένη προσέγγιση με το επιχείρημα ότι ευνοείται η δημιουργία μιας «εφήμερης» πόλης η οποία αγνοεί τις βασικές αρχές της σωστής ανοικοδόμησής της και προάγει την ψευδαίσθηση της αστικής αναζωογόνησης (Stern & Seifert, 2010). Ο συνδυασμός των πολιτικών που αφορούν τις πολιτιστικές βιομηχανίες και οι στρατηγικές σχετικά με τη δημιουργία επιχειρησιακών «ομάδων» έχει οδηγήσει στην ταχύτατη δημιουργία σχεδιασμένων τοπικών πολιτιστικών χώρων, όπως είναι οι πολιτιστικές γειτονιές και οι πολιτιστικές περιοχές (Zhang & Chen, 2021). Η ανάπτυξη των πολιτιστικών περιοχών έχει αποτελέσει βασική πρακτική στη διαμόρφωση πολιτικής παγκοσμίως, σε τοπικό, περιφερειακό αλλά και σε εθνικό επίπεδο. Οι κυβερνήσεις έχουν εφαρμόσει πολιτικές όσον αφορά τις πολιτιστικές περιοχές με σκοπό να αναζωογονήσουν και να ανανεώσουν αστικές περιοχές, εστιάζοντας κυρίως στην αυξημένη κατανάλωση πολιτιστικών αγαθών, όπως στην περίπτωση των μουσειακών πολιτιστικών περιοχών, αλλά και ορισμένες φορές στην καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, όπως στην περίπτωση των περιοχών που παράγουν πολιτιστικά αγαθά (Lavanga, 2020).

Στην επιστημονική βιβλιογραφία η έννοια «πολιτιστική περιοχή» έχει χρησιμοποιηθεί από συγγραφείς με διάφορους τρόπους σε αρκετά επιστημονικά πεδία και, κατά συνέπεια, δεν έχει δοθεί ένας ακριβής ορισμός για το συγκεκριμένο όρο (Arnaboldi & Spiller, 2011). Ειδικότερα, ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής έρευνας θεωρεί ότι ο όρος «πολιτιστική περιοχή» αποτελεί μία αναγνωρίσιμη, με ανάμικτες χρήσεις περιοχή μιας πόλης στην οποία είναι συγκεντρωμένες ποικίλες πολιτιστικές εγκαταστάσεις οι οποίες αποτελούν πόλο έλξης (Arnaboldi & Spiller, 2011; Frost-Kumpf, 1998). Με βάση τη συγκεκριμένη άποψη, οι «πολιτιστικές περιοχές»- οι οποίες ονομάζονται και ως “cultural clusters”- αποτελούν το μέσο με το οποίο οι πολεοδομικές αρχές προάγουν την ανάπτυξη των αστικών κέντρων και την αναγέννηση περιοχών που παρακμάζουν. Το υποβόσκον θέμα στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ότι η οικονομία των πόλεων αναπτύσσεται εξαρτώμενη όμως, όχι μόνο από την παραγωγή πολιτιστικών αγαθών, αλλά και από την κατανάλωσή τους, επομένως ο πολιτισμός δύναται να αποτελέσει την κινητήρια δύναμη για την τοπική

ανάπτυξη (Arnaboldi & Spiller, 2011; Laundry, 2000). Βέβαια στο συγκεκριμένο σχεδιασμό κάποιοι θεωρούν ότι η «πολιτιστική περιοχή» νομιμοποιεί τη διαφοροποίηση και εντείνει το χάσμα μεταξύ των «πλούσιων» και των υπόλοιπων περιοχών μιας πόλης (Zukin, 1995). Ωστόσο, άλλοι συγγραφείς του ιδίου κλάδου «υιοθετούν» ένα μοντέλο «πολιτιστικής περιοχής» που δίνει λιγότερη έμφαση στην εξωτερικά δυναμική και συντονισμένη ανάπτυξη κάνοντας λόγο για ένα είδος «φυσικής πολιτιστικής περιοχής» και όχι «επιβεβλημένης». Το συγκεκριμένο είδος έχει να κάνει με μια καθορισμένη χωρικά περιοχή στην οποία μια σειρά από ποικίλα πολιτιστικά αγαθά συγκεντρώνονται, η εξέλιξή τους όμως γίνεται «οργανικά» με τη συμβολή ιδιωτών που αποφασίζουν να τοποθετήσουν τις επιχειρήσεις στην ίδια αυτή περιοχή (Seifert & Stern, 2005).

Βέβαια, υπάρχει και μια ευρύτερη έννοια του όρου «πολιτιστική περιοχή». Ειδικότερα, ο Santagata (2002), ορίζει την «πολιτιστική περιοχή» ως γεωγραφικά ομαδοποιημένα δίκτυα από ανεξάρτητους φορείς που ορίζονται από την παραγωγή αγαθών τα οποία βασίζονται στη δημιουργικότητα και τη διανοητική ιδιοκτησία. Ο Santagata (2002) αναφέρει τέσσερα είδη πολιτιστικών περιοχών: βιομηχανικές πολιτιστικές περιοχές, θεσμικές πολιτιστικές περιοχές, μουσειακές πολιτιστικές περιοχές καθώς και τις μητροπολιτικές πολιτιστικές περιοχές. Επιπλέον, οι Ghafele και Santagata (2006), αναφέρουν και την έννοια της «τουριστικής πολιτιστικής περιοχής» η οποία θεωρείται ως ένα συνονθύλευμα από φυσικούς, ιστορικούς και κοινωνικούς πόρους όπου οι παροχές και η πολιτιστική εμπειρία εντάσσονται στον τουριστικό τομέα. Προκειμένου να αναπτυχθούν τέτοιου είδους περιοχές πρέπει να πληρούνται δύο προϋποθέσεις. Αρχικά, οι παράγοντες που θα συμμετέχουν στην παραγωγή του «τουριστικού αγαθού» θα πρέπει να είναι συγκεντρωμένοι σε μία γεωγραφικά περιορισμένη περιοχή με έντονα το φυσικό και το πολιτιστικό στοιχείο. Επιπλέον, η δεύτερη προϋπόθεση είναι ότι ο πολιτιστικός παράγοντας, ο οποίος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην παραγωγή του «τουριστικού αγαθού», θα πρέπει να είναι χαρακτηριστικός για την τοπική κοινωνία (Ghafele & Santagata, 2006).

Μια περαιτέρω ανάλυση της έννοιας «πολιτιστική περιοχή» αναφέρουν οι Sacco, Tavano Blessi και Nuccio (2008). Ειδικότερα, υποστηρίζουν ότι το χαρακτηριστικό γνώρισμα του πολιτισμού είναι η ικανότητά του να παράγει ένα ευρύ σύστημα που περιλαμβάνει ποικίλες δραστηριότητες το οποίο υφίσταται

μέσω του συνδυασμού της κάθετης και της οριζόντιας ολοκλήρωσης. Κατά συνέπεια, κάνουν αναφορά για ένα «ευρύ σύστημα πολιτιστικής περιοχής» ως ένα ιδιόμορφο μίγμα από αναδυόμενα στοιχεία καθώς και στοιχεία σχεδιασμένα με βάση την «εκ των άνω» ανάπτυξη, αυτό-οργανωμένες δραστηριότητες που συγκλίνουν στο «μοντέλο» της τοπικής ανάπτυξης κατά το οποίο η πολιτιστική δραστηριότητα διαδραματίζει στρατηγικά σημαντικό συμπληρωματικό ρόλο μαζί με άλλες «αλυσίδες» παραγωγής μέσα σε ένα τυπικό μεταβιομηχανικό πλαίσιο (Sacco et al., 2008; Arnaboldi & Spiller, 2011). Όλες οι παραπάνω απόψεις- αν και υπάρχουν διαφορετικές οπτικές- οδηγούν στη βασική και κοινή άποψη ότι οι «πολιτιστικές περιοχές» ευνοούν την ενδογενή και βιώσιμη ανάπτυξη και δύνανται να συμβάλλουν επιτυχώς στην αναζωογόνηση παρηκμασμένων περιοχών (Arnaboldi & Spiller, 2011). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Ryan (2002), η αναζωογόνηση και η ανάπτυξη δε θα πρέπει να χαρακτηρίζονται μόνο σε σχέση με τη βιωσιμότητα καθώς η βιωσιμότητα από μόνη της θεωρείται «ανεπαρκής» ως κύριος στόχος. Συγκεκριμένα, κάνει αναφορά για μια ευρύτερη έννοια η οποία διέπεται από την έννοια της «συνεχούς δημιουργίας αξιών», σύμφωνα με την οποία οι υπεύθυνοι της τουριστικής βιομηχανίας θα πρέπει να παρέχουν επιπλέον αξία στο περιβάλλον, στους επιχειρηματίες αλλά και στους τουρίστες (Ryan, 2002).

Με βάση τα όσα έχουν ειπωθεί σχετικά με τη σύλληψη της έννοιας «πολιτιστική περιοχή», θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο συγκεκριμένος όρος γίνεται αντιληπτός ως ένα σύστημα από αλληλένδετες οντότητες- δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα, επιχειρήσεις, επιχειρηματίες, ιδιώτες καθώς και τη συμβολή της τοπικής κοινωνίας- το οποίο τοποθετείται σε ένα γεωγραφικά περιορισμένο χώρο και έχει ως στόχο να επιτύχει τη συνεχή δημιουργία αξιών με βάση πάντα τον ενωτικό ρόλο του πολιτισμού. Οι πολιτιστικές περιοχές προκύπτουν από ένα μίγμα εξελισσόμενων δραστηριοτήτων και σχεδιασμένων με βάση την «εκ των άνω» ανάπτυξη οι οποίες περιλαμβάνουν μια μεγάλη «ομάδα» ενδιαφερομένων που προέρχονται από διαφορετικές αξιακές αλυσίδες. Με βάση αυτό το πλαίσιο, η τοπική κουλτούρα και οι παραδόσεις αποτελούν τα κύρια στοιχεία των πολιτιστικών και των τουριστικών αγαθών μιας περιοχής (Arnaboldi & Spiller, 2011).

Έχοντας λάβει υπόψη τη βιβλιογραφία σχετικά με τις πολιτιστικές περιοχές, ο παρακάτω πίνακας απαριθμεί τις βασικές προϋποθέσεις που θα πρέπει να πληροί μια περιοχή προκειμένου να θεωρείται πολιτιστική.

• Χωρικά περιορισμένη περιοχή.	Οι επιχειρήσεις να είναι τοποθετημένες σε ένα γεωγραφικά περιορισμένο χώρο.
• Συμβολή και συνεργασία του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα αλλά και της τοπικής κοινωνίας.	Συμβολή του Δήμου, των Υπουργείων, των επιχειρηματιών και των ιδιωτών.
• Ανάπτυξη πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών.	Γραφεία, αρχιτέκτονες, θέατρα, μουσεία, γκαλερί, πνευματικά κέντρα, χώροι ψυχαγωγίας και αναψυχής.
• Τα παραγόμενα πολιτιστικά αγαθά θα πρέπει να είναι χαρακτηριστικά για την τοπική κοινωνία.	Παραδοσιακά και τοπικά προϊόντα, αγαθά που έχουν να κάνουν με τον πολιτισμό και την κουλτούρα της περιοχής.
• Η περιοχή να έχει ιστορική σημασία για την πόλη.	Παλιοί βιομηχανικοί και εμπορικοί χώροι, παλιές κατοικημένες περιοχές, παλιές αγορές.

Πίνακας 3. Προϋποθέσεις για να θεωρηθεί μια περιοχή πολιτιστική. Πηγή: Ντίκον, 2021.

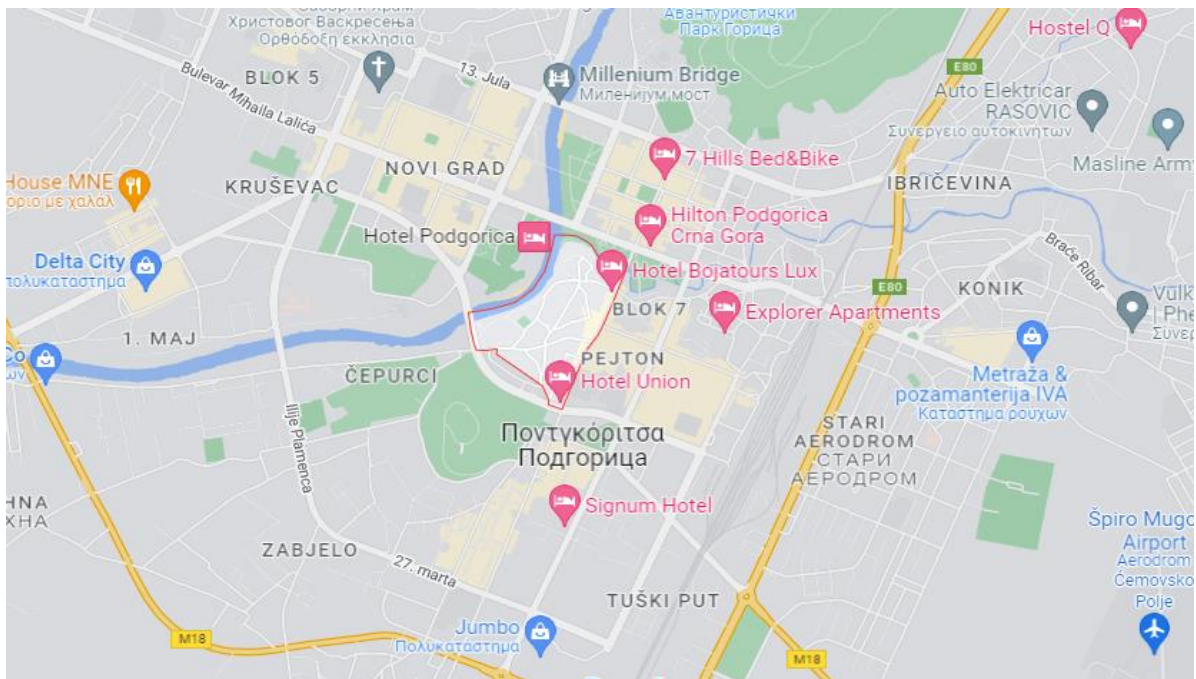
1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1.2.1 ΠΟΛΕΙΣ ΜΕ ΦΡΟΥΡΙΑ: ΔΙΕΘΝΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Η διατήρηση των ιστορικών μνημείων και κτιρίων, τα οποία αποτελούν βασικό πολιτιστικό απόθεμα των πόλεων/ χωρών, αποτελούν υψηλή κοινωνική προτεραιότητα. Οι μελλοντικές γενεές θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να «γίνουν μάρτυρες» των κοινωνικών δομών και εγχειρημάτων, της αισθητικής και των αρχιτεκτονικών επιτευγμάτων του παρελθόντος (Steinbauer et al., 2013). Μέρος του πολιτιστικού αποθέματος μιας περιοχής αποτελούν τα μεσαιωνικά κάστρα-φρούρια τα οποία υπάρχουν σε πολλές πόλεις και αποτελούν αξιοθέατα για τους επισκέπτες. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, θα γίνει αναφορά ορισμένων κάστρων-φρουρίων κυρίως Βαλκανικών πόλεων- τα οποία έχουν διασωθεί μέχρι και σήμερα και αποτελούν βασικά μέρη του πολιτιστικού στοιχείου των συγκεκριμένων πόλεων.

1.2.1.1 Ποντγκόριτσα, Μαυροβούνιο: Stara Varoš

Η παλιά πόλη της Ποντγκόριτσα βρίσκεται στο Μαυροβούνιο και χτίστηκε ως επί το πλείστον κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά τον 15^ο έως τον 19^ο αιώνα. Η περιοχή Stara Varoš αποτελεί μια ενισχυμένη μεσαιωνική συνοικία της οποίας η αστική και η αρχιτεκτονική δομή διαθέτουν βαλκανικό χαρακτήρα. Η δομή των δρόμων δε διαθέτει ειδικό σχεδιασμό ενώ είναι γεμάτοι με ακανόνιστα τετραγωνικά σχήματα. Αξίζει να σημειωθεί πως η παλιά πόλη δημιουργήθηκε «αυθόρμητα» χωρίς την ύπαρξη αστικού σχεδιασμού έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ενώ σε βάθος χρόνου παρουσίασε μεγάλη αλλαγή ως προς τη δομή της. Τα αστικά σχέδια της Ποντγκόριτσα από τον 20^ο αιώνα δεν είχαν το κληρονομικό αστικό «καλούπι» μέχρι και την τελευταία δεκαετία. Η Stara Varoš σήμερα αναπαριστά μια αστική συνοικία της μοντέρνας Ποντγκόριτσα, με μια εσωτερική πυκνή αστική δομή, απειλούμενη από τη συνεχή επέκταση της πόλης (Rončanin, 2020).

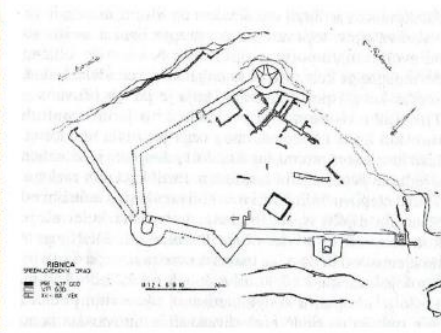
Χάρτης 1. Stara Varoš. Πηγή: Google maps

Στο χάρτη 1 απεικονίζεται ένα μέρος της πόλης Ποντγκόριτσα καθώς και η περιοχή Stara Varoš, της οποίας τα όρια διακρίνονται με κόκκινο χρώμα. Η συγκεκριμένη περιοχή βρίσκεται στις όχθες των ποταμών Μοράτσα και Ρίμπνιτσα και κοντά στη γέφυρα ενώ παρατηρείται ότι διαθέτει πολυγωνικό σχήμα.

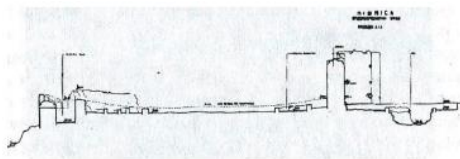
Σήμερα υπάρχουν ορισμένα διατηρημένα κομμάτια της Οθωμανικής περιόδου-τα απομεινάρια ενός τριγωνικού στρατιωτικού φρουρίου με την ονομασία «Depedogen»-στην εκβολή δύο ποταμών. Το φρούριο της πόλης αποτελούσε ένα ισχυρό οχυρό, διέθετε πολυγωνική βάση, αλλά κυρίως κάλυπτε μια τριγωνική περιοχή ανάμεσα στις όχθες των δύο ποταμών. Το συγκεκριμένο φρούριο ανοικοδομήθηκε αρκετές φορές, επεκτάθηκε και ενισχύθηκε προς τις ακτές, ενώ ο νοτιοανατολικός του προμαχώνας και ο πύργος υπάρχουν μέχρι και σήμερα. Τα τείχη των προμαχώνων και οι πύργοι στο ηπειρωτικό μέρος ήταν πιο πυκνοί σε σχέση με αυτούς που ήταν τοποθετημένοι κοντά στους ποταμούς, ενώ τα τείχη των πύργων που βρίσκονταν στις όχθες ήταν πυκνοί μόνο σε συγκεκριμένα σημεία λόγω των εχθρικών επιθέσεων. Ο εσωτερικός χώρος του φρουρίου ήταν γεμάτος με στρατώνες και μικρά κτίσματα που χρησιμοποιούνταν για έργα οχύρωσης (Šabović-Kerović, 2014; Popović, 2015; Rovčanin, 2020).

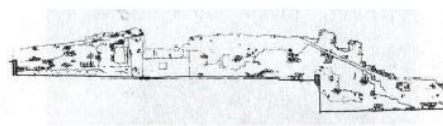
Εικόνα 3. Το στρατιωτικό φρούριο.

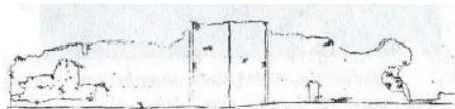
Εικόνα 4. Ο σχεδιασμός του φρουρίου Πηγή: Rončanin, 2020

Section of the fortress

View of the south tower with walls

View of the southeast tower with walls

View of the north tower with walls

Εικόνα 5. Το στρατιωτικό φρούριο της Ποντοκόριτσα, Μαυροβούνιο (Χτισμένο 1474-1478).

Πηγή εικόνων: Mijović , 1998.

Η αστική δομή της περιοχής Stara Varoš, όπως έχει ήδη αναφερθεί είχε βαλκανικό χαρακτήρα και ως προς την αρχιτεκτονική της δομή με εμφανή την απουσία του αστικού σχεδιασμού. Έχει χτιστεί με βάση τον ανατολικό χαρακτήρα χωρίς σχεδιασμό, με συστάδες οικισμάτων χωρίς κάποια σειρά. Οι Οθωμανοί έχτισαν ένα φρούριο ανατολικού τύπου με διοικητικές και εμπορικές λειτουργίες. Κατά μήκος των δρόμων της περιοχής υπήρχαν κυρίως σπίτια και συντεχνίες. Στο κεντρικό μέρος υπήρχε μια πλατεία η οποία ήταν διαιρεμένη σε ακανόνιστους δρόμους (sokaks: σοκάκια, δρόμοι) και σε δομημένες περιοχές (mahalle: μαχαλάδες γειτονιές). Η πόλη κάλυπτε περίπου 3-4 χμ. και ήταν χωρισμένη σε δύο μέρη. Στο Varoš και το Μίσεν τα οποία ήταν χωρισμένα σε γειτονιές (mahalle), οι οποίες, και στα δύο μέρη, ξεπερνούσαν σε αριθμό τις 25. Το Varoš κάλυπτε το δυτικό μέρος κατά μήκος του ποταμού Μοράτσα και το Μίσεν κάλυπτε το ανατολικό κομμάτι εκτός των τειχών της πόλης που χτίστηκαν κατά το 18^ο αιώνα. Το Varoš είναι μεγαλύτερο από το Μίσεν καθώς και το πρώτο που

κατοικήθηκε και ανοικοδομήθηκε (Šabović-Keronić, 2014; Popović, 2015; Rončanin, 2020).

Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας το Stara Varoš αποτελούσε ένα οικονομικό κέντρο. Το εμπόριο και οι χειροτεχνίες ήταν τα πιο αναπτυγμένα στην περιοχή. Η δομή είχε διαμορφωθεί βάσει των αρχών του Ανατολικο- Μεσογειακού πολιτισμού με μία αγορά στη μέση (çarşı), όπου ήταν τοποθετημένες μικρές εμπορικές επιχειρήσεις και μαγαζιά με χειροτεχνίες. Γύρω από το *çarşı* υπήρχαν οι κατοικημένες περιοχές (mahalle). Η περιοχή εκτός του φρουρίου, περιτριγυρισμένη από ένα τείχος της πόλης, ήταν ακανόνιστα δομημένη με στενούς ελικοειδείς δρόμους. Δε διέθετε αμυντικά τείχη αλλά πλίνθινα σπίτια- πύργους, περιβαλλόμενα από ψηλά πέτρινα τείχη, τα οποία προστάτευαν την πόλη και το φρούριο. Στο Stara Varoš δεν υπήρχαν δημόσια κτίρια αλλά μόνο μερικές εκατοντάδες κατοικημένα σπίτια χτισμένα κατά μήκος των ελικοειδών και στενών δρόμων. Από εκείνη την περίοδο δεν υπάρχουν χαρτογραφημένα έγγραφα για το δομικό του σχεδιασμό (Šabović-Keronić, 2014; Popović, 2015; Rončanin, 2020).

Εικόνα 6. Η αγορά (Çarşı) και οι μαχαλάδες (mahalle) στο Stara Varoš. Πηγή: Rončanin, 2020.

Κατά τον 20^ο αιώνα το Stara Varoš αποτελούσε την πιο καλοδιατηρημένη αστική δομή της Οθωμανικής φεουδαρχίας στο Μαυροβούνιο. Μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878 επήλθε και το τέλος της Οθωμανικής περιόδου και η πόλη της Ποντγκόριτσα

ενώθηκε με το Μαυροβούνιο. Έπειτα από τη συγκεκριμένη περίοδο, παρατηρήθηκε αύξηση του εσωτερικού πληθυσμού και μια συνεχή τάση για επέκταση της πόλης. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η πόλη επεκτάθηκε έξω από την ιστορική της δομή. Την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της πόλης ακολούθησε η μετανάστευση του πληθυσμού όταν ξεκίνησε μια πιο έντονη διαδικασία επέκτασης και ανοικοδόμησης της πόλης. Με την ανάπτυξή της κατά τον 20^ο αιώνα, η Ποντγκόριτσα βίωσε ορισμένες αλλαγές οι οποίες με τη σειρά τους επηρέασαν και την ιστορική δομή της περιοχής Stara Varoš. Ο πρώτος αστικός σχεδιασμός της Ποντγκόριτσα, μετά το σχεδιασμού του Stara Varoš, ήταν αυτός της Νέας Πόλης το 1879, ο οποίος περιλάμβανε τον ελεύθερο χώρο στη δεξιά όχθη του ποταμού Ρίμπνιτσα (Šabović-Kerović, 2014; Popović, 2015; Rončanin, 2020).

Στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, παρατηρήθηκε ένα σημείο καμπής στην ανάπτυξη της Ποντγκόριτσα. Στην περίοδο που ακολούθησε μετά τον πόλεμο, η Ποντγκόριτσα ήταν μια πόλη με ταχύτατη επέκταση που ξεπέρασε τα σχεδιασμένα εδαφικά όρια. Επιπλέον, δόθηκε περισσότερη βαρύτητα σε νέους οικισμούς και στην αστικοποίησή τους παρά στην περιοχή Stara Varoš. Ορισμένα αστικά σχέδια που πραγματοποιήθηκαν στην πόλη κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, είχαν ένα γεωμετρικό ορθογώνιο δίκτυο ενώ δεν κάλυπταν επαρκώς τον κληρονομικό αστικό πυρήνα του Stara Varoš (Šabović-Kerović, 2014; Popović, 2015; Rončanin, 2020).

Εικόνα 7. Η πολεοδομική μεταμόρφωση της περιοχής Stara Varoš. Πηγή: Rončanin, 2020.

Προς τα νότια, δύο ευθείς άξονες επεκτάθηκαν αλλοιώνοντας ολόκληρη την ιστορική δομή της περιοχής. Το σχέδιο από το 1957 προβλέπει την κατεδάφιση των παλαιότερων κτιρίων και κυρίως αυτών που χτίστηκαν πριν από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό αφορούσε κυρίως την περιοχή Stara Varoš όπου 10.000 κάτοικοι- από τους 14.000 συνολικά- που διέμεναν στην περιοχή θα έπρεπε να μείνουν χωρίς σπίτι. Στη

θέση των παλιών σπιτιών, προτάθηκε να ανοικοδομηθούν νέα πολυλειτουργικά κτίρια, χωρίς την ύπαρξη κτιρίων της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Επιπλέον, ένα μέρος του σχεδίου που σχετίζεται με το Stara Varoš , προτείνει την ανάπτυξη της βιομηχανίας στη συγκεκριμένη περιοχή. Αξίζει να σημειωθεί πως το συγκεκριμένο σχέδιο δεν ήταν προσαρμοσμένο στη φυσική πορεία του ποταμού Μοράτσα αλλά ούτε και στα κονδύλια που δόθηκαν για την ανάπλαση της περιοχής Stara Varoš. Μόνο το φρούριο Depedogen έμεινε εκτός των κανονισμών του σχεδιασμού (Šabović-Keronić, 2014; Popović, 2015; Rončanin, 2020).

Τελικά, με βάση το σχεδιασμό του 1974, διάσπαρτα τμήματα της περιοχής Stara Varoš κατά μήκος του ποταμού Μοράτσα έχουν προστατευθεί. Συνίσταται η διατήρηση μαζί με τον κοινωνικο-πολιτικό σκοπό για τα αναγνωρισμένα πολιτιστικά μνημεία αλλά και την αρχαιολογική έρευνα, με στόχο την ανακατασκευή αυθεντικών αστικών δομών και εγκαταστάσεων. Το πρώτο λεπτομερές αστικό σχέδιο για την εξεταζόμενη περιοχή, δημιουργήθηκε το 1990 το οποίο για πρώτη φορά την απεικονίζει με περισσότερη λεπτομέρεια. Το σχέδιο αρχικά αφορούσε την αναγνώριση της αξίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η σύνδεση του Stara Varoš με τις νέες περιοχές της Ποντγκόριτσα πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά για λειτουργικούς σκοπούς, επεκτείνοντας τους αρχικούς και συνδέοντας τους μεταγενέστερους δρόμους της πόλης. Με τον τρόπο αυτό, η αρχική ιστορική δομή της Stara Varoš καταστράφηκε, με την πιθανότητα της ενσωμάτωσης μόνο ορισμένων τμημάτων της αστικής δομής. Η αρχαιολογική έρευνα της περιοχής ολοκληρώθηκε το 1963. Υπήρχαν ορισμένα ερείπια από τις αστικές συγκεντρώσεις από το 16^ο έως και 19^ο αιώνα, το 1/5 από το φρούριο, ένας από τους έξι πύργους που προστάτευαν τους προμαχώνες, η γέφυρα στον ποταμό Ρίμπνιτσα, ο πύργος με το ρολόι και δύο τζαμιά (Šabović-Keronić, 2014; Popović, 2015; Rončanin, 2020).

Εικόνα 8. Η διατηρημένη αστική δομή και η αρχιτεκτονική κληρονομιά στη Stara Varoš. Πηγή: Rončanin, 2020.

1.2.1.2 Βέλικο Τάρνοβο, Βουλγαρία

Το Τάρνοβο αποτελούσε την τέταρτη μεσαιωνική βουλγαρική πρωτεύουσα και τη μητρόπολη της Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας (12^{ος}-14^{ος} αι.). Το μεσαιωνικό Τάρνοβο βρισκόταν στους λόφους του Τσάρεβετς και της Τραπεζίτσα στην ανατολική περιοχή του σύγχρονου Τάρνοβο και στη στενή κοιλάδα του ποταμού Γιάντρα μεταξύ των δύο λόφων κατά μήκος του ποταμού. Το όνομα της πόλης αναφέρεται για πρώτη φορά σε ιστορικές πηγές με αφορμή τα γεγονότα του 1190, ενώ αποίκηση αναφέρεται σε Βυζαντινές πηγές. Η πόλη θεωρείται από τις πιο παλιές στη χώρα με την ιστορία της να ξεκινάει πάνω από 5.000 χρόνια πριν. Ανάμεσα στους λόγους για τους οποίους επιλέχθηκε να αποτελέσει την πρωτεύουσα της χώρας ήταν και η στρατηγική της θέση, η τεράστια έκτασή της αλλά και το γεγονός ότι στα τέλη του 12^{ου} αιώνα, η πόλη διέθετε τα πιο ισχυρά αμυντικά τείχη ολόκληρης της χώρας. Όλα αυτά συνέβαλαν στο να αποτελέσει ένα μεγάλο κέντρο, στο οποίο παίρνονταν οι πιο σημαντικές πολιτικές, θρησκευτικές, διοικητικές και πολιτιστικές αποφάσεις. Το Τάρνοβο επίσης θεωρούνταν το βασικό κυβερνητικό κέντρο λόγω του περίπλοκου συστήματος οχύρωσης, το οποίο εγγυόταν την ασφάλεια των κατοίκων (Barakov, 2015).

Αξίζει να σημειωθεί πως οι αλλαγές στην ονομασία της πόλης μαρτυρούν τη μεγάλη της ιστορία. Κατά το Μεσαίωνα η πόλη είχε την ονομασία «Turnovgrad» που σταδιακά μετονομάστηκε σε «Τάρνοβο» μέχρι και το 1965 όπου προστέθηκε και η λέξη «Βέλικο» προς τιμήν της αίγλης της (Alexiev, 1987 Barakov, 2015).

Χάρτης 2. Το Τάρνοβο κατά τη Μεσαιωνική εποχή. Πηγή: Wikipedia.

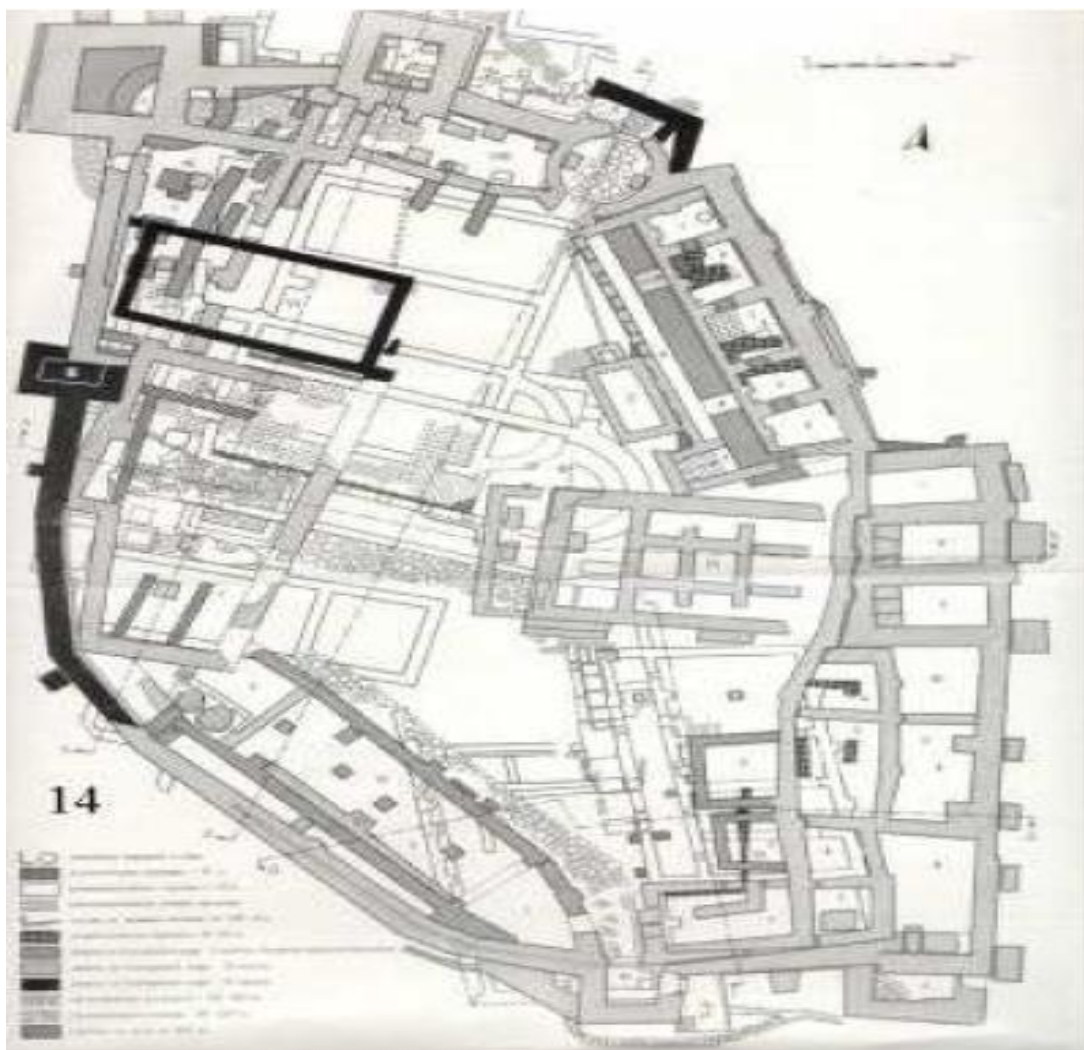
Ορισμένα ερείπια από το οχυρό αλλά και από τα σπίτια είναι γνωστά σήμερα ήδη από τη μεσαιωνική εποχή (10^{ος}-11^{ος} αι.). Σημάδια που αποδεικνύουν την ύπαρξη κατοίκων στο λόφο από εκείνη την εποχή έχουν εξαλειφθεί. Ωστόσο, σύμφωνα με ιστορικές πηγές, στα τέλη του δεύτερου μισού του 10^{ου} αι. και στις αρχές του 11^{ου} αιώνα, η εγκαθίδρυση επεκτάθηκε πέραν του λόφου του Τσάρεβετς και ο πληθυσμός ξεκίνησε να κατοικεί στα σπίτια κατά μήκος του Γιάντρα ποταμού, δυτικά το λόφου, όπου αργότερα υπήρχε η βασιλική μονή των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων (Alexiev, 1987; Barakov, 2015).

Παρόλα αυτά, ο ρόλος της ως σημαντικό κέντρο δεν εξελίχθηκε μέχρι και την εποχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια του 12^{ου} αιώνα, χτίστηκε ένα νέο σύστημα οχύρωσης το οποίο αντικατέστησε τα πρώιμα ετοιμόρροπα βυζαντινά τείχη. Η αποίκηση εξελίχθηκε και σταδιακά άρχισε να μετατρέπεται σε μεσαιωνική πόλη. Η στρατηγική της θέση καθόρισε και τη σημαντικότητά της που δόθηκε από τις βυζαντινές αρχές. Το φρούριο αποτέλεσε το σημείο άμυνας έναντι των εισβολών των νομάδων (Πετσενέγοι, Κουμάνοι κ.ά.), νότια του ποταμού Δούναβη. Το όνομα του λόφου

Τραπεζίτσα αποδεικνύει προς υπήρχε εκεί ένα στρατιωτικό φρούριο, αποτελούμενο κυρίως από Βούλγαρους, ενώ στις αρχές του 11^{ου} αιώνα χτίστηκε ακόμη ένα τείχος κατά μήκος του ποταμού στο λόφο Τσάρεβετς, για αμυντικούς λόγους. Το συγκεκριμένο τείχος, κατά μήκος του οποίου υπήρχαν 8 πύργοι, συνδεόταν με το αμυντικό τείχος, μία πύλη και μία πίσω πόρτα μαζί με τον εν μέρει διατηρημένο οχυρό των πρώιμου Βυζαντίου στο συγκεκριμένο λόφο. Και τα δύο αυτά οχυρά συνδέονταν μεταξύ τους με ένα εγκάρσιο τείχος το οποίο αποτελούσε πέρασμα οδηγώντας σε έναν από τους τετράγωνους πύργους κατά μήκος του ποταμού (Barakov, 2015).

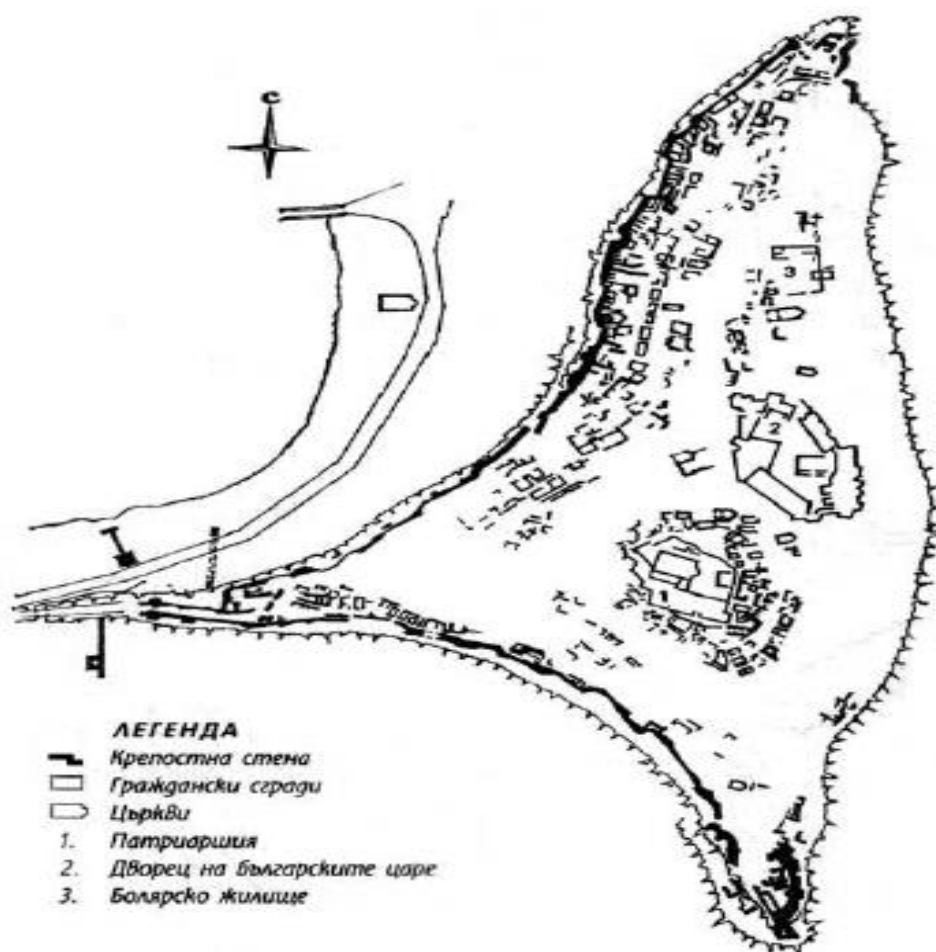
Κατά τα τέλη του 12^{ου} αιώνα η πόλη του Τάρνοβο αποτελούσε ήδη ένα αστικό κέντρο και επεκτάθηκε πέρα από τους λόφους του Τσάρεβετς και της Τραπεζίτσα. Η νέα λειτουργία της πόλης ως μητρόπολη οδήγησε στη δημιουργία ενός νέου προγράμματος ανοικοδόμησης που αφορούσε την ενίσχυση του αμυντικού συστήματος. Από εκείνη την περίοδο σημειώνεται η απαρχή της δεύτερης περιόδου της κατασκευής του μεσαιωνικού τείχους του Τσάρεβετς και του πρώτου σταδίου της οχύρωσης του λόφου Τραπεζίτσα (Alexiev, 2009).

Τον πυρήνα του μεσαιωνικού Τάρνοβο αποτελούσε το φρούριο στο λόφο Τσάρεβετς. Ο συγκεκριμένος λόφος προστατεύεται φυσικά λόγω του σκληρού του εδάφους και των απότομων πλαγιών, ενώ ο ποταμός Γιάντρα που τον περικλείει από τρεις πλευρές δυσκολεύει την προσβασιμότητά του. Ο Τσάρεβετς έχει το σχήμα ενός ακανόνιστου τετραγώνου, με την ανατολική του πλευρά να είναι και η μεγαλύτερη σε μήκος. Το αμυντικό τείχος προστατεύει το λόφο από όλες τις πλευρές. Πύργοι υπήρχαν μόνο στις πύλες της νοτιο-ανατολικής γωνίας του φρουρίου ενώ η κεντρική είσοδος βρισκόταν βόρεια. Η είσοδος έχει περίπλοκο σχεδιασμό- χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου οχύρωσης της μεσαιωνικής Βουλγαρίας (Barakov, 2015).

Εικόνα 9. Το παλάτι στο Τσάρεβετς. (Στάδια ανοικοδόμησης). Πηγή: Barakov, 2015.

Αξίζει να σημειωθεί πως η κατασκευή δύο μεγάλων μητροπολιτικών φρουρίων στους λόφους Τσάρεβετς και Τραπεζίτσα ταυτόχρονα, αποδεικνύει πως ο πληθυσμός της πρωτεύουσας είχε αυξηθεί σημαντικά και η πόλη επεκτάθηκε. Για το λόγο αυτό, οι δύο μεγάλες περιοχές της πόλης αναγκάστηκαν να οχυρωθούν ανεξάρτητα- Τσάρεβετς, Τραπεζίτσα και η περιοχή ανάμεσα στους δύο λόφους κατά μήκος του ποταμού, η λεγόμενη Νέα Πόλη. Η μεσαιωνική πόλη αποτελούσε μια δομή από απομονωμένες εσώκλειστες περιοχές, θεμελιώδες χαρακτηριστικό που την ξεχώριζε από τις αρχαίες πόλεις. Η μετάβαση μεταξύ των ενισχυμένων χώρων αποδεικνύεται από πύλες και από τους πύργους- σύμβολα του αστικού χώρου στους οποίους κάποιος μπορεί να εισέλθει στην πολιτισμική περιοχή ενός οργανωμένου, ιεραρχικού και ιερού κόσμου. Αξίζει να σημειωθεί πως η οχύρωση της πόλης Τάρνοβο υπέστη ασημαντες ανοικοδομήσεις ή επισκευές στα τείχη και στις πύλες μέχρι και το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα όπου κυριαρχούσαν οι Οθωμανοί (Alexiev, 2009).

Εικόνα 10. Σχέδιο από το φρούριο στο λόφο Τσάρεβετς. Πηγή: Barakov, 2015.

Μετά την ανοικοδόμηση του φρουρίου, το Τσάρεβετς έγινε το πιο επιφανές και επισκέψιμο πολιτιστικό αξιοθέατο στο Βέλικο Τάρνοβο. Το 2017 αποτέλεσε το μέρος με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα σε ολόκληρη τη Βουλγαρία. Σύμφωνα με το Περιφερειακό Ιστορικό Μουσείο του Βέλικο Τάρνοβο, πριν από την πανδημία COVID-19, το φρούριο του Τσάρεβετς επισκεπτόταν ετησίως από 250.000 τουρίστες. Εκτός από το Μουσείο, διοργανώνονται και ορισμένες διοργανώσεις ή προβολές οπτικοακουστικού υλικού και βίντεο- ήδη από τη δεκαετία του '60- με σκοπό να εξελιχθεί η πόλη σε ιστορικό και πολιτιστικό κέντρο αλλά και σε έναν δημοφιλή τουριστικό προορισμό (Barakov, 2015).

Εικόνα 11. Το Βέλικο Τάρνοβο σήμερα. Πηγή: Wikipedia

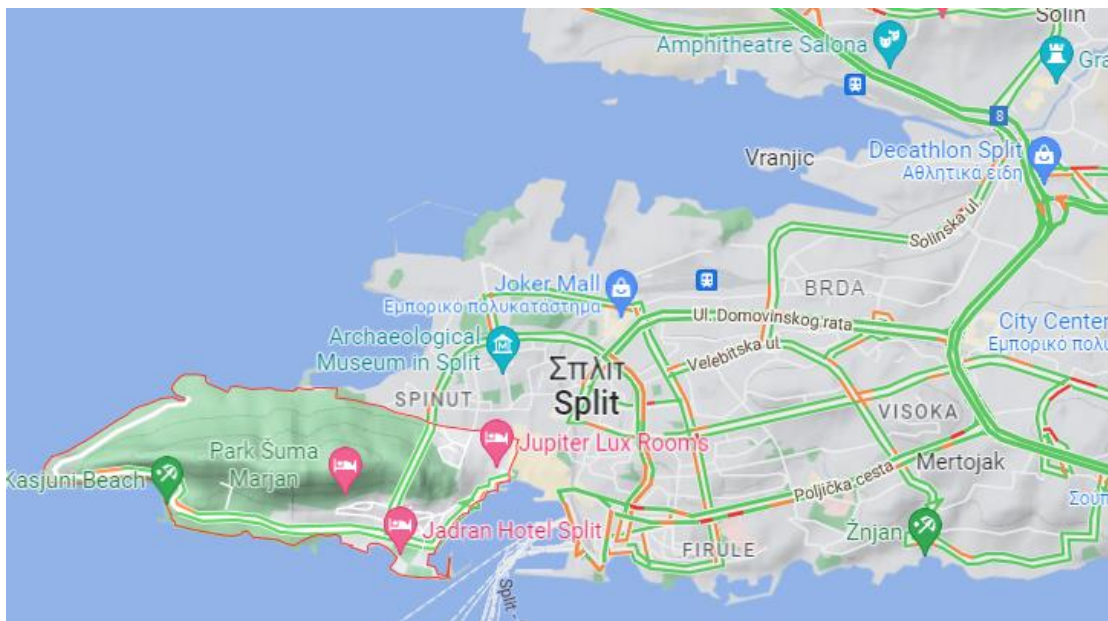
Εικόνα 12. Παράσταση «Ήχος και Φως» στο φρούριο του λόφου Τσάρεβετς. Πηγή: <http://www.velikoturnovo.info>

1.2.1.3 Veli Varos, Σπλιτ, Κροατία

Η πόλη του Σπλιτ έχει τις ρίζες της στο παλάτι του Ρωμαϊκού Αυτοκράτορα Διοκλητιανού το οποίο χτίστηκε κατά τον 4^ο αιώνα στην ανατολική ακτή της Αδριατικής. Μέχρι τα τέλη του Μεσαίωνα μεγάλα τείχη και πύργοι του παλατιού υπέστησαν μικρές τροποποιήσεις, παρέχοντας επιπλέον προστασία έναντι των εχθρικών επιθέσεων. Όταν ένα καταστροφικό πυροβολικό όπλο εισχώρησε στο ιστορικό σκηνικό καθώς και οι διάφορες εχθροπραξίες υπέβαλαν μία εντελώς διαφορετική μορφή και το Σπλιτ θα έπρεπε να προσαρμοστεί σε αυτές τις αλλαγές.

Κατά τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, το Σπλιτ λόγω της γεωστρατηγικής του θέσης, μετατρέπεται σε ένα πολύ σημαντικό εμπορικό κέντρο μεταξύ της Βενετικής Δημοκρατίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Για αυτό το σκοπό, κατά μήκος της ακτογραμμής της πόλης ένα τεράστιο σύστημα Lazaretto χτίστηκε σε αρκετά στάδια, όπου η εμπορική δραστηριότητα ήταν υπερβολικά έντονη (Bojić, 2017).

Η συνοικία Veli Varoš του Σπλιτ είναι το μεγαλύτερο από τα τέσσερα ιστορικά προάστια του Σπλιτ (Varoš, Lučac, Manuš, Dobri) και βρίσκεται δυτικά του ιστορικού κέντρου της πόλης, στην ανατολική πλαγιά του λόφου Marjan. Σήμερα, το Varoš καλύπτει μια πολύ ευρύτερη περιοχή, μπορούμε να πούμε ότι το κύριο μέρος της ιστορικής δομής αυτού του προαστίου οριοθετείται από τις οδούς Matošićeva και Plinarska. Σύμφωνα με ιστορικές πηγές, οι πρώτες ομάδες σπιτιών σχηματίστηκαν γύρω από τις παλαιότερες εκκλησίες της πόλης κατά τον Μεσαίωνα αιώνα, ενώ ο πιο σταθερός οικισμός του Varoš καταγράφηκε από τον 15^ο αιώνα. Κατά την περίοδο εκείνη, οι κάτοικοι της συγκεκριμένης περιοχής ήταν κυρίως μετανάστες από την Ερζεγοβίνη, τη Βοσνία και από την ενδοχώρα της Δαλματίας, οι οποίοι καλλιεργούσαν τη γη των ευγενών του Σπλιτ και των Εκκλησιών και δημιούργησαν ενότητες έναντι των Τούρκων, οι εχθροπραξίες των οποίων τους οδήγησαν στη μετανάστευση. Κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα, η περιοχή Veli Varoš, βρέθηκε εκτός του δακτυλίου των προστατευτικών προμαχώνων που ανεγέρθηκαν γύρω από την πόλη και άρχισε να αποκτά τη μόνιμη φυσική της δομή. Κατά το 18^ο αιώνα με την υποχώρηση της τουρκικής απειλής και την κατεδάφιση των οχυρών, δημιουργήθηκαν δρόμοι που ένωναν την περιοχή με την υπόλοιπη πόλη του Σπλιτ (Ergerović, 2002; Bojić, 2017).

Χάρτης 3. Η συνοικία Veli Varoš. Πηγή: Google maps.

Στο χάρτη 3, απεικονίζεται η περιοχή Veli Varoš σήμερα, τα όρια της οποίας διακρίνονται με το κόκκινο χρώμα. Παρατηρείται ότι είναι μια αρκετά μεγάλη συνοικία της πόλης με μεγάλη ιστορική σημασία και πολιτιστικό απόθεμα.

Η πρώτη λεπτομερής εικόνα της χωρικής δομής της περιοχής Veli Varoš διατέθηκε από το κτηματολογικό σχέδιο της χρονιάς 1830-1831, ενώ οι συνεχείς επεκτάσεις συνέβαλαν στην αλλαγή του μεγέθους της περιοχής μέχρι και το 1877. Έως το 1918, ένα σύνολο που άγγιζε περίπου 67% των διαμερισμάτων χτίστηκαν στο Varoš, αλλά παρόλο τη χωρική και δημογραφική ανάπτυξη, η περιοχή παρέμεινε στο περιθώριο κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα. Γενικότερα, η περιοχή θεωρούνταν ως το προάστιο των φτωχών, οι κάτοικοι της οποίας ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία και την αλιεία. Ο τρόπος ζωής των κατοίκων της περιοχής αρχίζει και αλλάζει με την πάροδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου λόγω της γενικότερης διαδικασίας του κοινωνικού εκσυγχρονισμού αλλά και της εκβιομηχάνισης. Οι αλλαγές αυτές μαζί και με τις αλλαγές στην οικονομία μετά το πέρας του πολέμου, δημιούργησε ένα νέο κύμα μετανάστευσης, το επίπεδο ζωής άλλαξε και ταυτόχρονα ξεκίνησε η κοινωνική και χωρική μεταμόρφωση του Varoš- μεταμόρφωση που συναντάται μέχρι και σήμερα (Ergeronίć, 2002; Bojić, 2017).

Παρά τις διαφορές που υπήρχαν όσον αφορά τους αστικούς κανονισμούς και τους κανονισμούς που αφορούν τη διατήρηση, οι χωρικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στη συγκεκριμένη περιοχή τα τελευταία 60 χρόνια, έγιναν μόνο στην άκρη της και συχνά

πέρα από τα όρια που προβλέπονται από τον νόμο. Από ιστορικής άποψης, η αυθόρμητη φυσική δημιουργία του Varoš είχε ως αποτέλεσμα την έντονη παρουσία της τοπικής αρχιτεκτονικής αλλά και μιας σειράς συμπληρωματικών παρεμβάσεων που την έθεταν σε κίνδυνο.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50, λόγω και της ανάπτυξης της βιομηχανίας, παρατηρούνται στην πόλη ορισμένες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Αρχικά, παρατηρείται έντονη πληθυσμιακή ανάπτυξη, οι ήδη υπάρχουσες κατοικίες εκσυγχρονίστηκαν ενώ επιτακτική κρίθηκε και η ανάγκη ανοικοδόμησης νέων κατοικιών, τις οποίες όμως δεν προέβλεπε το αστικό σχέδιο της πόλης του 1951. Μετά από ορισμένες ριζικές αλλαγές στον αστικό σχεδιασμό της πόλης αλλά και στην ίδια την νομοθεσία που αφορά τον αστικό σχεδιασμό της Γιουγκοσλαβίας, παρατηρείται- με αποκορύφωμα την περίοδο του 1956- μια έντονη εποχή παράνομης ανοικοδόμησης, που σε συνδυασμό με την τουριστική ανάπτυξη, επηρέασαν μακροπρόθεσμα την οικονομική, κοινωνική και χωρική εικόνα της συνοικίας Varoš (Bojić, 2017).

Wikipedia.

Εικόνα 13. Η συνοικία Veli Varoš σήμερα. Πηγή:

Η περιοχή σήμερα θεωρείται μια από τις πιο παλιές συνοικίες της πόλης του Σπλιτ, έχοντας καταφέρει να διατηρήσει την παραδοσιακή της αρχιτεκτονική καθώς και το παραδοσιακό περιβάλλον. Οι εκκλησίες που διαθέτει- μερικές από τις οποίες χρονολογούνται ακόμη και από τον 11^ο αιώνα- αποτελούν τα πιο γνωστά αρχιτεκτονικά της αξιοθέατα. Αν και μέχρι πρόσφατα η περιοχή θεωρούνταν σύμβολο της αλιείας στην πόλη, ωστόσο, η ανάπτυξη της περιοχής σε συνδυασμό με το πολιτιστικό της απόθεμα έχουν αποβάλλει αυτή την εικόνα σήμερα (visitsplit.com).

Συνοψίζοντας, στο Βαλκανικό χώρο παρατηρούνται αρκετές πόλεις με κάστρα-φρούρια σημαντικής ιστορικής και πολιτιστικής αξίας. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός πως οι πόλεις που επιλέχθηκαν να εξεταστούν καθώς και οι περιοχές των φρουρίων βρίσκονται κοντά σε θάλασσα ή ποταμούς. Για το λόγο αυτό, οι περιοχές αυτές θα έπρεπε

να είναι πλήρως οχυρωμένες ώστε να αποτρέπονται οι εχθρικές εισβολές και επιθέσεις, καθώς η εισβολή από τον υδάτινο χώρο καθίσταται πιο εύκολη. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως οι πόλεις αυτές κατάφεραν να διατηρήσουν, σε σημαντικό βαθμό, αυτό το πολιτιστικό τους στοιχείο από το παρελθόν και να το μετατρέψουν σε αξιοθέατα-πόλους έλξης τουριστών και επισκεπτών σήμερα. Ολοκληρώνοντας την ανάλυση παραδειγμάτων από τις βαλκανικές πόλεις, είναι σημαντικό να αναλυθεί και η μελέτη περίπτωσης και να γίνουν διακριτές οι διαφορές ή οι ομοιότητες με τις περιοχές-παραδείγματα που δόθηκαν ανωτέρω.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μετά από την ενδελεχή μελέτη της βιβλιογραφίας η οποία αναλύθηκε ανωτέρω, αποδείχθηκε ότι οι έννοιες «πολιτισμός», «πολιτιστική κληρονομιά» και η «ταυτότητα» των πόλεων σε συνδυασμό με την πολιτιστική ανάπτυξη, έχουν αποτελέσει αντικείμενο ποικίλων ερευνών καθώς έχουν αναλυθεί σε βάθος. Παράλληλα, εκτός από την ανάλυση των όρων, έχουν γίνει αναφορές και για διάφορους στρατηγικούς σχεδιασμούς βασισμένους στις ανωτέρω έννοιες, ενώ μελετήθηκαν και ορισμένες περιπτώσεις με πόλεις-φρούρια, κυρίως στο βαλκανικό χώρο ως αφορμή για τη μελέτη περίπτωσης.

Παρόλα αυτά, έπειτα από την ανάλυση της βιβλιογραφίας, έγινε σαφές το γεγονός πως οι επιστημονικές έρευνες σχετικά με πόλεις των Βαλκανίων που διαθέτουν φρούρια είναι περιορισμένες ή επικεντρώνονται μόνο σε συγκεκριμένες περιοχές ή δεν παραθέτουν σαφείς πληροφορίες για διάφορες χρονικές περιόδους (π.χ. η κατάστασή τους τη σημερινή εποχή). Κατά συνέπεια, γεννήθηκε η ανάγκη να μελετηθεί σε βάθος μια πόλη- και συγκεκριμένα μια συγκεκριμένη περιοχή της πόλης- η οποία έχει έντονο το ιστορικό στοιχείο αφού διαθέτει ένα φρούριο με μεγάλη ιστορική σημασία.

Σκοπός της παρούσας έρευνας, λοιπόν, είναι να μελετηθεί σε βάθος το πολιτιστικό απόθεμα- και συγκεκριμένα η περιοχή μιας συγκεκριμένης πόλης που διαθέτει ένα ιστορικό φρούριο- και παράλληλα- εκτός από την ιστορική αναδρομή και την εξέλιξή της- να μελετηθούν οι προοπτικές της περιοχής και πώς μπορεί να εξελιχθεί μελλοντικά. Παράλληλα, θα μελετηθεί αν η συγκεκριμένη περιοχή αξιοποιεί επαρκώς το πολιτιστικό της απόθεμα για την τοπική ανάπτυξη. Ως μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκε η Λάρισα, και συγκεκριμένα η περιοχή του φρουρίου, διότι αποτελεί μια πόλη με βαρυσήμαντη ιστορία και με έντονο το πολιτιστικό στοιχείο. Η περιοχή του φρουρίου της Λάρισας χρονολογείται ήδη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και σήμερα αποτελεί, όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια, μια αρκετά φημισμένη περιοχή της πόλης, κυρίως για τις επιχειρήσεις εστίασης που διαθέτει.

2.1.1 Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η σχέση των ανθρώπων με την ιστορία μπορεί να έχει διάφορες μορφές, τη μορφή

- της ιστορικής κουλτούρας,
- της ιστορικής συνείδησης ή
- της ιστορικής γνώσης.

Ως ιστορική κουλτούρα, ορίζεται η ενεργή και συναισθηματική σχέση μια ομάδας ανθρώπων με το παρελθόν, που ξεπερνά την επίσημη ιστορία και αφορά μια σειρά από διαδικασίες και αναπαραστάσεις, γιορτές, τελετές, μορφές τέχνης. Με τη διάχυση της ιστορικής κουλτούρας και την πρόσληψή της, σε θεσμούς όπως η οικογένεια και το σχολείο, διαμορφώνεται η ιστορική συνείδηση ανθρώπων και συλλογικοτήτων.

Ιστορική κουλτούρα και ιστορική συνείδηση αποκτώνται μέσω διαδικασιών πρόσληψης και αφομοίωσης, ενώ η ιστορική γνώση προϋποθέτει την αυτενέργεια του ενδιαφερόμενου (Καραμανωλάκης στο Σαμαράς 2019: 30). Όσον αφορά αυτή την τελευταία, η καθηγήτρια του ΕΚΠΑ Μαρία Ευθυμίου διαπιστώνει πως "οι νέοι έχουν μάθει να μισούν την ιστορία και δεν την αγαπούν καθόλου... καθώς στο σχολείο τους διδάσκεται ως μία ανόητη αποστήθιση" (<https://theactivist.blog/2017/02/28/maria-euthimiou-oi-ellines-misoyn-tin-patrida-toys/>).

Κατά τον Ζακ Λε Γκοφ (στο Σαμαράς 2019: 34), υπάρχουν δύο ιστορίες:

- της συλλογικής μνήμης και
- των ιστορικών.

Αν και η πρώτη εμφανίζεται συχνά "μυθική, παραμορφωμένη κι αναχρονιστική", όμως, αυτή, η έστω "εσφαλμένη παραδοσιακή ιστορία", συγκροτεί τη βιωμένη σχέση παρελθόντος και παρόντος. Κι είναι ο ρόλος της δεύτερης, της ιστορίας των ιστορικών, να φωτίζει τη μνήμη ώστε να διορθώνει τα σφάλματα της πρώτης, σε όποιο βαθμό αυτό είναι δυνατόν, καθώς έτσι κι αλλιώς η συλλογική μνήμη δεν είναι παρά μια

ανακατασκευή του παρελθόντος, μέσω δεδομένων δανεισμένων από το παρόν, υπηρετώντας "μια ασύνειδη εικόνα ενός ονειροπολημένου μέλλοντος".

Ο Πιερ Μπουρντιέ (Ν. Παναγιωτόπουλος στο Σαμαράς 2019: 35) κάνει τη διάκριση ανάμεσα στην "πραγματοποιημένη" ιστορία ("ιστορία που έγινε πράγμα") και την "σωματοποιημένη" ιστορία ("ιστορία που έγινε σώμα"), που αντιπροσωπεύουν τις δύο καταστάσεις της ιστορίας:

- την ιστορία στην αντικειμενοποιημένη της κατάσταση, που συσσωρεύτηκε μέσα στα πράγματα "κτίρια, μνημεία, βιβλία, θεωρίες, έθιμα, δίκαιο" και
- την ιστορία σε ενσωματωμένη κατάσταση, που έγινε "έξις" και ως επικαιροποιημένη ιστορία είναι ενεργή, με εκδηλώσεις, καθημερινές συμπεριφορές και κληρονομημένες χειρονομίες.

Σχετικά με την αντικειμενοποιημένη ιστορία, απαραίτητη προϋπόθεση, κατά τον Μπουρντιέ, για να γίνει αυτή ιστορική δράση, δηλαδή να γίνει "ιστορία ενεργημένη και ενεργητική", είναι να υιοθετηθεί από φορείς που η ιστορία τους προδιαθέτει να την αναλάβουν, έχουν την τάση να ενδιαφέρονται γι' αυτή, αλλά και τις απαραίτητες ικανότητες για να την κάνουν να λειτουργήσει. Τέτοιοι μπορεί να είναι η οικογένεια, το σχολείο, αλλά και πολιτιστικοί φορείς και συλλογικότητες (πολιτιστικοί σύλλογοι, χορευτικοί όμιλοι κ.ο.κ.).

2.2 ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

2.2.1 ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ, ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΟΝΤΑΙ ΩΣ ΕΞΗΣ:

1. Ο λόφος του Φρουρίου της Λάρισας έχει ιστορική σημασία και η αναγκαιότητα διατήρησής της αναγνωρίζεται από ντόπιους κι επισκέπτες της πόλης.
2. Παρά τις σημαντικές αλλαγές και την απώλεια σημαντικών αυθεντικών στοιχείων, η συνολική εξέλιξή της, στο χρόνο, δεν θεωρείται ιδιαίτερα αρνητική από ντόπιους κι επισκέπτες.
3. Η προτεραιότητα της προστασίας σημαντικών ιστορικών κτιρίων από την καταστροφή τους δεν είναι συνειδητοποιημένη ανάγκη μεταξύ ντόπιων και επισκεπτών, αφού θεωρείται πως αυτή η απώλεια αναπληρώνεται αυτή δύναται να αναπληρωθεί από την αξιοποίηση των κτιρίων αυτών ως επιχειρήσεις ή τη δημιουργία αντιγράφων στην ίδια θέση.

2.2.2 ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ, ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΟΝΤΑΙ ΩΣ ΕΞΗΣ:

1. Η πόλη της Λάρισας, κυρίως στο κέντρο της, διατηρεί την Ιστορική της Φυσιογνωμία, η οποία ευνοεί την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας.
2. Χάρης στην Ιστορική της Φυσιογνωμία, η Λάρισα μπορεί επίσης να προσελκύσει επισκέπτες-τουρίστες και νέους κατοίκους
3. Τα πλέον χαρακτηριστικά στοιχεία αναγνώρισης της πόλης είναι συνυφασμένα με την ιστορικότητά της.

	Σε ΠΟΙΟΝ απευθύνονται	ΠΛΗΘΟΣ Ερωτηματολογίων	ΠΛΗΘΟΣ Ερωτήσεων
<u>Ερωτηματολόγια για την Ιστορικότητα του Φρουρίου ερωτηματολόγια)</u>	Σε Κατοίκους της πόλης της Λάρισας	ερωτηματολόγια	ερωτήσεις
	Σε Επισκέπτες της πόλης της Λάρισας.	ερωτηματολόγια	ερωτήσεις
	Σε Επιχειρήσεις του Κέντρου της πόλης της Λάρισας.	ερωτηματολόγια	ερωτήσεις

Πίνακας 4. Ποσοτική έρευνα πεδίου με ερωτηματολόγια (διαδικτυακά ερωτηματολόγια)

Προκειμένου να απαλειφθεί το ενδεχόμενο της μεροληπτικότητας των αποτελεσμάτων λόγω προκατάληψης, προσωπικών πεποιθήσεων και στάσεων ή υπό το πρίσμα των προσδοκιών του για τα αποτελέσματα της έρευνας, και με σκοπό να αποφευχθεί έτσι ο κίνδυνος να εκφυλιστεί η έρευνα σε μια "αυτοεκπληρούμενη προφητεία", μέσω μιας αντιεπιστημονικής προσέγγισης που θα έμοιαζε "να βάζει το κάρο μπροστά απ' το βόδι" (Rosenthal & Rosnow, 1969), κατά τη διαδικασία συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων χρησιμοποιήθηκε ικανός αριθμός ερωτηθέντων.

Ο ικανός αριθμός ερωτηθέντων συνδυαστικά με την τυχαία χρονική και χωρική διασπορά τους, συμβάλλει επίσης, ώστε η επιλεγείσα "δειγματοληψία ευκαιρίας" (καθώς συμπληρώνονται ερωτηματολόγια από εκείνους, μόνο, που πρόθυμα ανταποκρίνονται, μεταξύ αυτών που έλαβαν το εν λόγω ερωτηματολόγιο), να προσλάβει, το κατά δύναμιν, κάποια χαρακτηριστικά "τυχαίας δειγματοληψίας" (randomisation), με την έννοια ότι το κάθε μέλος του πληθυσμού είχε τις ίδιες πιθανότητες να συμπεριληφθεί στο δείγμα, υπό την αυτονόητη συνθήκη να έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, εφόσον η έρευνα πραγματοποιείται διαδικτυακά.

2.3. ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΩΝ

2.3.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Προκειμένου να ελεγχθούν οι επιμέρους Υποθέσεις Εργασίας οι οποίες αφορούν την Ιστορικότητα του Λόφου του Φρουρίου της Λάρισας που εξειδικεύτηκαν ανωτέρω, διατυπώνονται τα εν λόγω Ερευνητικά Ερωτήματα, τα οποία διερευνώνται με τις αντίστοιχες ερωτήσεις, στον ακόλουθο πίνακα:

Ερευνητικά Ερωτήματα	Ερωτήσεις
1. Αναγνώριση της Ιστορικότητας του Λόφου του Φρουρίου Αναγνωρίζουν την Ιστορική Φυσιογνωμία του Λόφου του Φρουρίου και την αναγκαιότητα διατήρησής της;	24, 25
Πώς αντιλαμβάνονται και αξιολογούν την εξέλιξη της Ιστορικής Φυσιογνωμίας του Λόφου στο χρόνο;	26, 27, 32

2. Για την Αυθεντικότητα του Ιστορικού Λόφου της πόλης Πόσο συνδέουν την Ιστορική φυσιογνωμία του Λόφου του Φρουρίου της Λάρισας με την ύπαρξη Ιστορικών Κτιρίων και πώς αξιολογούν την καταστροφή τους; Πώς αξιολογούν την ένταξη νέων κτηρίων στο Λόφο του Φρουρίου και ποια πιστεύουν πως πρέπει να είναι η αρχιτεκτονική τους;	25, 27, 28, 30 29, 31
3. Πρόθεση για σύσταση του Λόφου του Φρουρίου σε επισκέπτες-τουρίστες Θα σύστηναν σε άλλους να επισκεφθούν το Λόφο του Φρουρίου της πόλης;	23

Πίνακας 5. Ερευνητικά Ερωτήματα και αντίστοιχες ερωτήσεις. Ερωτηματολόγιο για την Ιστορικότητα του Λόφου του Φρουρίου της Λάρισας.

Οι ερωτήσεις 1-9 αφορούν ατομικά στοιχεία των ερωτώμενων προκειμένου να ερευνηθεί ο βαθμός κατά τον οποίο οι απόψεις τους αναφορικά με τα ανωτέρω ερωτήματα διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο τους (ερώτηση 1), την ηλικία τους (ερώτηση 2), το επάγγελμά τους (ερώτηση 3), το επίπεδο εκπαίδευσης (ερώτηση 4), τον τόπο γέννησης (ερώτηση 5), εάν είναι κάτοικοι, επιχειρηματίες ή επισκέπτες της πόλης (ερώτηση 6), τον τόπο διαμονής (ερώτηση 7).

Εν συνεχεία, διατυπώνονται οι αντίστοιχες ερωτήσεις, που αφορούν τους επισκέπτες σχετικά με τη συχνότητα της επίσκεψής τους στην πόλη (ερώτηση 8) και ποιος είναι ο λόγος επίσκεψής τους (ερώτηση 9). Οι κάτοικοι της Λάρισας καλούνται να απαντήσουν σχετικά με το πόσο καιρό διαμένουν στη Λάρισα (ερώτηση 10) και τη συνοικία στην οποία διαμένουν (ερώτηση 11). Αντίστοιχα, οι επιχειρηματίες καλούνται να απαντήσουν σχετικά με το είδος της επιχείρησής τους (ερώτηση 12) και την περιοχή στην οποία βρίσκεται (ερώτηση 13). Εν συνεχεία, οι αμέσως επόμενες 7 ερωτήσεις απευθύνονται αφορούν τα 7 χαρακτηριστικά στοιχεία της πόλης της Λάρισας με το οποίο είναι δυνατή η αναγνώρισή της και καλούνται και οι κάτοικοι και οι επισκέπτες και οι επιχειρηματίες να τα ονομάσουν.

Στη συνέχεια, οι ερωτήσεις πως κατοίκους, επισκέπτες και επιχειρηματίες έχουν ως εξής:

21. Ως ΚΑΤΟΙΚΟΣ, ΕΠΙΣΚΕΠΤΗΣ ή ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ της πόλης της Λάρισας, πόσο συχνά επισκέπτεστε τον Λόφο του Φρουρίου;

- Σε καθημερινή βάση
- Σε εβδομαδιαία βάση
- Σε μηνιαία βάση
- 1-2 φορές το χρόνο
- Άλλο:

22. Ποιος είναι ο σκοπός της επίσκεψής σας στην εν λόγω περιοχή;

- Για διασκέδαση-αναψυχή
- Για επαγγελματικούς λόγους
- Για λόγους πολιτιστικού περιεχομένου
- Άλλο:

23. Θα συστήνατε σε άλλους να επισκεφθούν τον Λόφο του Φρουρίου της Λάρισας;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- ΔΞ/ΔΑ

24. Σε τι βαθμό θεωρείτε πως ο Λόφος του Φρουρίου της Λάρισας έχει μια ιδιαίτερη ιστορική φυσιογνωμία;

- Σε πολύ μικρό βαθμό
- Σε βαθμό μέτριας κλίμακας
- Σε πολύ υψηλό βαθμό
- ΔΞ/ΔΑ

25. Που πιστεύετε ότι οφείλεται αυτή η ιδιαίτερη φυσιογνωμία;

- Στο ότι είναι κυρίως γραφική γειτονιά με μικρές επιχειρήσεις εστίασης

- Στο ότι είναι η γενέτειρα της πόλης με κατάλοιπα διαφόρων περιόδων του παρελθόντος της
- Στην ύπαρξη παλαιών ιστορικών κτιρίων και αξιοθέατων
- Στην ιδιαίτερη αρχιτεκτονική παλαιών και νέων κτιρίων
- Στο ότι έχει περισσότερους ελεύθερους χώρους
- Στο ότι κυκλοφορούν λιγότερα αυτοκίνητα
- Στην εικόνα των δρόμων της
- Άλλο

26. Ποια θεωρείτε πως είναι η εξέλιξη αυτής της ιστορικής φυσιογνωμίας, με την πάροδο του χρόνου;

- Αλλοιώνεται προς το χειρότερο
- Εξελίσσεται προς το καλύτερο
- Παραμένει αναλλοίωτη

27. Πού εντοπίζετε αυτή την αλλοίωση, εφόσον θεωρείτε πως η ιστορική του φυσιογνωμία, με την πάροδο του χρόνου αλλοιώνεται προς το χειρότερο;

- Στην καταστροφή των παλαιών ιστορικών κτιρίων
- Στη μη σχετική αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων
- Στο γεγονός ότι μειώνονται οι ελεύθεροι χώροι
- Στο ότι εγκαθίστανται κυριώς νέες χρήσεις πλην της κατοικίας
- Στο ότι αλλάζει η σύνθεση των κατοίκων
- Στο ότι αλλάζει η εικόνα των δρόμων του
- Άλλο

28. Ποια πιστεύετε πως είναι η κυριότερη αιτία για την καταστροφή των παλαιών ιστορικών κτιρίων;

- Η φθορά του χρόνου
- Η εγκατάλειψη από τους ιδιοκτήτες

- Η έλλειψη χρηματοδότησης από την πολιτεία
- Η ανυπαρξία αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου
- Η καταστρατήγηση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου
- Η έλλειψη ελέγχων από τις υπηρεσίες
- Άλλο

29. Που πιστεύετε πως οφείλεται η ένταξη νέων κτιρίων με μη σχετική αρχιτεκτονική;

- Στην έλλειψη αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου
- Στην καταστρατήγηση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου
- Στην έλλειψη επί τόπου ελέγχων από την πολεοδομία
- Άλλο

30. Θεωρείτε αναγκαία τη διατήρηση των παλαιών ιστορικών κτιρίων, προκειμένου να διατηρηθεί η ιδιαίτερη ιστορική φυσιογνωμία του Λόφου του Φρουρίου;

- Κρίνεται απαραίτητη η διατήρηση των παλαιών ιστορικών κτιρίων και η συντήρησή τους
- Να κατασκευάζονται νέα κτίρια σε αντικατάσταση των παλαιών, με την προϋπόθεση να χτίζονται στην αρχική τους θέση και να μιμούνται την παλαιά μορφή τους

31. Ποια πιστεύετε πως πρέπει να είναι η αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων;

- Να μιμούνται την παλαιά αρχιτεκτονική της περιοχής της Πλάκας
- Να υπάρχει ελευθερία στην αρχιτεκτονική τους έκφραση, χωρίς να δεσμεύονται από την παλαιά αρχιτεκτονική της εν λόγω περιοχής
- Να μη μιμούνται την παλαιά αρχιτεκτονική της περιοχής, αλλά να εντάσσονται αρμονικά στο ιστορικό περιβάλλον

- Άλλο

32. Πιστεύετε πως η ιστορική φυσιογνωμία του Λόφου του Φρουρίου της Λάρισας είναι επαρκώς αξιοποιημένη;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- ΔΞ/ΔΑ

33. Αν ΟΧΙ, με ποιο τρόπο πιστεύετε πως αυτή θα μπορούσε να αξιοποιηθεί περαιτέρω;

34. Θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο;

2.4 ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αρχικά, από τις καταλληλότερες μεθόδους για τη διερεύνηση και την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων κρίθηκε η συγκέντρωση και ανάλυση επιστημονικών πηγών- κυρίως γραπτών τεκμηρίων. Το γεγονός ότι αυτά τα τεκμήρια τίθενται στη διάθεση του κοινωνικού ερευνητή για επεξεργασία δε σημαίνει ότι η διαχείρισή τους καθίστατο ευκολότερη ή λιγότερο χρονοβόρα συγκριτικά με τα πρωτογενή δεδομένα ούτε ότι στερούνται προβλημάτων. Αντιθέτως, η αναζήτηση τεκμηρίων συναφών με την έρευνα απεδείχθη χρονοβόρα και γεμάτη εμπόδια διαδικασία (Bryman, 2016).

Η επιλογή αυτής της μεθόδου κρίθηκε κατάλληλη για την παρούσα έρευνα, καθώς η μελέτη δευτερογενούς υλικού δύναται να παρέχει λεπτομερή και πλήρη στοιχεία σχετικά με τα ερωτήματα τα οποία βρίσκονται υπό διερεύνηση. Η πρόσβαση σε αυτές τις επιστημονικές πηγές και άρθρα καθίσταται εύκολη λόγω του διαδικτύου. Παράλληλα, η συγκέντρωση πλήθους τεκμηρίων διασφαλίζουν σε μεγάλο βαθμό και την αντικειμενικότητα, καθώς αυτά αντανακλούν στοιχεία με άμεσο τρόπο, παράγοντας τεκμήρια (Mason, 2011).

Τα δεδομένα-τεκμήρια που συγκεντρώθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα, πληρούν τα τέσσερα κριτήρια τα οποία είναι γενικώς αποδεκτά από τη θεωρία σχετικά με την αξιολόγηση της ποιότητάς τους. Αρχικά, αξιολογήθηκαν ως προς την αυθεντικότητά τους (κατά πόσο είναι γνήσια), την αξιοπιστία τους (σε ποιο βαθμό δεν υπάρχουν σφάλματα ή παραποιήσεις), την αντιπροσωπευτικότητά τους (σε ποιο βαθμό είναι αντιπροσωπευτικά του είδους τους) και, τέλος, το νόημά τους (σε τι βαθμό είναι κατανοητά) (Scott, 1990).

Τα δεδομένα-τεκμήρια που συλλέχθηκαν για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας, αντλήθηκαν κυρίως από έγκυρα επιστημονικά άρθρα, πηγές και βάσεις δεδομένων του διαδικτύου, καθώς και από βιβλία-σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα- τα οποία αποτελούν δυνητικές πηγές προς κοινωνική ανάλυση.

Επιπλέον, σχετικά με τα ερωτήματα τα οποία αφορούν τις προοπτικές της περιοχής του φρουρίου της Λάρισας συλλέχθηκαν πρωτογενή δεδομένα. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε χρήση ερωτηματολογίων σε κατοίκους, επιχειρηματίες και επισκέπτες της πόλης.

Το πρώτο στάδιο της έρευνας αφορούσε τη συλλογή, αρχικά, και, έπειτα, τη μελέτη της βιβλιογραφίας και η διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος, ενώ

ακολούθησε μια πρώτη εξοικείωση του ερευνητή με το πλαίσιο παραγωγής των τεκμηρίων. Ακόμη, προσδιορίστηκαν οι πηγές άντλησης του υπό διερεύνηση υλικού, πηγές οι οποίες είναι κυρίως τα επιστημονικά άρθρα και βιβλία, τα ηλεκτρονικά βιβλία, οι διαδικτυακές επιστημονικές εφημερίδες ή ιστοσελίδες και άλλες βάσεις δεδομένων που αναφέρθηκαν ανωτέρω.

Στη συνέχεια, έγινε η πρώτη εξοικείωση με μικρό αριθμό τεκμηρίων και καθορίστηκε ως μονάδα ανάλυσης το εκάστοτε άρθρο. Έπειτα, διαμορφώθηκαν οι πρώτες κατηγορίες οι οποίες έδωσαν την κατευθυντήρια γραμμή στη συλλογή των δεδομένων από τις ανωτέρω πηγές, ενώ ορίστηκε και ο τρόπος με τον οποίο θα επιλέγονταν τα τεκμήρια-δεδομένα. Ο τρόπος αυτός αφορούσε την πηγή προέλευσης, τη συνάφεια με το αντικείμενο της έρευνας, την αντικειμενικότητα και την αξιοπιστία της πηγής/ του συγγραφέα.

Σε επόμενο στάδιο της έρευνας, πραγματοποιήθηκε η συλλογή πλήθους επιστημονικών άρθρων, βιβλίων και άλλων πηγών ενώ απορρίφθηκε μεγάλος αριθμός τεκμηρίων εφόσον δεν πληρούσαν τα κριτήρια (εγκυρότητα, συνάφεια, αντικειμενικότητα). Έπειτα, ακολούθησε η μελέτη και ανάλυση των δεδομένων των τεκμηρίων, με απομόνωση των χρήσιμων σχετικά με την έρευνα αποσπασμάτων.

Μετά την ολοκλήρωση του θεωρητικού πλαισίου και με βάση τις θεωρίες που προέκυψαν από τη σύνταξη της συγκεκριμένης ενότητας, ακολούθησε η σύνθεση του ερωτηματολογίου σχετικά με το φρούριο της Λάρισας, ενώ η έρευνα ολοκληρώθηκε με τη σύνθεση των ευρημάτων και των ερμηνειών των κατάλληλων τεκμηρίων-δεδομένων, ο συνδυασμός των οποίων οδήγησε και στη συγγραφή του τελικού κειμένου.

3. Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ: ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η Λάρισα αποτελεί έδρα του Δήμου Λαρισαίων καθώς και πρωτεύουσα της Περιφέρειας Θεσσαλίας. Ο Δήμος καταλαμβάνει έκταση 335,12 τ.χλμ. Η γεωγραφική της θέση εντοπίζεται στο κέντρο της Περιφέρειας Θεσσαλίας και συγκεκριμένα είναι τοποθετημένη στο κεντροανατολικό τμήμα της θεσσαλικής πεδιάδας, εκτεινόμενη εκατέρωθεν του ποταμού Πηνειού και έχει έκταση περίπου 19.000 στρέμματα. Αποτελεί τη μεγαλύτερη πόλη της Κεντρικής Ελλάδος λόγω της έκτασης αλλά και του πληθυσμού της, ο οποίος ανέρχεται κατά προσέγγιση στους 200.000 κατοίκους. Η τοποθεσία της ευνοείται από την οδική διασύνδεση τόσο με τον οδικό άξονα Πατρών-Αθηνών-Θεσσαλονίκης-Ευζώνων (ΠΑΘΕ), όσο και με την Εγνατία οδό. Μέσω του ΠΑΘΕ, ο οποίος διασχίζει την Περιφέρεια Θεσσαλίας και διαπερνά και τη Λάρισα, ενώνεται το νότιο και βόριο τμήμα της χώρας μας και αντίστοιχα το δυτικό κομμάτι της μέσω της Εγνατίας οδού. Σημαντική καθίσταται και η ύπαρξη σιδηροδρόμου που συνδέει την πόλη της Λάρισας με το νότιο, βόριο και δυτικό μέρος της Ελλάδας. Όλα τα παραπάνω, αποτελούν στοιχεία ενός αρκετά δυναμικού αστικού κέντρου. Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί πως αποτελεί μεγάλο διοικητικό και οικονομικό κέντρο ολόκληρης της Θεσσαλίας και μια από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες πόλεις της Ελλάδος. Το κλίμα της είναι ηπειρωτικό με κρύους χειμώνες και ζεστά καλοκαίρια. Η Λάρισα σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα έχει μια ιστορία 8000 ετών. (Χασάπης, 2019; Μακρυγιάννη 2021).

Χάρτης 4. Η γεωγραφική θέση της Περιφερειακής Ενότητας Λαρίσης στην Ελλάδα. Πηγή: Κωστούλα, 2020.

Η λέξη «Λάρισα» στην προελληνική γλώσσα σήμαινε κάστρο- με άλλα λόγια μια καλά οχυρωμένη, δυνατή και απρόσβλητη τοποθεσία. Με αφορμή το γεγονός αυτό, είναι

εμφανές πως η Λάρισα, τουλάχιστον αναφορικά με τη θέση της, ήταν γνωστή πολύ πριν οι κάτοικοι της Θεσσαλίας ξεκινήσουν να ομιλούν την ελληνική γλώσσα. Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί πως σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα τα οποία έχουν εντοπιστεί στο εσωτερικό της πόλης, αποδεικνύουν ότι κατοικείται ήδη από την προϊστορία. Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο πως οι αρχαιολογικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν με βάση ορισμένες ανασκαφικές δοκιμές στο φρούριο της Λάρισας, προσδιορίζουν τις αρχές του πρώτου οικισμού της πόλης κατά τη νεολιθική εποχή (6η χιλιετία, 6.500-3.000 π.Χ.). Επιπλέον, εξαιρετικό ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός πως η θέση της σημερινής πόλης κατοικείται εδώ και 8.000 χρόνια, από τη νεολιθική εποχή. Κατά τη διάρκεια του 9^{ου} αιώνα π.Χ. η Λάρισα αποτελούσε μια συγκροτημένη κοινότητα, οριοθετημένη στο λόφο του Φρουρίου και ήταν γνωστή ως «αρχαία πόλη». Αποτελούσε έναν από τους οικισμούς της προϊστορίας, εντός των ορίων και της σύγχρονης πόλης, που κατοικούνταν από τα πρώτα στάδια της Εποχής του Χαλκού (αρχές 3ης χιλιετίας π.Χ.), καθώς και των επόμενων περιόδων. Αργότερα, με την πάροδο των ετών, για αρκετά χρόνια ο λόφος αποτελούσε κέντρο ανάπτυξης- κάτι το οποίο θα αναλυθεί και στη συνέχεια. Η τοποθεσία της στο κέντρο της Θεσσαλικής πεδιάδας αποτελούσε βασικό προτέρημα για την κοινωνική και οικονομική ζωή της Θεσσαλίας κατά την πάροδο των εποχών (Αϊβαλιώτου, 2008).

Κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής περιόδου, η Λάρισα αποτελούσε το βασικό διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της περιοχής, με μητροπολιτική έδρα τον Ναό του Αγίου Αχίλλειου. Κατά τον 6^ο αιώνα, έπειτα από εντολή του αυτοκράτορα Ιουστινιανού, η πόλη οχυρώνεται με σκοπό την ενίσχυση της άμυνάς της. Την ίδια χρονική περίοδο η πόλη ορίζεται και ως έδρα της επαρχιακής Θεσσαλίας. Μέσα στα επόμενα έτη, λεηλάτησαν και κατέκτησαν την πόλη διάφορες φυλές, με πιο γνωστές αυτές των Φράγκων, των Γότθων και Βούλγαρων. Ανάμεσα σε αυτές τις χρονικές περιόδους, υπήρχαν και μικρής διάρκειας διαστήματα επανάκτησης της πόλης από τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες. Οι επανακτήσεις αυτές, αν και μικρής διάρκειας- καθίσταντο ιδιαίτερα σημαντικές για την πόλη καθώς τότε κατάφερε να αποκτήσει την κλασική αστική οργάνωση του Βυζαντίου, η οποία περιλάμβανε κάστρο-χώρα-περιτείχιση, ενώ ταυτόχρονα η πόλη απέκτησε και προνομιούχα εμπορικά δικαιώματα. Κατά τα τέλη της Βυζαντινής περιόδου, παρατηρείται μείωση του πληθυσμού της πόλης με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στην αφάνεια, γεγονός που οφείλεται στην αδυναμία διαχείρισης από τους Βυζαντινούς ηγεμόνες (Γιαλούρη, 2008).

Μεταβαίνοντας στην Οθωμανική εποχή, η πόλη της Λάρισας καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς το 1423 και αποκτά την ονομασία «Γενί-Σεχίρ», που σήμαινε η Νέα Πόλη. Η τοποθεσία της πόλης με μεγάλη γεω-στρατηγική σημασία είχε ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της πολιτικής των Οθωμανών, οι οποίοι την «έχρησαν» ως το στρατιωτικό τους κέντρο. Αξίζει να σημειωθεί ότι το γεγονός πως οι Οθωμανοί κατέκτησαν την πόλη είχε ως αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων της πόλης να αναζητήσουν καταφύγιο στα ορεινά, ενώ παράλληλα αυξήθηκε και το ποσοστό των Τούρκων που εγκαταστάθηκαν σε αυτή.. Όλες οι ανωτέρω αλλαγές οδήγησαν στη μετατροπή της Λάρισας σε κέντρο εμπορίου, μεταπώλησης και γεωργίας των Οθωμανών και κατά συνέπεια επανήλθε και η ισχυρή της εικόνα την οποία είχε απωλέσει τις προηγούμενες χρονικές περιόδους. Η ισχυρή της εικόνα ενισχύεται ακόμη περισσότερο όταν το 1669 μεταφέρεται από τον Σουλτάνο στην πόλη η πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας του (Παλιούγκας, 1996).

Από το 1770 έως και τα χρόνια της απελευθέρωσης της, η πόλη καθίστατο διοικητική έδρα της Θεσσαλίας με πληθυσμό 30.000-40.000 κατοίκους, από τους οποίους μόνο οι 8.000 ήταν χριστιανοί. Η απελευθέρωση της Λάρισας χρονολογείται στις 31 Αυγούστου του 1881, έπειτα από τη θεσσαλική επανάσταση το 1878, τη συμφωνία της Κωνσταντινούπολης στις 22 Φεβρουαρίου 1881 και τη συνθήκη του Βερολίνου, βάση της οποίας καθορίστηκε ο ποταμός Πηνειός ως το βορειότερο σύνορο της χώρας. Κατά συνέπεια, τερματίστηκαν οι εμπορικές και οικονομικές σχέσεις με τα βόρεια και ανατολικά τμήματα της χώρας. Επιπλέον, το γεγονός αυτό οδήγησε στην οικονομική κατάρρευση των προαστίων της πόλης τα οποία αποτελούσαν, κατά κύριο λόγο, βιομηχανικά κέντρα, ενώ παράλληλα παρατηρήθηκε σημαντική μείωση του πληθυσμού, λόγω της αναχώρησης των Τούρκων οι οποίοι καταλάμβαναν το μεγαλύτερο πληθυσμιακό ποσοστό (Παλιούγκας, 1996; Κωστούλα, 2020).

Όσον αφορά τον πληθυσμό της πόλης, αξίζει να σημειωθεί πως το έτος 1881 καταγράφηκαν στη Λάρισα 14.821 κάτοικοι. Μετά την απελευθέρωσή της, σκοπός ήταν να εξαλειφθούν τα οθωμανικά στοιχεία και η πόλη να επανακτήσει τον ελληνικό της χαρακτήρα. Στη συνέχεια η Λάρισα παραμένει κομμάτι της Ελλάδας, εκτός της χρονικής περιόδου 1897 κατά την οποία είχε κατακτηθεί από τον τουρκικό ζυγό κατά τη διάρκεια του πολέμου, ο οποίος επέφερε σημαντικότερες καταστροφές. Η Ακρόπολη αποτελούσε το κέντρο της αρχαίας πόλης και του οικισμού της Λάρισας κατά την προϊστορία, ενώ κατά τη διάρκεια της μεσαιωνικής περιόδου, η πόλη επεκτάθηκε περικυκλωμένη από

τείχη. Αξίζει να σημειωθεί πως τα εν λόγω τείχη αποκαταστάθηκαν και αναδημιουργήθηκαν κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας ενώ κατάφεραν να διαφυλαχθούν έως και τις πιο σύγχρονες χρονικές περιόδους. Η αναδιοργάνωση της πόλης δεν πραγματοποιήθηκε βάσει των προδιαγραφών που έπρεπε να πληροί ένα κέντρο (χρήση κατοικίας, εμπορική χρήση, διοικητική χρήση), αλλά βάσει της μορφολογίας του εδάφους της. Το 1883, η πόλη διαθέτει το δικό της ρυμοτομικό σχέδιο (Βασιλικό Διάταγμα Βασιλέως Γεωργίου: 22-11-1883), το οποίο αφορούσε την περιοχή που βρισκόταν μέσα στα τείχη (Πολυμέρου-Καμηλάκη, 2004).

Συνεχίζοντας, στις αρχές του 20ου αιώνα παρατηρείται εδαφική επέκταση της πόλης λόγω της αύξησης των κατοίκων της, γεγονός που αποδίδεται στην άφιξη των προσφύγων της Ανατολικής Ρωμυλίας και, αργότερα, των Μικρασιατών. Η εν λόγω αύξηση του πληθυσμού είχε ως αποτέλεσμα την ανοικοδόμηση νέων οικισμών εκτός των τειχών της πόλης με σκοπό να καλύπτονται άμεσα τυχόν ανάγκες των κατοίκων της. Κατά συνέπεια, επεκτάθηκαν τα όρια της πόλης, ενώ αργότερα εντάχθηκε στο αναθεωρημένο σχέδιο του 1947 ένα παράπλευρο κομμάτι του νότιου και ανατολικού τμήματος του τείχους. Κατά τη δεκαετία του 1950, επήλθαν στην περιοχή ορισμένα φυσικά φαινόμενα προκαλώντας σημαντικές ζημιές στη πόλη, γεγονός που οδήγησε στην αναγκαία αποκατάσταση και ανοικοδόμηση πολλών κτιρίων. Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί πως το σχέδιο και η δόμηση, γενικότερα, κατάφεραν να διατηρηθούν βάσει του προβλεπόμενου σχεδίου. Η βάση της σημερινής πόλης δημιουργήθηκε εντός των ορίων του ιστού που διαμορφώθηκε κατά την Οθωμανική κυριαρχία. (Αϊβαλιώτου, 2008).

Ωστόσο, είναι απαραίτητο να σημειωθεί πως η συνεχής επέκταση της πόλης και η ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση του χώρου, σε συνδυασμό με την απουσία του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, είχαν ως αποτέλεσμα την απότομη αύξηση του αριθμού των κατοίκων. Το γεγονός αυτό, επέφερε αρνητικές επιδράσεις, υποβιβάζοντας, όχι μόνο, τον αστικό χώρο της πόλης αλλά και το περιβάλλον στο οποίο ζούσαν οι κάτοικοί της. Το 1986 υλοποιήθηκε η θεσμοθέτηση του καινούργιου Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου και έπειτα το 1988-1989 έγινε επέκταση του σχεδίου πόλης και διαμορφώθηκαν τα όρια της Λάρισας, τα οποία αποτελούν και τα όρια της σύγχρονης πόλης (Αϊβαλιώτου, 2008).

Εικόνα 14. Το Α' Αρχαίο Θέατρο Λάρισας. Πηγή: <https://www.visitgreece.gr/el/mainland/thessaly/larisa/>

3.1.1 ΤΟ Α' ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΛΑΡΙΣΑΣ

Το Α' Αρχαίο Θέατρο της Λάρισας, κατασκευάστηκε κατά πρώτο μισό του 3ου αιώνα π.Χ. στις νότιες υπώρειες του λόφου του Φρουρίου, όπου βρισκόταν η οχυρωμένη Ακρόπολη της αρχαίας πόλης. Λειτουργούσε έως τα τέλη του 3ου αιώνα ή τις αρχές του 4ου αι. μ.Χ., οπότε και διακόπηκε η λειτουργία του. Ένας σεισμός που χρονολογείται περίπου στα τέλη του 2ου αιώνα ή τις αρχές του 3ου αιώνα μ.Χ. κατέστρεψε τον δεύτερο όροφο της σκηνής, τον δωρικό θριγκό και τμήμα του υπερέχοντος επιθεάτρου. Ένας δεύτερος ισχυρότατος σεισμός του 7ου αιώνα μ.Χ. επέφερε σχεδόν την ολοκληρωτική του καταστροφή. Για το λόγο αυτό, πέρασε διάφορες ανοικοδομικές φάσεις, ενώ τα έργα στο χώρο του θεάτρου, διενεργούνται μέχρι και σήμερα.

Στο θέατρο, λάμβαναν χώρα πολυάριθμες μουσικές και θεατρικές παραστάσεις, ενώ χρησιμοποιείτο και ως χώρος για τη διεξαγωγή συνεδριάσεων και συνελεύσεων, από την εκκλησία του Δήμου, που αφορούσαν τα διοικητικά θέματα της πόλης.

Σήμερα, το Α' αρχαίο θέατρο αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών και αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά αρχαϊκά ευρήματα της πόλης. Στόχος είναι η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών στο χώρο ώστε να επαναλειτουργήσει και να φιλοξενεί θεατρικές παραστάσεις, ενώ ήδη έχει καταφέρει να φιλοξενήσει έναν πολύ μικρό αριθμό θεατρικών

δρώμενων.

(<http://www.larissa-theatre.com>).

Εικόνα 15. Το Β' Αρχαίο Θέατρο Λάρισας. Πηγή: larissanet.gr

3.1.2 ΤΟ Β' ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΛΑΡΙΣΑΣ

Το Β' αρχαίο Θέατρο βρίσκεται στη συμβολή των οδών Εργατικής Πρωτομαγιάς και Ταγματάρχου Βελισσαρίου, δυτικά του Α' αρχαίου Θεάτρου. Το Β' αρχαίο θέατρο άρχισε να κατασκευάζεται τον 1^ο αι. π.Χ. και χρησιμοποιήθηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Όσον αφορά την κατασκευή του ωστόσο, έχουν ολοκληρωθεί μόνον η κατασκευή της σκηνής και της ορχήστρας, ενώ το κοίλο και οι πάροδοι έμειναν ημιτελή. Σήμερα, ο χώρος του θεάτρου είναι περιφραγμένος και καθίσταται επισκέψιμος κατόπιν συνεννόησης με την 15η Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. (<https://www.larissa-culturestories.gr>). Επιπλέον, κατά τους θερινούς μήνες φιλοξενεί και αρκετές θεατρικές παραστάσεις, κατά κύριο λόγο τοπικές.

Εικόνα 16. Το Γενί Τζαμί Λάρισας. Πηγή: <https://www.larissa-dimos.gr/el/i-poli/xwroi-politismou>

3.1.3 ΤΟ ΓΕΝΙ ΤΖΑΜΙ

Το Γενί Τζαμί αποτελεί μουσουλμανικό τέμενος που χρονολογείται στα τέλη του 19ου – αρχές 20ού αιώνα. Βρίσκεται στο κέντρο της σύγχρονης Λάρισας, επί της οδού 31ης Αυγούστου. Πριν από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, στέγαζε τη Δημοτική Βιβλιοθήκη, ενώ από τα τέλη του 1950 και μέχρι το 2011 στο κτήριο στεγαζόταν το Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης.

Το κτήριο, τετράγωνο στην κάτοψη, αποτελείται από την αίθουσα προσευχής, που φωτίζεται από εννέα τοξωτά ανοίγματα και καλύπτεται με τετράριχτη κεραμοσκεπή στέγη. Στην πρόσοψη τριμερής στοά στηρίζεται σε πεσσούς και καλύπτεται με τρεις ημισφαιρικούς θόλους. Στη βορειοδυτική γωνία της πρόσοψης υψώνεται ο μιναρές, που σώζεται μέχρι τον εξώστη. Επιπλέον, το κτήριο διαθέτει νεοκλασικά διακοσμητικά στοιχεία.

Το μνημείο βρίσκεται σε καλή κατάσταση μέχρι και σήμερα από το γεγονός ότι λειτουργούσε ως μουσείο αλλά κυρίως λόγω της μέριμνάς του από την Αρχαιολογική Υπηρεσία (<http://larisa.culture.gr>).

Εικόνα 17. Το οθωμανικό λουτρό Λάρισας (χαμάμ). Πηγή: <https://www.athensvoice.gr>

3.1.4 ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΛΟΥΤΡΟ (ΧΑΜΑΜ)

Το Μεγάλο Οθωμανικό Λουτρό (Buyuk Hamam) βρίσκεται στην οδό Βενιζέλου. Ακόμη και σήμερα, ο ιδρυτής παραμένει άγνωστος, ενώ από πηγές του τέλους του 19ου αι. γίνεται γνωστό ότι το λουτρό ανήκε στο βακούφι του τεκέ του Σεϊντ Γιαχγιά Χαμεβή Καντρή (περίπου κατά τον 17^ο αιώνα).

Η χρονική περίοδος του τερματισμού της λειτουργίας του παραμένει ακόμη άγνωστος. Μετά την απελευθέρωση της πόλης, το εσωτερικό του ήταν ήδη διαχωρισμένο και διαμορφωμένο σε μικρά μαγαζιά και εργαστήρια. Έπειτα από την αλλαγή της χρήσης, το μνημείο γνώρισε περιόδους υποβάθμισης και απαξίωσης εξαιτίας του γεγονότος ότι,

για την κάλυψη ποικίλων αναγκών, πραγματοποιήθηκαν ποικίλες αδέξιες μετασκευές και προσθήκες.

Το μεγάλο λουτρό είναι ένα επίμηκες κτίσμα με δύο τρούλους, το οποίο ακολουθεί τη βασική μορφή της κάτοψης του μνημειώδους τύπου των δημόσιων οθωμανικών λουτρών, με χώρους που διατάσσονται γραμμικά κατά μήκος του άξονα ανατολής- δύσης.

Σήμερα, ολόκληρο το συγκρότημα του λουτρού είναι ενσωματωμένο στα νεότερα εμπορικά καταστήματα, ενώ στο χώρο του λουτρού λειτουργούν δύο νυχτερινά κέντρα διασκέδασης. Αποτελεί ένα μεγάλο τετράγωνο χώρο, ο οποίος καλύπτεται με ημισφαιρικό τρούλο, που με τις διαστάσεις του (διάμετρος 13μ.) υπερέχει στην κλίμακα του όλου συγκροτήματος, αντανακλώντας τον ιδιαίτερα σημαντικό κοινωνικό ρόλο του χώρου αυτού (Παλιούγκας, 2002; <http://culture.larissa-dimos.gr>)

Εικόνα 18. Ο Μύλος του Παππά. Πηγή: <https://www.larissa-dimos.gr/>

3.1.5 Ο ΜΥΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΠΠΑ

Ο μύλος του Παππά αποτελεί ένα κτηριακό συγκρότημα που βρίσκεται στην οδό Γεωργιάδου, κάτω από το λόφο του Φρουρίου. Οι ιδρυτές του ήταν ο Κωνσταντίνος Παππάς, ο Κωνσταντίνος Σκαλιώρας και ο Χρήστος Δημητριάδης, οι οποίοι αγόρασαν στη συνοικία Ταμπάκικα έκταση 10 στρεμμάτων και εν συνεχεία ίδρυσαν μια εταιρεία

και έθεσαν σε λειτουργία τον μύλο στα 1893, εποχή κατά την οποία στη Λάρισα υπήρχε ακόμη το τουρκικό στοιχείο. Ο Μύλος υπήρξε το χαρακτηριστικότερο βιομηχανικό κτήριο στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας, παρόλα αυτά, το 1986, ο Μύλος του Παππά διέκοψε οριστικά τη λειτουργία του. Ο τερματισμός της λειτουργίας του οφείλεται στην αλλαγή της νοοτροπίας στο χώρο της αλευροβιομηχανίας .

Το 1988 αγοράστηκε από το Δήμο Λαρισαίων μαζί με όλα τα κτίσματα συνοδείας του, με σκοπό να μετατραπεί σε ένα πολυδύναμο πολιτιστικό, εκπαιδευτικό, ψυχαγωγικό και συνεδριακό κέντρο. Το Νοέμβρη του 1989 μετά από πρόταση του Δήμου Λαρισαίων, το κτηριακό συγκρότημα του Μύλου μαζί με τον εξοπλισμό του χαρακτηρίστηκε διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού.

Σήμερα τόσο το κεντρικό κτήριο, όσο και τα βοηθητικά κτίσματα συνοδείας (αποθήκες, γραφεία κ.λπ.), φιλοξενούν ποικίλες πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, καλλιτεχνικές και κινηματογραφικές εκδηλώσεις κ.ά. Ο Μύλος του Παππά αποτελεί πλέον μουσείο πολιτιστικής κληρονομιάς για την Λάρισα (larissanet.gr).

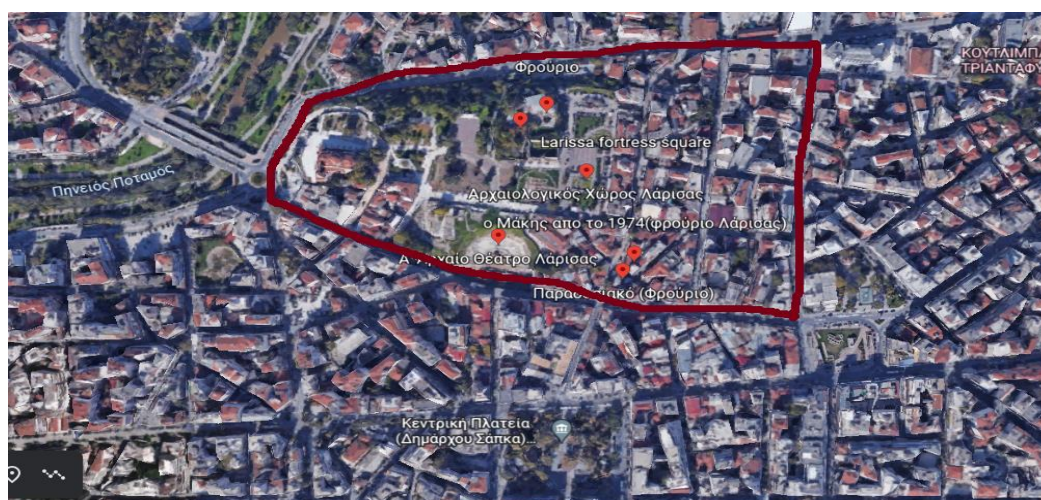
Συνοψίζοντας, η Λάρισα αποτελεί μια πόλη με μακρόχρονη ιστορία, ξεκινώντας από την αρχαία εποχή και φτάνοντας μέχρι σήμερα, πως αναφέρθηκε ανωτέρω. Στην πόλη υπάρχουν έντονα στοιχεία αρχαϊκά, βυζαντινά, οθωμανικά και σύγχρονα τα οποία αντιπροσωπεύουν κάθε εποχή της πόλης και αντικατοπτρίζουν τη μακρά ιστορία της. Συνεπώς, η πόλη της Λάρισας αποτελεί μια πόλη με έντονο το πολιτιστικό στοιχείο καθώς, όπως ήδη έχει αναφερθεί υπάρχουν πολλά μνημεία και πολιτιστικοί χώροι, οι οποίοι διατηρούνται μέχρι και σήμερα. Εκτός από τα μνημεία και τους χώρους πολιτισμού, μερικοί από τους οποίους αναλύθηκαν ανωτέρω, η πόλη διαθέτει και περιοχές με μεγάλη ιστορική σημασία, η σημαντικότερη από τις οποίες αποτελεί ο λόφος του φρουρίου της πόλης που αποτελεί και τη μελέτη περίπτωσης της παρούσας έρευνας.

4. ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Η περιοχή μελέτης, η οποία είναι γνωστή ως «ο λόφος του Φρουρίου» ή αλλιώς «το Φρούριο» της Λάρισας, βρίσκεται στο σημείο όπου παρατηρείται ότι ο Πηνειός ποταμός, με έκβαση από τα δυτικά προς τα ανατολικά, δημιουργεί μια στροφή προς τα βόρεια δημιουργώντας ένα ημικύκλιο. Η περιοχή οριοθετείται από τις οδούς Γεωργιάδου, Δήμητρας και Βενιζέλου στις οποίες παρατηρείται έντονη εμπορική δραστηριότητα, και περιλαμβάνει συνολικά 13 οικοδομικά τετράγωνα (Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009).

Χάρτης 6. Η περιοχή μελέτης. Πηγή: Google Earth. Ιδία επεξεργασία.

Χάρτης 7. Η περιοχή του λόφου του Φρουρίου της Λάρισας. Πηγή: Google Earth. Ιδία Επεξεργασία.

4.1. ΙΣΤΟΡΙΚΑ- ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η περιοχή του Φρουρίου της πόλης, ήδη από τα προϊστορικά χρόνια, αποτέλεσε τόπο συνεχούς κατοίκησης ενώ ο χωματίνος λόφος (γήλοφος) προσέφερε την ιδανική ασφάλεια τόσο έναντι των εισβολών των εχθρών όσο και έναντι των πλημμύρων που προκαλούνταν από τον Πηνειό ποταμό. Οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν κατά τον τελευταίο αιώνα, απέδειξαν ότι ο λόφος, ο οποίος από τα ιστορικά χρόνια ταυτίστηκε με την αρχαία Ακρόπολη, αποτέλεσε τη βάση της μετέπειτα τελικής διαμόρφωσης της αρχαίας πόλης.

Κατά τη διάρκεια του 9^{ου} αιώνα π.Χ., οι Θεσσαλοί δημιούργησαν μια οργανωμένη κοινότητα που είχε το χαρακτήρα ενός μικρού χωριού. Ο εν λόγω οικισμός αυτός ήταν περιορισμένος στο λόφο της Ακρόπολης χωρίς να έχει επεκταθεί στις γύρω πεδινές εκτάσεις. Όταν από τα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια ξεκίνησε η πόλη να διαμορφώνεται σταδιακά, η ακρόπολη απέβαλε τον χαρακτήρα της, που αφορούσε κυρίως το κομμάτι της άμυνας και της οχύρωσης, και απέκτησε θρησκευτικό χαρακτήρα καθώς αποτέλεσε κέντρο θρησκευτικής ζωής. Τα τελευταία χρόνια, λόγω της ανοικοδόμησης της πόλης, ανακαλύφθηκαν ποικίλα αρχαιολογικά ευρήματα. Τα εν λόγω ευρήματα, τις περισσότερες φορές, διευκολύνουν την προσέγγιση της χωροταξικής κατανομής των λειτουργιών της αρχαίας πόλης ενώ «μαρτυρούν» πληροφορίες σχετικά με την πολεοδομική οργάνωση και το δίκτυο της πόλης. Με βάση τα δεδομένα αυτά, αποδεικνύεται ότι η ακρόπολη ήταν στην αρχή φρούριο της γύρω πεδιάδας με ισχυρό αμυντικό χαρακτήρα, παρόλα αυτά μεταβλήθηκε σταδιακά σε κέντρο της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής της εποχής. Το αρχαίο θέατρο καθώς και ο ναός της Πολιάδος Αθηνάς δύνανται να αποδείξουν την άποψη αυτή αναφορικά με τις λειτουργίες του χώρου της Ακρόπολης (Σδρόλια, 2001; Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009).

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η περίοδος της Οθωμανικής κυριαρχίας ξεκινά για τη Λάρισα κατά τα τέλη του 14ου αιώνα, μιας περιόδου παρακμής για το Βυζάντιο στον ελλαδικό χώρο. Ο πολυσήμαντος χαρακτήρας της εν λόγω πόλης βασιζόταν κυρίως στη γεωπολιτική της θέση, η οποία αποτέλεσε αφορμή για την πολύχρονη ιστορία της. Έπειτα από την περίοδο ευημερίας που γνώρισε ως διοικητικό και αγροτικό κέντρο, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, η πόλη ενώ είναι γιγαντωμένη πληθυσμιακά και οικονομικά μετατρέπεται, ωστόσο, σε πεδίο εμφύλιων συγκρούσεων και καταστροφών. Η ειρηνική περίοδος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τερματίζεται μόλις από τον 5^ο αιώνα με τις συνεχείς και διαδοχικές επιδρομές των βαρβαρικών φυλών οι οποίες λεηλατούν τον

θεσσαλικό κάμπο. Από τον 11^ο και τον 12^ο μ.Χ αιώνα η πόλη φαίνεται ότι κατάφερε να ανακάμψει και να «θεραπευτεί» από το πλήγμα των προηγούμενων αιώνων. Ο ερχομός τόσο των φράγκων γαιοκτημόνων όσο και της εξασθενημένης βυζαντινής διοίκησης-κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα- είχε ως αποτέλεσμα η πόλη να οδηγηθεί σε σημείο παρακμής και εγκατάλειψης. Η κατάσταση αυτή παραμένει στην πόλη μέχρι και τα τέλη του 14ου αιώνα, όταν πρωτοεμφανίζονται οι Τούρκοι. Η στρατηγική θέση της πόλης πάνω στους οδικούς άξονες την καθιστούν κατάλληλη για την προώθηση του νέου κατακτητή στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο.

Όσον αφορά τη μορφή της πόλης στα τέλη του 14ου - αρχές 15^{ου} αιώνα οι πληροφορίες είναι ελάχιστες καθώς ο χώρος που ορίζεται από τα κατεστραμμένα τείχη και η ακρόπολη - "φρούριο" είναι ερειπωμένος και ακατοίκητος.

Τίχνη της Παλαιοχριστιανικής οχύρωσης της Ακρόπολης του Φρουρίου έχουν βρεθεί στο ανατολικό όριο του λόφου στην οδό Λαπηθών και την οδό Φιλλελήνων. Σύμφωνα με τα δύο αυτά τμήματα του τείχους εικάζεται ότι η Παλαιοχριστιανική οχύρωση είχε κατά προσέγγιση τα ίδια όρια της σημερινής περιοχής μελέτης. Κατά την εισβολή των Οθωμανών στην πόλη, οι ελάχιστοι κάτοικοί της ήταν αυτοί της παλιάς Ακρόπολης. Η συνεχής κατοίκηση της περιοχής του Φρουρίου από τα βυζαντινά χρόνια ως και τα τέλη της Τουρκοκρατίας πραγματοποιείται με το βασικό σημείο αναφοράς που είναι ο Χριστιανικός ναός του Φρουρίου, ο Μητροπολιτικός ναός του Αγ. Αχίλλειου. Κάτι τέτοιο αποδεικνύεται από τα σωζόμενα θεμέλια της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής. Η Λάρισα, από το 1423 ως τις αρχές του 16ου αιώνα αποκτά τα βασικά χαρακτηριστικά της αγοράς-διοίκησης. Σημαντικό έργο εξοπλισμού αναφέρεται το Μπεζεστένι (Bezesten, σκεπαστή αγορά), το οποίο χτίστηκε το 15^ο ή 16^ο αιώνα. Ο χώρος της αγοράς κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα με το χώρο του pazar (υπαίθρια αγορά) και του carsi (μεγάλη αγορά), τοποθετείται στο κέντρο του λόφου της ακρόπολης και νοτιότερα ως τη σημερινή οδό Κύπρου κατά μήκος της βυζαντινής μέσης οδού στα όρια της σημερινής οδού Ερμού (Σδρόλια, 2001; Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009).

Πληροφορίες για την πόλη κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα υπάρχουν μέσα από κείμενα περιηγητών που την επισκέπτονται. Ειδικότερα, υπάρχουν πληροφορίες για τη λειτουργία της αγοράς αλλά και για την ύπαρξη ξεχωριστών αγορών, διάκριση η οποία γινόταν με βάση το επάγγελμα. Τα καταστήματα που υπήρχαν στην αγορά της πόλης ήταν μικρά αλλά πλήρως εξοπλισμένα. Επιπλέον, πραγματοποιούνταν και συχνοί έλεγχοι

για την ομαλή λειτουργία της αγοράς. Ο χώρος της αγοράς με τα επιβλητικά δημόσια κτίρια, όπως το Μπεζεστένι και τα κεντρικά τζαμιά εντυπωσίαζαν τους δυτικούς ταξιδιώτες.

Εικόνα 19. Το παζάρι σύμφωνα με την περιγραφή του Σουηδού περιηγητή. Κυκλοφόρησε είκοσι χρόνια μετά το έργο του. Έργο σε χρωμολιθόγραφο επιστολικό δελτάριο το οποίο κυκλοφόρησε πριν το 1910. Δημιουργός ήταν ο Βολιώτης φωτογράφος Στέφανος Στουρνάρας. Πηγή: onlarissa.gr

Συγκεκριμένα, πληροφορίες υπάρχουν από το Σουηδό καθηγητή-περιηγητή Julius Centerwall (1844-1923), ο οποίος επισκέφθηκε τη Λάρισα τον Νοέμβριο του 1886. Ειδικότερα, διασώθηκε η πληροφορία ότι το παζάρι γινόταν και εκτός του Λόφου, στην περιοχή που βρίσκεται πριν από την είσοδο της μεγάλης λίθινης γέφυρας του Πηνειού. Αξίζει να σημειωθεί πως το 1888, δημοσίευσε ένα βιβλίο του με τίτλο «Από την Ελλάδα και την Ανατολή», το οποίο περιλάμβανε τις εντυπώσεις του. Σ' ένα από τα αποσπάσματά του αναφέρει: «Για να αποκτήσει κάποιος μια πραγματική εικόνα πολιτισμού στη Λάρισα πρέπει να επισκεφθεί το «Παζάρι». Πρόκειται για τη συνοικία η οποία απλώνεται στη βάση του Λόφου του Φρουρίου, στο οποίο τοποθετείται η θέση της ακρόπολης της αρχαίας πόλης. Στο παζάρι, μέσα σε σανιδένιες πρόχειρες παράγκες ή ακόμα και έξω στο ύπαιθρο αναπτύσσεται η αγορά, στην οποία οι κάτοικοι πωλούν τα προϊόντα τους και αγοράζουν ξένα. Επειδή στους περισσότερους πωλητές του παζαριού κυριαρχεί το κόκκινο φέσι, γίνεται φανερό ότι εδώ υπερτερεί το τουρκικό στοιχείο. Όμως πόση ζωντάνια και τι φωνές κυριαρχούν σ' αυτή την αγορά! Το πλήθος που την κατακλύζει είναι τόσο μεγάλο ώστε μερικές φορές είναι αδύνατο να προχωρήσεις. Κρέας, χόρτα και ιδιαίτερα το κουνουπίδι και άλλα σαλατικά, φρούτα με λαμπερά

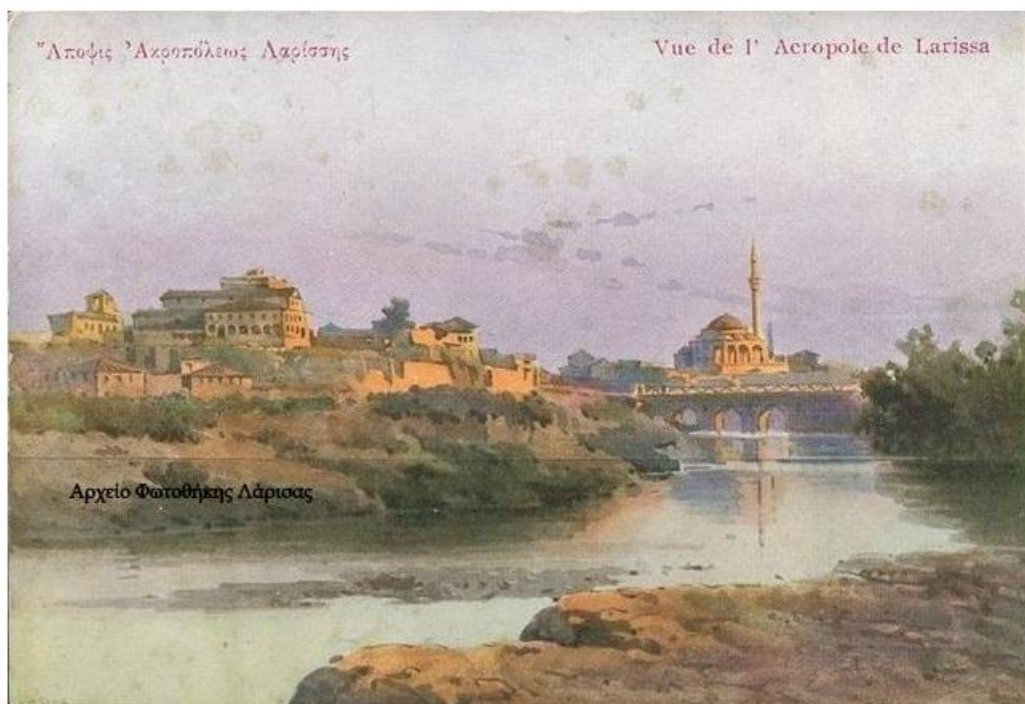
μεσογειακά χρώματα, μεγάλα καρβέλια ψωμί, χαλβάς, λουκούμια, ποικιλία από μοσχομυρισμένα τούρκικα γλυκά, λαχταριστά ψάρια, ασπρόψαρα με γυαλιστερά λέπια, από τον γειτονικό Σαλαμβριά, πρόβεια σφαχτά άπαχα, εντόσθια κάθε είδους με τα οποία μαγειρεύουν μια νόστιμη πηκτή, είναι μερικά από την ποικιλία των τροφίμων τα οποία προσφέρονται στο πολύβουο αυτό παζάρι. Κόσμος πολύς με τις ανατολίτικες φορεσιές του συνωστιίζεται ανάμεσα στις παράγκες και τους πρόχειρους πάγκους. Επικρατεί χαρακτηριστικά η ελληνική φουστανέλα και η αρβανιτορωμαίικη κάπα των βοσκών. Στις πλαγιές του Φρουρίου κάθονται κάτω στο χώμα βλάχες από την Πίνδο, με κάποια διάχυτη μελαγχολία στο βλέμμα τους. Η μητρική γλώσσα των Κουτσόβλαχων αυτών είναι η ρουμανική. Τα ελληνικά τα ομιλούν χειρότερα και από τον ξένο που προέρχεται από τη Σουηδία και διαπραγματεύεται μαζί τους τα πολύχρωμα χειροτεχνήματά, όπως χράμια, πλεχτά γάντια, τσουράπια και πολλά άλλα αντικείμενα που πωλούν... Για τους αλλοδαπούς επισκέπτες η πιο αξιοπερίεργη γωνιά του παζαριού είναι το στέκι των ραφτάδων και των χρυσοκέντητων υφασμάτων. Εδώ ράβονται σχεδόν όλα τα είδη των ενδυμασιών που συναντάει κανείς στα Βαλκάνια, έτσι ώστε σε λίγες ώρες θα μπορούσε κανείς να συγκροτήσει ένα πλήρες εθνογραφικό μουσείο». (onlarissa.gr).

Επιπλέον, σύμφωνα με πληροφορίες περιηγητών, ο Αγ. Αχίλλειος αναφέρεται στην ίδια θέση, αμιγώς χριστιανικός. Οι μουσουλμανικές συνοικίες του κέντρου βρίσκονται κυρίως στα νοτιοανατολικά και νότια με κύριους άξονες ανάπτυξης τους μεγάλους δρόμους που οδηγούν ακτινωτά στις πύλες, στην περίμετρο των τειχών που συνέδεαν τη Λάρισα με την ύπαιθρο και τις άλλες Θεσσαλικές πόλεις (Σδρόλια, 2001; Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009).

Ο προπολεμικός ναός του Αγίου Αχιλλίου. Καρτ ποστάλ της Ελληνικής Ταχυδρομικής Υπηρεσίας, περίπου του 1904.

Εικόνα 20. Ο προπολεμικός ναός του Αγίου Αχιλλείου. 1904. Πηγή: <https://www.larissapress.gr>

Άποψις Ακροπόλεως Λαρίσσης. Επιχρωματισμένη καρτ ποστάλ των Αφών Γ. Ασπιώτη (Κέρκυρα), με ημερομηνία αποστολής Μάιος 1916.

Εικόνα 21. Πηγή: <https://www.larissapress.gr>

Κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα και αρχές του 19^{ου}, η πόλη παρουσιάζει μέγιστη οικονομική άνθηση και ευημερία και ενισχύεται σημαντικά ο ρόλος της ως εμπορικό κέντρο. Οι αγορές, σκεπαστές ή υπαίθριες, αναπτύσσονται με αποτέλεσμα να κυριαρχήσουν σε όλο σχεδόν το κέντρο της πόλης. Αξίζει να αναφερθεί πως βασικό στοιχείο της αγοράς αποτελεί τόσο ο καταμερισμός όσο και η εξειδίκευση στις μόνιμες αλλά και στις περιοδικές αγορές. Το Μπεζεστένι, που καθίστατο τόπος ελέγχου του εμπορίου, αποτελούσε την καρδιά της αγοράς.

Πραγματοποιούνταν δύο εβδομαδιαίες υπαίθριες αγορές, οι οποίες λάμβαναν χώρα στο χώρο του φρουρίου και αποτελούσαν το μέσο συγκέντρωσης της παραγωγής της περιοχής. Η πρώτη αγορά τοποθετείται ανατολικά του Μπεζεστέν, στο Παζαρζερέ και περιλάμβανε κυρίως αγροτικά προϊόντα. Η δεύτερη γίνεται στο Ξυλοπάζαρο στις παρυφές του λόφου και αφορούσε κυρίως προϊόντα χειροτεχνίας. Επιπλέον, πραγματοποιούνταν επίσης εβδομαδιαίες αγορές, τα λεγόμενα ζωοπάζαρα (δύο στο σύνολο), τα οποία λάμβαναν χώρα στις όχθες του ποταμού Πηνειού, δυτικά της πόλης. Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί πως το μεγαλύτερο εμπορικό γεγονός από τον 18^ο αιώνα αποτελεί το ετήσιο παζάρι της πόλης το οποίο πραγματοποιούνταν βορειοδυτικά του ποταμού (Σδρόλια, 2001; Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009; Μάτσακα, 2012).

Χάρτης 8. Η αγορά της Λάρισσας στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Πηγή: Αργυράκος & Ντεούδης, 1993).

Το καθημερινό εμπόριο λάμβανε χώρα στο νοτιότερο τμήμα της πόλης, γύρω από τον αρχικό πυρήνα όπου βρίσκονταν κατά το 16^ο αιώνα το λεγόμενο carsi. Κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ο χώρος επεκτείνεται στις γύρω περιοχές του λόφου- οι οποίες αποτελούσαν χώροι κατοικίας- αλλά και πιο νότια δημιουργώντας ένα δίκτυο αποτελούμενο από σκεπαστούς δρόμους (Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009).

Εικόνα 22 . Το ανατολικό και νοτιοανατολικό τμήμα της Λάρισας ιδωμένο από το λόφο της ακρόπολης. Σε πρώτο επίπεδο ο χώρος της εβδομαδιαίας αγοράς «Τετάρτη». Πηγή: Παλιούγκας 1996.

Σήμα κατετεθέν της περιοχής αποτελούσε το ξύλινο πυργοειδές ρολόι, το οποίο ήταν τοποθετημένο στην ίδια περίπου θέση με το πρόσφατα κατεδαφισμένο χώρο του Αρχαίου Θεάτρου. Η κατασκευή του χρονολογείται κατά το 1750 και αποτέλεσε τοπόσημο για την αγορά της πόλης (onlarissa.gr)

Εικόνα 23. Το δεύτερο κατά σειρά ρολόι της Λάρισας. Χρονολογία περί τα 1900. Πηγή: <https://www.onlarissa.gr>

Αν και η λειτουργία, ο τόπος και ο χώρος της αγοράς είχαν καθοριστεί αυστηρώς, ωστόσο η κατασκευή των κτισμάτων και των carsi καθίσταντο πρόχειρη και μικρού μεγέθους. Αξίζει να σημειωθεί πως τα carsi της πόλης οπτικά παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με αντίστοιχες αγορές βαλκανικών πόλεων της ίδιας περιόδου, όπως για παράδειγμα της περιοχής Stara Varoš που αναφέρθηκε ανωτέρω. Το πλάτος του δρόμου στο carsi δεν ξεπερνούσε τα 5m., τα μαγαζιά ήταν ναι μεν μικρά αλλά γεμάτα και οι περισσότεροι πελάτες βρίσκονταν στο δρόμο.

Επιπλέον, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η τυπική βυζαντινή οργάνωση του αστικού χώρου της πόλης σε κάστρο-χώρα εξαλείφθηκε. Ειδικότερα, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, κατά τον 14^ο αιώνα παρατηρήθηκαν στοιχεία έντονης παρακμής και εγκατάλειψης, με αποτέλεσμα, την περίοδο εκείνη, να εγκαταλειφθεί και η πρόχειρη οχύρωση της Ακρόπολης-φρούριου της εποχής Ιουστινιανού (Σδρόλια, 2001; Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009).

Ως αποτέλεσμα, ο συγκεκριμένος χώρος αποκτά νέα λειτουργία- αυτόν του παζαριού. Παρόλα αυτά, η οργάνωση της πόλης δε διέπεται από αυστηρά πρότυπα. Κατά

συνέπεια, η διάταξη του χώρου των τριών λειτουργιών που αποτελούν κέντρο της πόλης χρησιμοποιεί τα ίχνη του ήδη υπάρχοντα ιστού και προσαρμόζεται στη συγκεκριμένη μορφή του εδάφους, με αποτέλεσμα η εικόνα να έχει ως εξής: Η αγορά να βρίσκεται στο υπερυψωμένο κεντρικό τμήμα της πόλης. Πιο συγκεκριμένα, από το υψηλότερο τμήμα της ξεκινά να εκτείνεται η μεγάλη οδός των *carsi*, ενώ στα άκρα της υπάρχουν τα δύο μεγάλα κέντρα ελέγχου της πόλης. Στο ένα άκρο, βρισκόταν τοποθετημένο το επονομαζόμενο «*mollahanne*» το οποίο εκφράζει τη θεοκρατική αντίληψη και από το άλλο άκρο, ήταν τοποθετημένο το διοικητήριο. Αξίζει να σημειωθεί πως το διοικητήριο βρισκόταν στην είσοδο της αγοράς και στο κέντρο της πόλης, «μαρτυρώντας» την παρεμβατική και φοροεισπρακτική τακτική του Οθωμανικού κράτους.

Η λειτουργική εξειδίκευση που είχε τεθεί σε ισχύ στην αρχαία αγορά, η οποία βρισκόταν στην πόλη στο ίδιο περίπου μέρος και κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής εποχής, ξεκινά να διαμορφώνεται και τους δύο τελευταίους αιώνες. Το γεγονός αυτό και σε συνδυασμό με τη μακροχρόνια παράδοση της ισλαμικής αγοράς- στην οποία είχε τεθεί σε ισχύ ένα παρόμοιο μοντέλο λειτουργικής εξειδίκευσης- «μαρτυρά» τις ρίζες του συγκεκριμένου τρόπου καταμερισμού της αγοράς. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η συγκεκριμένη παράδοση ήταν βασισμένη στην Οθωμανική θεοκρατική κοσμοθεωρία καθώς και στην πολιτική της χωροθέτησης των επαγγελματιών αλλά και της λειτουργίας ολόκληρης της αγοράς και του εξοπλισμού της. Για το λόγο αυτό, η αγορά της Λάρισας απαρτίζεται από ένα σύνολο διατεταγμένων στοιχείων εξοπλισμού και από επαναλαμβανόμενους τρόπους λειτουργίας σε τοποθεσίες στην ίδια περιοχή (Σδρόλια, 2001; Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009).

Παρόλα αυτά είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η αγορά της πόλης δε λειτουργούσε μόνο ως χώρος εμπορίου. Οι επιπλέον λειτουργίες της ήταν ως κοινωνικός χώρος συνενυρέσεων αλλά και ως θρησκευτικός τόπος. Κάτι τέτοιο αποδεικνύεται από την ύπαρξη των δύο τζαμιών της αγοράς, των μαγειρείων, των τεκέδων και των δύο χαμάμ της περιοχής. Αξίζει να αναφερθεί πως μέσα στο συγκεκριμένο κέντρο οι εμπορικές λειτουργίες δεν ήταν διαχωρισμένες με τις υπόλοιπες, αλλά, αντίθετα, σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα κτίρια αποτελούσαν ένα δίκτυο με έντονο οικονομικό και θρησκευτικό περιεχόμενο.

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η Λάρισα εντάχθηκε στο ελληνικό κράτος το 1881. Από εκείνη την περίοδο και μετά η χώρα σταμάτησε τις συναλλαγές προς τα βόρεια και

ανατολικά ενώ άρχισαν να κυριαρχούν οι επιπτώσεις του πολέμου του 1897 αλλά και οι καταστροφές του 20ου αι. Κατά τη διάρκεια της νέας περιόδου σημειώθηκαν ορισμένα αξιοσήμαντα γεγονότα. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε συρρίκνωση πληθυσμιακή αλλά και οικονομική, ενώ παράλληλα σημειώθηκε και η οριστική καταστροφή των βιοτεχνικών κέντρων της εποχής, σε συνδυασμό με λεηλασίες και καταστροφές κατά το πόλεμο του 1897. Τέλος, κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, το αγροτικό σύστημα παραγωγής οδηγήθηκε σε πλήρη παρακμή.

Στην πορεία της εξέλιξης της πόλης παρατηρούνται και αρκετές προσπάθειες εξελληνισμού της, διαδικασία η οποία οδήγησε στη συστηματική εξάλειξη των οθωμανικών στοιχείων της. Ένα ακόμη γεγονός που σημάδεψε την ιστορία της εξέλιξης της πόλης αποτέλεσε και η πυρκαγιά του 1882, η οποία κατάφερε να καταστρέψει ολοσχερώς το εμπορικό κομμάτι της αγοράς. Ως αποτέλεσμα αυτού επιτεύχθηκε ο εκσυγχρονισμός της σε συνδυασμό με μια σειρά επεμβάσεων που επέφεραν αλλαγές στα χαρακτηριστικά της πόλης.

Η μελέτη της Λάρισας μέσα από τα πολεοδομικά της στοιχεία αποδεικνύει πως ο βασικός πυρήνας της σημερινής πόλης παρά τον ανασχεδιασμό του 1882, δημιουργήθηκε μέσα στα όρια του παλιού Οθωμανικού της ιστού, πάνω στα παλιά έργα υποδομής και την ήδη υπάρχουσα ρυμοτομία (Σδρόλια, 2001; Ηλιόπουλος & Κούρτη, 2009; Μάτσας, 2012).

4.2 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, ο λόφος του Φρουρίου της Λάρισας ήταν ανέκαθεν ένα από τα βασικότερα σημεία της πόλης και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη μακρά πορεία της από αρχαιοτάτων χρόνων επηρεάζοντας την εμπορική, πολιτιστική και ψυχαγωγική ζωή της. Με την απελευθέρωση της Λάρισας από τον τούρκικο ζυγό στις 31 Αυγούστου 1881, μία νέα εποχή ξεκινά για το κέντρο της πόλης με βασικό στοιχείο την εβδομαδιαία αγορά που λάμβανε χώρα κάθε Τετάρτη και για αυτό

ο χώρος του χονδρεμπορίου λαχανοπαραγωγών και οπωροπαραγωγών απέκτησε και την ονομασία "Τετάρτη".

Μετά τον πόλεμο και το σεισμό του 1941, το ενδιαφέρον των δημοτικών αρχών στράφηκε στην εξυγίανση της περιοχής. Η απαρχή του συγκεκριμένου εγχειρήματος ξεκίνησε με την απόφαση αλλαγής της θέσης του ναού του Αγίου Αχιλλείου από την παλαιά του θέση στη σημερινή. Μετά από απαλλοτριώσεις ιδιοκτησιών ολοκληρώθηκε η ανέγερση του νέου ναού για τον οποίο οι Λαρισαίοι συνεισέφεραν επί πολλά χρόνια. Το 1953, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ανεγέρθηκε και το νέο ρολόι-σήμα κατετεθέν της πόλης την εποχή εκείνη- το οποίο είχε καταστραφεί στα 1941 από το σεισμό. Αργότερα απαλλοτριώθηκαν και μερικές άλλες ιδιοκτησίες στο σημείο όπου βρίσκεται σήμερα η πλατεία με το άγαλμα της Μητέρας και παράλληλα- περίπου το 1964- ανεγείρεται το αναψυκτήριο εστιατόριο εκεί που σήμερα σε αντικατάσταση παλαιότερου. Παράλληλα κατασκευάζεται το Ηρώον με το άγαλμα της Ελευθερίας στην περιοχή όπου παλαιότερα βρισκόταν το κτίριο της Μουσικής Λέσχης του Σώματος Στρατού (Δήμος Λάρισας, 1985; Μάτσακα, 2012).

Οι προσπάθειες εξυγίανσης της περιοχής συνεχίστηκαν και μετά τη δικτατορία με την κατεδάφιση του 2ου δημοτικού σχολείου, το οποίο κτίστηκε το 1932, διαμορφώθηκε ένας ελεύθερος χώρος πράσινου, όπου σήμερα είναι τοποθετημένες διάφορες προτομές και επιπλέον, ξεκαθαρίστηκε ο χώρος κάτω από το ρολόι και διαμορφώθηκε σε χώρο πρασίνου. Έπειτα από τη μεταπολίτευση ξεκίνησε μία νέα προσπάθεια. Αρχικά, η αγορά της Τετάρτης μεταφέρθηκε σε νέα τοποθεσία, στην αρχή κάτω από το Φρούριο στην οδό Γεωργιάδου, αφού παράλληλα δημιουργήθηκαν πολλές λαϊκές αγορές σε διάφορα σημεία της πόλης με σκόπο την εξυπηρέτηση των πολιτών σε όλες τις συνοικίες.

Το άνοιγμα των πολλών λαϊκών αγορών επέφερε και την κατάργηση της αγοράς της "Τετάρτης". Το 1976 κατεδαφίζονται τα τσιμεντένια υπόστεγα, δημιουργώντας έναν ευρύ χώρο με σκοπό να δημιουργηθεί μία μεγάλη πλατεία και να αλλάξει η μορφή του χώρου. Παρόλα αυτά, η μετέπειτα δημοτική αρχή δε συνέχισε το εν λόγω έργο εξυγίανσης του φρουρίου με αποτέλεσμα να μετατατραπεί σε χώρο στάθμευσης αυτοκινήτων και τοποθέτησης εμπορικών αντικειμένων (κιβώτια κ.ά.). Οι έμποροι της αγοράς της "Τετάρτης", εφόσον δε βρήκαν υποστήριξη από τη Δημοτική Αρχή για να κάνουν μια λαχαναγορά κοντά στην πόλη, κατάφεραν μόνοι τους να δημιουργήσουν μία

αγορά, όχι πολύ μακριά από την πόλη, η οποία εξυπηρετεί όλους τους τοπικούς παραγωγούς και προωθεί το ντόπιο εμπόριο χωρίς να δημιουργούνται προβλήματα στο εσωτερικό της πόλης. Η προσπάθεια αυτή, είχε ως αποτέλεσμα να απελευθερωθούν τα καταστήματα στο χώρο του φρουρίου από την κίνηση και την υπερβολική συσσώρευση εμπορευμάτων

Τη δεκαετία του 1980 πραγματοποιείται η πρώτη ολοκληρωμένη πρόταση για την εξυγίανση - αναβάθμιση όλης της περιοχής. (Αναστασιάδης, Α. Δημητριάδης Ε., Παπαδοπούλου Π., Πετρίδου Ε., Σταθακόπουλος Π. Συνεφάκης Γ., Πολεοδομική επέμβαση εξυγίανση στο κέντρο της Λάρισας) και έπειτα, το 1998, ακολουθεί μελέτη με στόχο την τότε επικείμενη ανάπτυξη του φρουρίου (Πάλλας Κ., Νότη Π., Παπαδόπουλος Ν., Σταθακοπούλου Ειρ., Λιόκου Ε., Μαυραγάνη Π., «Καταγραφή προβλημάτων και πρόταση αναβάθμισης των συνοικιών: Νότιος Άγ. Αθανάσιος- Αγ. Αχίλλειος- Αγ. Νικόλαος», Τ.Ε.Ε. Τμ. Κεντρ. - Δυτ. Θεσσαλίας, Λάρισα, 1998).

Συνοψίζοντας, όσον αφορά τη μορφή της περιοχής του φρουρίου παρατηρείται ότι δεν έχει αλλάξει θεαματικά από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι και τη σημερινή εποχή. Πέρα από την κατάργηση της οδού Παπαναστασίου από το ύψος της Βενιζέλου και πάνω, για την αποκάλυψη του αρχαίου θεάτρου, η ρυμοτομία της περιοχής παραμένει σχεδόν ίδια. Παρόλα αυτά, παρατηρείται ένα σημαντικότατο πρόβλημα. Η πλειοψηφία των κτιρίων της περιοχής, όντας κατασκευασμένα το διάστημα 1920-50, δε δύνανται να καλύψουν τις σύγχρονες ανάγκες. Τα κτίρια αυτά έχουν υποστεί ριζικές αλλαγές στα πλαίσια της προσπάθειας των ιδιοκτητών να καλύψουν τις σημερινές ανάγκες και απαιτήσεις. Το γεγονός αυτό, είχε ως αποτέλεσμα να αλλοιωθούν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των εν λόγω κτιρίων. Ωστόσο, υπάρχουν πολλά καταστήματα των οδών Παπαφλέσσα, Φιλελλήνων, Βενιζέλου, Σκυλοσόφου, Μητρ. Αρσενίου, Ξάνθου που «μαρτυρούν» τον πάλαι ποτέ ανεπτυγμένο εμπορικό-οικονομικό χαρακτήρα της περιοχής. Τέλος, η ανανέωση του κτιριακού δυναμικού παρεμποδίζεται από το φόβο για την αποκάλυψη αρχαιοτήτων (Μάτσας, 2012).

4.2.1 ΠΡΟΤΑΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΧΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΚΕΙΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ (1996)

Σήμερα, η περιοχή μελέτης αν και θεωρείται τμήμα του κέντρου της πόλης, ωστόσο είναι λειτουργικά αποκομμένη από αυτό. Η περιοχή παρουσιάζει σημάδια απομόνωσης λόγω του γεγονότος ότι το διοικητικό, πολιτιστικό και οικονομικό κέντρο

μετατοπίστηκε προς τη Βενιζέλου και νότια, σε συνδυασμό με τις ελάχιστες λειτουργίες του λόφου. Εξετάζοντας το βορειοδυτικό κομμάτι της περιοχής, η γειτνίασή της με τον Πηνειό και την παραποτάμια ζώνη δε δύναται να αποφέρει τα απαιτούμενα οφέλη εξαιτίας της απουσίας σύνδεσης με αυτό. Βόρεια η οδός Γεωργιάδου αναλαμβάνει μεγάλο μέρος του συγκοινωνιακού φόρτου, όχι μόνο του εσωτερικού δικτύου της πόλης αλλά και της διέλευσης μεγάλου αριθμού οχημάτων μεταφορών Επιπλέον, υπάρχουν και ορισμένες μικροσκοπικές κλίμακες που υπάρχουν στη συγκεκριμένη πλευρά του λόφου και που χάνονται στην προσπάθειά τους να οδηγήσουν σε αυτόν. Ανατολικά (Δήμητρας) και Νότια (Βενιζέλου) η σχέση της περιοχής μελέτης με την ευρύτερη περιοχή είναι πιο ομαλή λόγω της ομοιογένειας των χρήσεων, ωστόσο δημιουργούνται και εκεί ορισμένα προβλήματα (οχλούσες χρήσεις, χονδρεμπόριο, βιοτεχνίες κλπ)

4.2.1.1 ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός πως η εν λόγω περιοχή, συνδυάζει την κατοικία με μία σειρά χρήσεων όπως είναι οι αρχαιολογικοί χώροι, κοινωνικές και εμπορικές δραστηριότητες. Ιδιαίτερα οι τελευταίες καθίστανται υποβαθμισμένες όπως αναλύεται πιο κάτω

- Το αρχαίο θέατρο, το σπουδαιότερο μνημείο της περιοχής, βρίσκεται σε στάδιο εγκαταλειμμένης αποκάλυψης, και δε δύναται στην κατάσταση αυτή να αποτελέσει πόλο έλξης ανάλογο της αξίας του.

- Ο χώρος της παλαιοχριστιανικής Βασιλικής και το Μπεζεστένι, παραμένουν αναξιοποίητα και κατά βάση άγνωστα για την πλειοψηφία των κατοίκων της πόλης.

- Ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Αχιλλείου αποτελεί ξεχωριστό στοιχείο ασύνδετο με τα υπόλοιπα στοιχεία της περιοχής.

- οι διαμορφωμένοι ελεύθεροι χώροι – πράσινο, χωρίς συνοχή μεταξύ τους, με την πλειοψηφία να είναι απρόσιτοι και απωθητικοί δε δύνανται να αναδείξουν τους γύρω σημαντικούς χώρους.

- Ο μικρός αριθμός κατοικιών που είναι τοποθετημένες στο Ανατολικό και Νοτιοδυτικό τμήμα της συγκεκριμένης περιοχής, είναι δυσανάλογος σχετικά με τους αντίστοιχους κοινωνικούς και πολιτιστικούς χώρους κλπ που προσφέρουν στις γειτονιές ζωντάνια και κίνηση.

- Η ισχυρή και έντονη εμπορική δραστηριότητα περιμετρικά αποτελεί τη συνέχεια της φραγμό για τις εσωτερικές λειτουργίες του λόφου.

- Μεγάλος αριθμός κτισμάτων που λειτουργούσαν ως αποθήκες, έμειναν εγκαταλελειμμένα μετά την απομάκρυνση της Λαχαναγοράς, συμβάλλοντας στην ερήμωση της περιοχής (Ιωαννίδης κ.ά., 1996)

- Η λειτουργία του χώρου στάθμευσης στο χώρο της άλλοτε εβδομαδιαίας αγοράς («ΤΕΤΑΡΤΗ»), η χωροθέτησή του είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας εξεύρεσης αντίστοιχου χώρου στο κέντρο και όχι αποτέλεσμα κάποιας σχετικής μελέτης.

- Τέλος, το αναψυκτήριο «ΦΡΟΥΡΙΟ» σημείο αναφοράς ολόκληρης της πόλης, διαμορφώνεται ο περιβάλλον χώρος του χωρίς όμως κάτι τέτοιο να έχει ενταχθεί στα πλαίσια ενός γενικότερου σχεδιασμού.

4.2.1.2 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Μέσα από τη μελέτη της εν λόγω περιοχής διαπιστώνονται τα εξής προβλήματα:

1. Η περιοχή μελέτης είναι απομονωμένη από την ευρύτερη περιοχή, το κέντρο πόλης την παραπίνεο ζώνη και τη συνοικία Αμπελόκηποι.

2. Παρατηρείται έλλειψη λειτουργιών μείζονος σημασίας – δραστηριοτήτων στην περιοχή, αναξιοποίητοι ιστορικοί – αρχαιολογικοί χώροι.

3. Χρήσεις γης

- χονδρεμπόριο, εναπομείνουσες αποθήκες φρούτων
- χώρος στάθμευσης σε κεντρικό σημείο του λόφου, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η ανάδειξη της εν λόγω περιοχής
- βιοτεχνίες μέσα σε περιοχές κατοικίας
- οίκοι ανοχής

Οι χρήσεις αυτές συνδυαστικά με την απουσία καταστημάτων εξυπηρέτησης καθημερινών αναγκών και εξοπλισμού κοινωνικού και πολιτιστικού περιεχομένου συμβάλλουν στην υποβάθμιση της περιοχής.

4. Κτιριακό δυναμικό (Υποβάθμιση και εγκατάλειψη δομημένου περιβάλλοντος).

Η πλειονότητα των κτιρίων τη περιοχής, όντας κατασκευασμένα στο διάστημα 1920-1950, δε δύνανται να καλύψουν τις σύγχρονες ανάγκες. Αυτά τα αρχιτεκτονικά στοιχεία μορφολογικού περιεχομένου, αν και δεν υποδηλώνουν την ύπαρξη σπουδαίου και σημαντικού αρχιτεκτονικού πλούτου, ωστόσο παραμένουν είναι αρκετά ώστε να μπορούν να χαρακτηρίσουν μια φάση ζωής για την πόλη, μία εικόνα από το παρελθόν της οποίας θα πρέπει να εξασφαλιστεί η διάρκειά της.

Ακόμη αξίζει να αναφερθεί πως υφίσταται ο φόβος της αποκάλυψης αρχαιοτήτων κατά την ανοικοδόμηση, κάτι που λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας αναφορικά με την ανανέωση του κτιριακού δυναμικού.

5. Ελεύθεροι χώροι – πράσινο χωρίς χαρακτήρα και έλλειψη λειτουργιών για τη βελτίωση της ελκυστικότητάς τους.

6. Κυκλοφοριακό. Η μη πεζοδρόμηση της περιοχής και η λειτουργία των δρόμων ως χώρους στάθμευσης καθίσταται πρόχειρη λύση αλλά δε συνυπάρχει αρμονικά με την εν λόγω περιοχή, η οποία αποτελεί το ιστορικό κέντρο της πόλης. (Ιωαννίδης κ.ά., 1996; Μάτσκα, 2012)

4.2.1.3 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Οι αρχές και τα κριτήρια για την αξιολόγηση των στόχων είναι :

- Απόδοση του χώρου αρχικά στους κατοίκους της πόλης, θέτοντας σε δεύτερο ρόλο την τουριστική εκμετάλλευση. Για την εξασφάλιση αυτής της αρχής, ο δήμος Λάρισας θα πρέπει να είναι ο βασικός συντονιστής του συνολικού έργου της ανάπλασης του φρουρίου.
- Σεβασμός στην ιστορία του χώρου.
- Συνολική ενιαία αντιμετώπιση σχεδιασμού. Τα προβλήματα της εν λόγω περιοχής είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την οργάνωση του κέντρου της πόλης. Ο λόφος του φρουρίου θα πρέπει να αποτελεί χώρος δραστηριοτήτων και όχι απλά μουσειακός χώρος.
- Το σύνολο των επεμβάσεων (πεζοδρομήσεις, ανάδειξη μορφολογικών χαρακτηριστικών κτισμάτων) δε θα πρέπει να έχει ως στόχο την ανάκτηση της μορφής του παρελθόντος, αλλά στη συνολική προστασία και ανάδειξη του λόφου με σκοπό την κοινωνική - πολιτιστική και δευτερεύοντος οικονομική τουριστική ανάπτυξη.

- ο Η ανάδειξη των αρχαιοτήτων και κυρίως του αρχαίου θεάτρου, θα πρέπει να έχει ως θεμελιώδη αρχή την αναβίωση, την εύρυθμη λειτουργία του χώρου και όχι απλά την επιστημονική παράθεση των ευρημάτων για αποκλειστικά μουσειακούς λόγους (Ιωαννίδης κ.ά., 1996).

4.2.1.4 ΣΤΟΧΟΙ

Τα προβλήματα της περιοχής μελέτης και η εξέτασή τους με βάση τις αρχές, τέθηκαν σε συνδυασμό με τα γενικότερα της πόλης που είναι :

- Έλλειψη ελεύθερων χώρων - πρασίνου
- Έλλειψη πολιτιστικών χώρων
- Έλλειψη φυσιογνωμίας ταυτότητας της πόλης,

έχει ως αποτέλεσμα τον καθορισμό των στόχων σχετικά με την παρέμβαση, οι οποίοι είναι οι εξής:

- Ανάδειξη της ταυτότητας της πόλης με επανασυγκρότηση της ιστορικής - συλλογικής μνήμης

i. Αξιοποίηση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων

ii. Προστασία και ανάδειξη αξιόλογων μορφολογικά αρχιτεκτονικών συνόλων και μεμονωμένων κτισμάτων

iii. Επαναπροσδιορισμός του ρόλου του Μητροπολιτικού ναού του Αγίου Αχιλλείου, καθώς αποτελεί κομβικό σημείο προς την παραπήναιο ζώνη

- Συνένωση της περιοχής μελέτης με το κέντρο και τις δραστηριότητες της πόλης

i. δημιουργία πεζοδρόμων που να οδηγούν στο λόφο με ταυτόχρονη επίλυση του κυκλοφοριακού.

ii. Δημιουργία ενδιαφέροντος στη βόρεια πλευρά του λόφου, η οποία καθίσταται αποκομμένη.

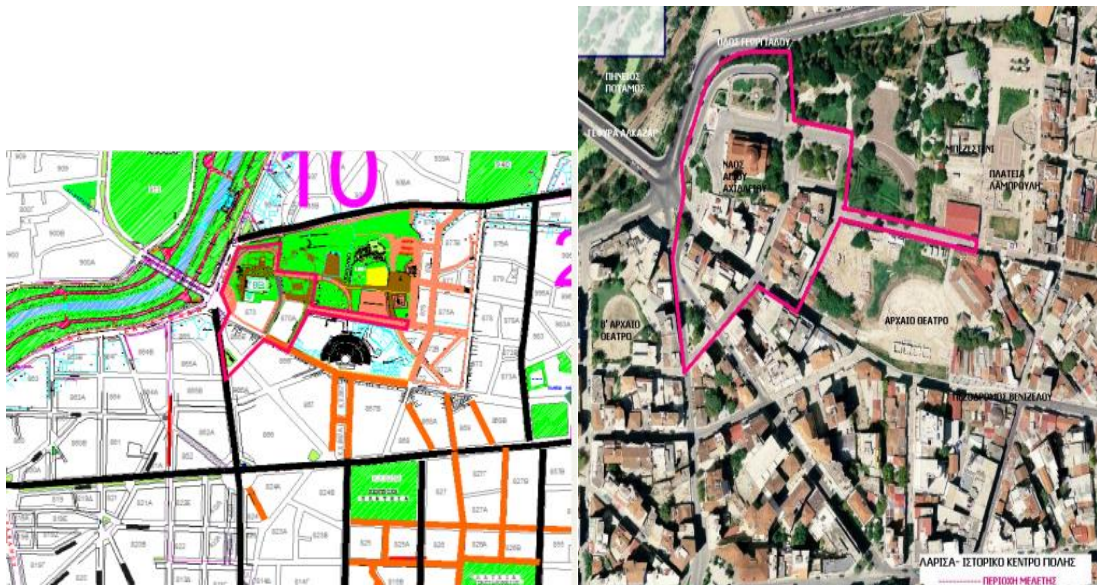
- Αναβάθμιση και εξυγίανση της περιοχής με την ύπαρξη συνδυασμού στις χρήσεις τοπικού χαρακτήρα.

i. Διατήρηση και ενδυνάμωση των τόπων κατοικίας, συμπληρώνοντας ταυτόχρονα τον απαραίτητο κοινωνικό και πολιτιστικό εξοπλισμό.

ii. Δημιουργία νέων χρήσεων γης με την ταυτόχρονη διεξαγωγή αυστηρού ελέγχου, με σκοπό να αποφευχθεί ή εξελέγξει της περιοχής σε υπερτοπικό πόλο αναψυχής, με την παράλληλη απομάκρυνση οχλουσών χρήσεων (βιοτεχνίες, χονδρεμπόριο) που δε συνάδουν με τη χρήση κατοικίας αλλά και με τον πολιτιστικό χαρακτήρα της περιοχής. (Ιωαννίδης κ.ά., 1996; Μάτσακα, 2012).

4.2.2 ΠΡΟΤΑΣΗ, ΒΙΟΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ, 2012

Η πιο πρόσφατη πρόταση ανάπλασης ενός μέρους του φρουρίου της πόλης, κατατέθηκε το Φεβρουάριο του 2012, από τη Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών Δήμου Λάρισας και υποβλήθηκε για ένταξη σε σχετικό πρόγραμμα του υπουργείου Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής. Στόχος της πρότασης ήταν η μετατροπή της εν λόγω περιοχής σε μια ειδυλλιακή τοποθεσία, που θα εξασφαλίζει τη ζητούμενη δροσιά στις ακραία υψηλές θερμοκρασίες της πόλης κατά τους θερινούς μήνες. Με άλλα λόγια, η πρόταση είχε ως βασικό σκοπό τη βελτίωση της αισθητικής της συγκεκριμένης περιοχής- και κατ' επέκταση του κέντρου της πόλης.

Εικόνες 24, 25. Απεικόνιση της περιοχής μελέτης, Πηγή Δήμος Λαρισαίων, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών, «Βιοκλιματική Ανάπλαση τμήματος ιστορικού κέντρου Λάρισας», Έκθεση τεκμηρίωσης του ολοκληρωμένου και λειτουργικού χαρακτήρα της παρέμβασης, 2012

Το συνολικό εμβαδόν της περιοχής στην οποία προτάθηκαν οι παρεμβάσεις, υπολογίζεται στα 25000 μ², το εμβαδόν των υπαίθριων χώρων στους οποίους προτείνεται η ανάπλαση είναι 15865 μ². Η περιοχή παρέμβασης είναι τοποθετημένη στον αστικό ιστό του ιστορικού κέντρου της πόλης. Μέχρι τότε, είχε κατασκευαστεί ο πεζόδρομος

Βενιζέλου έως την οδό Πολυκάρπου, ενώ δεν είχε ολοκληρωθεί η πεζοδρόμηση της οδού έως τη Γέφυρα Αλκαζάρ εξαιτίας της έλλειψης χρηματοδότησης.

Η πρόταση παρέμβασης περιλαμβάνει :

- Την κατασκευή του πεζοδρόμου Βενιζέλου από την οδό Πολυκάρπου, έως την κατάληξη της οδού στον κυκλικό κόμβο στη Γέφυρα Αλκαζάρ.

- Την κατασκευή του Πεζοδρόμου Πολυκάρπου

- Την ανάπλαση της οδού Σκυλοσόφου από την οδό Κενταύρων έως το τέλος της οδού στο Λόφο του Φρουρίου

- Την κατασκευή του πεζοδρόμου Μητρ. Αρσενίου από την οδό Πολυκάρπου έως τη πλατεία Λαμπρούλη

- Την ανάπλαση της πλατείας Μητέρας

- Την ανάπλαση του περιβάλλοντος χώρου του ναού του Αγίου Αχιλλείου

- Την ανάπλαση του πάρκου δίπλα στον Άγιο Αχίλλειο

- Την ανακατασκευή της ανηφορικής οδού που οδηγεί από τη πλατεία με το γλυπτό Άλογο στον Άγιο Αχίλλειο

- Την ανάπλαση της πλατείας του Εργατικού Κέντρου

Η ολοκλήρωση της πεζοδρόμησης της οδού Βενιζέλου και της οδού Μητροπολίτου Αρσενίου, των προτεινόμενων αναπλάσεων των οδών Σκυλοσόφου, Πολυκάρπου, Αγίου Μελετίου και του περιβάλλοντα χώρου του Αγίου Αχιλλείου είναι δυνατή η ένωση της παραποτάμιας περιοχής με το κέντρο της πόλης. Κάτι τέτοιο θεωρείται υψίστης σημασίας για την πόλη από άποψη βιοποικιλότητας. Επιπλέον, δύναται η σύνδεση του Πηνειού με τον αστικό ιστό. Η ενέργεια αυτή αποσκοπεί στο να λειτουργήσει ως βασικό δομικό στοιχείο της Λάρισας μέσω των χώρων αναψυχής, πολιτιστικών χώρων αλλά και ιστορικών. Επιπρόσθετα, η δημιουργία νέων πεζόδρομων καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική καθώς «ενθαρρύνουν» την ύπαρξη πράσινου στο κέντρο της πόλης. Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως επιτυγχάνεται η σύνδεση σημαντικών χώρων αναψυχής-πολιτισμού και περιοχών με οικονομικό-κοινωνικό ενδιαφέρον, με το δίκτυο των υπαίθριων χώρων απαρτίζοντας ένα σύνολο διαδρομών ανηφορικού χαρακτήρα που θα συμπλέκεται με τον αστικό ιστό. Με τον τρόπο αυτό, ενώνονται οι υψίστης σημασίας

αρχαιολογικοί χώροι του ιστορικού κέντρου της πόλης, όπως το Αρχαίο Θέατρο, Η Βασιλική του Αγίου Αχίλλειου, τα βυζαντινά ευρήματα (λουτρά – τάφοι) της πλατείας Λαμπρούλη και το Μπεζεστένι (Δήμος Λαρισαίων, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών).

Το έργο έχει ως στόχο, αρχικά, την ολοκλήρωση της ενοποίησης του πολεοδομικού ιστού του κέντρου της πόλης και τη σύνδεσή του με το αρχαίο θέατρο, τον Πηνειό και το πάρκο Αλκαζάρ. Επιπλέον, αποσκοπεί στον τερματισμό της περιβαλλοντικής υποβάθμισης του αστικού χώρου και στην αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος. Αξίζει να αναφερθεί πως ένας σημαντικός στόχος αποτελεί η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της πόλης.

Η εν λόγω πρόταση περιλαμβάνει τη βελτίωση των σημερινών λειτουργιών της συγκεκριμένης περιοχής σε πλέον βέλτιστες συνθήκες. Ο στόχος της συγκεκριμένης μελέτης αφορά τη βελτίωση του μικροκλίματος στην περιοχή, και ειδικότερα, αφορά τη μείωση των επιφανειακών θερμοκρασιών και της θερμοκρασίας του αέρα κατά τους θερινούς μήνες και τη μείωση των ρύπων. Οι προτεινόμενες επεμβάσεις πραγματοποιήθηκαν κυρίως λαμβάνοντας υπόψη την ευκολία στη συντήρηση και το χαμηλό κόστος.

Οι βασικές παρεμβάσεις που προτάθηκαν για τη βιοκλιματική αναβάθμιση της περιοχής έχουν να κάνουν με τις αλλαγές στα υλικά δαπεδοστρώσεων των περιοχών που αφορούν οι παρεμβάσεις, της πλατείας πέριξ του Μητροπολιτικού Ναού, των πεζοδρόμων και των οδοστρωμάτων των οδών. Ακόμη, οι παρεμβάσεις αφορούν τη δημιουργία σκιάσεων με στόχο την επί τόπου αντιμετώπιση των υψηλών θερμοκρασιών και την ανακούφιση από τη ζέστη κατά τους θερινούς μήνες. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως για την αντιμετώπιση των υψηλών θερμοκρασιών κατά τους θερινούς μήνες αλλά και για την επίτευξη καθαρού αέρα και την παραγωγή οξυγόνου, οι εν λόγω παρεμβάσεις προβλέπουν τη δημιουργία πρασίνου και φύτευσης. Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί πως προβλέπεται και η δημιουργία αέρα – εδάφους για τη βελτίωση του μικροκλίματος και της θερμικής άνεσης. Τέλος, τοποθετούνται φωτοβολταϊκά εύκαμπτα πανέλα για την ηλεκτρική αυτονομία του χώρου (Δήμος Λαρισαίων, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών).

Αξίζει να αναφερθεί πως η εν λόγω πρόταση προκάλεσε ποικίλες και διαφορούμενες αντιδράσεις. Ειδικότερα, ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Λάρισας, κάνει λόγο για «πρόβλημα προσαρμογής της κλίμακας και της μορφής στα μεγέθη και

χαρακτηριστικά του τόπου» και καταγγέλλει «χωρίς έλεγχο, τροποποίηση των μελετών και υλοποίηση των επεμβάσεων» σύμφωνα με το άρθρο του κ. Νίκου Σαμαρά στο onlarissa.gr. Επιπλέον, γίνεται νύξη για το Δήμο της πόλης, ο οποίος εγκρίνει δαπανηρά έργα-περισσότερα από τα οποία είναι επιδοτούμενα- και δε λαμβάνει υπόψη τις πραγματικές ανάγκες κάθε περιοχής. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι ο λόφος του Φρουρίου, λόγω της τοποθεσίας του δε χρειάζεται κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο που να προβλέπει τη μείωση της θερμοκρασίας τοπικά, καθώς ο χώρος είναι αρκετά ανοιχτός και με αρκετή βλάστηση, ενώ υπάρχουν και άλλοι τρόποι για να επιτευχθεί αυτό πιο καλαίσθητοι από τις πελώριες σιδερένιες κατασκευές που δε συνάδουν με την ιστορικότητα και την ατμόσφαιρα της εν λόγω περιοχής (Σαμαράς, 2015).

4.2.3 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ ΛΑΡΙΣΑΣ 2016-2020 (OPEN CITY)

Το ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ ΛΑΡΙΣΑΣ (2016-2020) εκπονήθηκε από το Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής [ΕΤουΣΕΠ] του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Βασικά στοιχεία της πόλης είναι το πεδινό ανάγλυφο, η ύπαρξη πολλών δημοσίων χώρων πρασίνου, η ομορφιά του κέντρου της πόλης και ο Πηνειός ποταμός. Ειδικότερα δόθηκε έμφαση στην ανάδειξη του ποταμού της πόλης καθώς εκτός από περιβαλλοντική, κοινωνική και ποιοτική αξία, έχει και οικονομική αξία, αφού αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό αγαθό για την πόλη της Λάρισας. Για το λόγο αυτό, το σχέδιο προβλέπει την υποστήριξη της δυναμικής του αγαθού αυτού και της ενσωμάτωσης του στην πολιτιστική, τουριστική και περιβαλλοντική ανάπτυξη της εν λόγω πόλης. Οι τοπικές αρχές καλούνται να εκμεταλλευτούν αυτό το μοναδικό αγαθό στον σχεδιασμό συγκεκριμένων δράσεων τόσο πολιτισμού όσο και τουρισμού, με βασικό σημείο αναφοράς τον Πηνειό. Αυτό όμως θα πρέπει να γίνει σε συνδυασμό με την προστασία του περιβάλλοντος και με σεβασμό στο φυσικό χώρο. Το προτεινόμενο μίγμα προώθησης αφορά:

1. Διαδικτυακή προώθηση
2. Έντυπη διαφήμιση
3. Τηλεοπτική προβολή
4. Δράσεις ιδιαίτερου περιεχομένου

Επιπλέον, οι δράσεις του πακέτου Open Space- Open River αφορά την περιπλάνηση στην πόλη, δρώμενα σε δημόσιους χώρους, την αξιοποίηση της σύγχρονης ευρωπαϊκής παραποτάμιας πόλης και τη φυσιολατρική συνείδηση, ενώ απευθύνεται σε κατοίκους, πολλαπλασιαστές, φυσιολάτρεις-περιπατητές, επισκέπτες, νέους και σε αθλητές. (dimoslarisaion.gr).

Παράλληλα, το εν λόγω στρατηγικό σχέδιο δίνει έμφαση και στην ανάδειξη του πολιτιστικού αποθέματος της πόλης. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που μπορούν να μετατραπούν σε δυναμικές ανάπτυξης για την πόλη είναι:

- ☐ η ύπαρξη του Α' Αρχαίου θεάτρου στο κέντρο της πόλης και ενός μικρότερου αξιόλογου Αρχαίου θεάτρου,
- ☐ τα αρχαιολογικά ευρήματα κατά τόπους και ανά διάφορες χρονικές περιόδους στο κέντρο της Λάρισας,
- ☐ η πολυπληθής και νεανική κινητικότητα στην πόλη σε όλη τη διάρκεια του έτους.

Αξίζει να σημειωθεί πως το πολιτιστικό αγαθό συνδέεται και με την οικονομική ανάπτυξη της πόλης. Το προτεινόμενο μίγμα προώθησης περιλαμβάνει:

1. Δράσεις προβολής πολιτισμού, με πολιτιστικές διαδρομές, προβολή στα μέσα και στον τύπο.
2. Δράσεις προβολής τουρισμού
3. Δράσεις βελτίωσης των υποδομών και υπηρεσιών

Το εν λόγω πακέτο απευθύνεται σε θεατρικό και μουσικό κοινό/ επαγγελματίες, σε ξένους τουρίστες και εκδρομείς, σε οικογένειες με παιδιά, σε πολιτιστικούς τουρίστες/περιπατητές, σε σύνεδρους, σε επισκέπτες, σε δημοσιογράφους/ tour operators αλλά και σε κατοίκους.

Οι προτεινόμενες δράσεις του πακέτου Open Tourism - Open Culture αφορούν:

1. Καθιέρωση της Λάρισας ως 'πόλης του θεάτρου' με βασικό σημείο αναφοράς το Αρχαίο Θέατρο.
2. Δημιουργία νέου ειδικού γεγονότος 'Μουσική Άνοιξη' στο Αλκαζάρ

3. Κινηματογραφικό Φεστιβάλ Λάρισας
4. Δίκτυο Μουσείων - Εκθεσιακών Χώρων
5. Δίκτυο Πολιτιστικών Διαδρομών στην πόλη
6. Διοργάνωση Open House Λάρισα

Το ενδιαφέρον αυτής της προσπάθειας επικεντρώνεται στην αναγνωρισιμότητα της Λάρισας σε επίπεδο Νότιας Ευρώπης και στη μετάφραση αυτής της αναγνώρισης σε αύξηση του επενδυτικού ενδιαφέροντος, αύξηση της τουριστικής ζήτησης και ενίσχυση του πρωτογενούς τομέα (dimoslarisaion.gr).

4.3 ΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ: ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Το εγχείρημα της Αστικής Ανάπλασης στη Λάρισα, σχεδιαστικά ξεκίνησε το 1988 και ολοκληρώθηκε μόλις ένα χρόνο αργότερα. Είκοσι χρόνια μετά, το εγχείρημα της Λάρισας καθίσταται ως ένα από τα μοναδικά ολοκληρωμένα παραδείγματα αστικής ανάπλασης αλλά και επαναπροσδιορισμού της φυσιογνωμίας της πόλης. Παρόλα αυτά, η περιοχή που έγινε η επέμβαση, η οποία αποτελεί και την περιοχή μελέτης της εν λόγω έρευνας, χαρακτηρίζοταν από υποβάθμιση, από έλλειψη προστασίας, από αδυναμία ανάδειξης ιστορικών χώρων και από αντιμαχόμενες χρήσεις γης (Σταθακόπουλος, 2011).

Το συγκεκριμένο εγχείρημα επικεντρωνόταν σε τρεις άξονες. Αρχικά, ο πρώτος άξονας αφορούσε τη δημιουργία ενός Πολεοδομικού Σχεδίου Ανασυγκρότησης του κέντρου και τη δημιουργία βασικών χρήσεων γης. Κάτι τέτοιο μπορούσε να επιτευχθεί με το σχεδιασμό ενός νέου διοικητικού κέντρου με σκοπό να απομακρυνθούν από το κέντρο οι χρήσεις τριτογενή τομέα και να επανέλθει η χρήση κατοικίας. Ο δεύτερος άξονας αφορούσε την επίσης απομάκρυνση από το κέντρο των χρήσεων του χονδρεμπορίου, των βαρέων οχημάτων και της ηχορύπανσης, την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής αλλά και την προστασία του οικιστικού αποθέματος. Τέλος, ο τρίτος άξονας αφορά το σχεδιασμό ενός master plan με βασικό στόχο την ανάδειξη του αρχαίου θεάτρου με την προϋπόθεση να κατεδαφιστούν τα μεγάλα κτίρια-πολυκατοικίες στο χώρο του θεάτρου/κέντρου και τη συγκρότηση ενός δικτύου πεζοδρόμων που θα ξεκινά και θα καταλήγει στο θέατρο, ενώ ταυτόχρονα θα συνδέεται με τις βασικές δραστηριότητες του κέντρου της πόλης.

Μέσα από αυτές τις πολεοδομικές δυσκολίες, για τα ελληνικά δεδομένα, που προαναφέρθηκαν για τα ελληνικά δεδομένα, η εν λόγω επέμβασή «απαιτούσε» εξυγίανση και αναβάθμιση μέσω ορισμένων στόχων. Μερικοί από τους εν λόγω στόχους ήταν η κοινωνική ανάπτυξη αλλά και συνοχή, η βελτίωση της αισθητικής του δημόσιου χώρου, της ανάπτυξη του πολιτισμικού χαρακτήρα του χώρου- και γενικότερα- η δημιουργία μιας νέας αντίληψης για την ίδια την πόλη, με ποιότητα ζωής (Σταθακόπουλος, 2011).

4.3.1 ΣΗΜΕΙΑΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Στην εν λόγω έρευνα πραγματοποιείται μία προσέγγιση της ανάλυσης του εγχειρήματος της πόλης 20 χρόνια μετά, με την αναφορά σε ορισμένα σημεία στην περιοχή μελέτης.

Αρχικά, η μία επέμβαση αφορούσε το λόφο του Αγίου Αχιλλείου και την ανάδειξή του. Ειδικότερα, κρίθηκε απαραίτητη η απομάκρυνση της λαχαναγοράς και η επαναφορά της χρήσης κατοικίας, η αναβάθμιση του πάρκου του Αγίου Αχιλλείου αλλά και η αναβάθμιση και σύνδεση του αρχαίου θεάτρου με τον αρχαιολογικό χώρο, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα αρχαιολογικό πάρκο.

Η δεύτερη επέμβαση αφορά την ανάπλαση και εξυγίανση του κέντρου της πόλης. Προκειμένου να πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο, κρίθηκε απαραίτητη η απομάκρυνση των ΙΧ- με την πεζοδρόμηση βασικών οδών στην περιοχή του κέντρου- η επαναφορά της χρήσης κατοικίας, η σύνδεση του ιστορικού μέρους της πόλης με τον Πηνειό, η κατάργηση των αντιμαχόμενων χρήσεων γης αλλά και η ανάδειξη των χώρων πρασίνου.

Τέλος, η τρίτη επέμβαση σχετίζεται με τον ποταμό Πηνειό. Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω επέμβαση αφορά την ένταξή του στην πόλη και οργανικά αλλά και ιστορικά.

Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο προτάθηκε η αλλαγή της κυκλοφορίας των οχημάτων στην εν λόγω περιοχή. Ειδικότερα, προτείνεται η πεζοδρόμηση της οδού Βενιζέλου σε συνδυασμό με το έργο ανάδειξης του αρχαίου θεάτρου, ενώ παράλληλα προτείνεται η δημιουργία κυκλικού κόμβου στα δυτικά της περιοχής, κάτω από τον Μητροπολιτικό Ναό. Για τις οδούς Ολύμπου, Δήμητρας και Γεωργιάδου δεν προτάθηκε αλλαγή στην κυκλοφορία τους (Σταθακόπουλος, 2011).

Ακόμη, σε συνδυασμό με το δίκτυο των πεζόδρομων προβλέπεται και ο σχεδιασμός των χώρων στάθμευσης χώροι στάθμευσης, με σκοπό να αναπληρωθούν οι

αντίστοιχες θέσεις που χάνονται λόγω των πεζοδρομήσεων, ενώ δημιουργούνται και χώροι πράσινου κατά μήκος ή στο κέντρο των πεζόδρομων.

Αξίζει να σημειωθεί πως βασικός στόχος των εν λόγω προτάσεων, είναι να είναι σαφείς και απλοί έτσι ώστε να μπορούν να γίνουν αντιληπτές και από τους κατοίκους αλλά και από τους επισκέπτες-περαστικούς (Σταθακόπουλος, 2011).

4.3.2. ΣΗΜΕΙΑΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ- ΤΑ ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η πρώτη σημειακή επέμβαση αφορά και την περιοχής μελέτης. Πιο συγκεκριμένα, απομακρύνεται η λαχαναγορά και αξιοποιείται ο αρχαιολογικός χώρος, οποίος εντάσσεται στον ιστό της πόλης, ενά παράλληλα επιτυγχάνεται η αποκάλυψη και η αποκατάσταση του αρχαίου θεάτρου. Επιπλέον, αποκαθίσταται το Μπεζεστένι (αρχαία αγορά) στην αρχική του μορφή και μετατρέπεται σε μεταβυζαντινό μουσείο. Ακόμη, ο χώρος της κατοικίας, ο οποίος είχε παραμεληθεί λόγω των αντιμαχόμενων χρήσεων (λαχαναγορά), επανέρχεται και διατηρείται ως βασική χρήση, ενώ παράλληλα δίνονται νέες χρήσεις, με κυρίως πολιτιστικό και κοινωνικό περιεχόμενο, σε ορισμένα ισόγεια κτίσματα. Η κύρια βαρύτητα δίνεται στην ανάδειξη της διασωζόμενης πολιτιστικής κληρονομιάς του ιστορικού πυρήνα. Στα πλαίσια αυτής της λογικής, διαμορφώνεται το «αρχαιολογικό πάρκο», που περιλαμβάνει το χώρο της παλαιοχριστιανικής του φρουρίου, το Αρχαίο Θέατρο.

Αξίζει να σημειωθεί πως στη γύρω περιοχή διαμορφώνεται ένα δίκτυο υπαίθριων χώρων συνδυαστικά με ένα σύνολο δραστηριοτήτων (πολιτιστικές, αναψυχής, κοινωνικές κλπ). Τέλος, με τον επανα-σχεδιασμό του πάρκου που βρίσκεται στον Μητροπολιτικό Ναό της πόλης, και με την πλαισίωση ολόκληρου του λόφου με αστικό και κοινωνικό εξοπλισμό και σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες πολιτιστικές δραστηριότητες, προβάλλεται ο ρόλος της περιοχής, η οποία αποτελεί μεταβατικό σημείο προς το ποτάμι, το Αλκαζάρ και το Άλσος.

Η απομάκρυνση της λαχαναγοράς από την περιοχή έχει ως αποτέλεσμα την «αποδέσμευση» 4.250 τ.μ. Κάτι τέτοιο οδηγεί στην αποσυμφόρηση της περιοχής, ενώ παράλληλα προκύπτουν και νέοι χώροι, οι οποίοι δύνανται να αποκτήσουν νέες χρήσεις (πολιτιστικές δραστηριότητες, ψυχαγωγία, αναψυχή, εμπορικές δραστηριότητες κ.ά.) Ακόμη, δίνεται έμφαση σε χρήσεις άμεσα συννυφασμένες με την ιστορικότητα της εν λόγω περιοχής, όπως εκθεσιακοί χώροι, βιβλιοπωλεία κ.ά

Συνεχίζοντας την ανάλυση των σημειακών επεμβάσεων, αξίζει να σημειωθεί πως δίνεται έμφαση στη δημιουργία πλέγματος πεζοδρόμων. Ειδικότερα, πραγματοποιούνται πεζοδρομήσεις ενώ παράλληλα υπάρχει και σύνδεση με την περιοχή Φρουρίου. Παράλληλα, υπάρχει ειδική διαμόρφωση πεζοδρόμων και χώρων, ταυτόχρονα με τη δημιουργία κυκλικών κόμβων που αποφέρουν νέες ρυθμίσεις κυκλοφορίας και στάθμευσης. Αξίζει να σημειωθεί πως η επιλογή των κατάλληλων δρόμων για τη συγκρότηση του εν λόγω δικτύου πεζοδρόμων καθορίστηκε από ειδική μελέτη που πραγματοποιήθηκε μέσω της συνεργασίας των ομάδων του ερευνητικού προγράμματος και του κυκλοφοριακού (Σταθακόπουλος, 2011).

Επιπλέον, το εμπορικό κέντρο δημιουργείται γύρω από τους νέους βασικούς άξονες-πεζοδρόμους. Πιο συγκεκριμένα, η οδός Παπαναστασίου καθορίζεται ως διοικητικός άξονας καθώς εκεί βρίσκονται σημαντικά διοικητικά κτίρια της πόλης, όπως για παράδειγμα το Δημαρχείο και η Νομαρχία. Ακόμη, η οδός Ρούσβελτ ορίζεται ως εμπορικός και πολιτιστικός άξονας, ενώ η οδός Κούμα διατηρεί τον «χαρακτήρα» της ως βασικός εμπορικός άξονας, λόγω των ποικίλων εμπορικών καταστημάτων που υπάρχουν σε αυτή.

Οι νέοι άξονες-οδοί (Παπαναστασίου και Ρούσβελτ) συνδέουν οργανικά την περιοχή Μεζούρλο και τη νέα περιοχή του νέου Πανεπιστημίου, με τη βόρεια κεντρική περιοχή περιβαλλοντικής κουλτούρας και αναψυχής μέσω του εμπορικού τμήματος του οικισμού, δηλαδή οργανώνεται ο ευρύτερος αστικός χώρος του οικισμού γύρω από το δίπολο (κουλτούρα / περιβάλλον-εμπόριο) (Μάτσακα, 2012). Τέλος, με την επέκταση της οδού Βενιζέλου, συνδέεται το Α' αρχαίο θέατρο της πόλης με την όχθη του ποταμού Πηνειού.

Είναι εμφανές πως ο εν λόγω σχεδιασμός αποτέλεσε αντικείμενο ειδικής αρχιτεκτονικής μελέτης ενώ λήφθηκαν υπόψη οι ανάγκες των κατοίκων και περαστικών ώστε να μπορούν να αντεπεξέλθουν στις προσδοκίες τους και να αναπτύξουν ένα αστικό περιβάλλον γνώριμο σε αυτούς (Σταθακόπουλος, 2011; Μάτσακα, 2012).

4.4 Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΗΜΕΡΑ

Σήμερα η εικόνα που παρουσιάζει η περιοχή του λόφου του Φρουρίου της πόλης είναι μάλλον αρνητική. Συγκεκριμένα, στην περιοχή υπάρχουν πολλά εγκαταλελειμμένα και ετοιμόρροπα κτίρια, τα οποία παραμένουν αναξιοποίητα και δε θυμίζουν τίποτα από τις ένδοξες εποχές της περιοχής που χαρακτηρίζονταν από οικονομική και εμπορική άνθηση. Αντίθετα, η περιοχή, με την παρουσία των εν λόγω κτιρίων, παρουσιάζει σημάδια οικονομικής και εμπορικής παρακμής. Αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης αλλά και του Covid-19, όπου τα καταστήματα έμειναν κλειστα για αρκετούς μήνες, αποτελεί και το γεγονός ότι πολλές επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να κλείσουν και πολλά κτίρια παραμένουν ξενοίκιαστα και εγκαταλελειμμένα, παρουσιάζοντας σημάδια ερήμωσης και παρακμής.

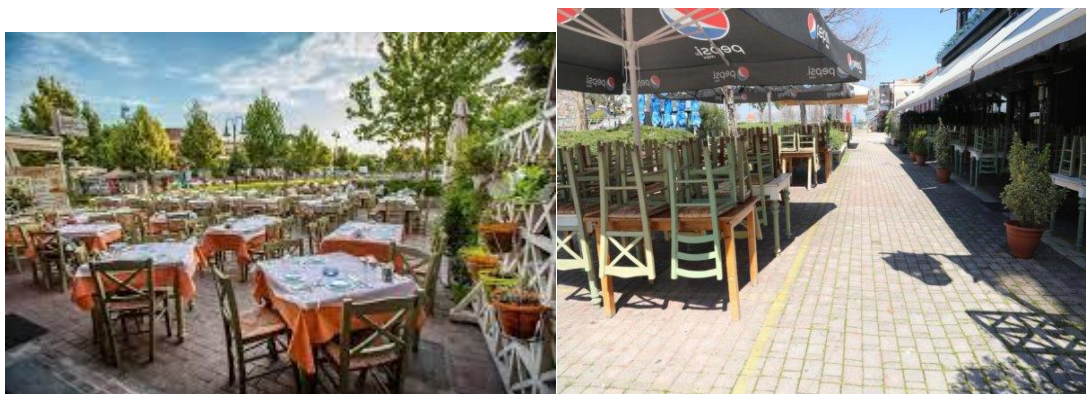

Εικόνα 26. Οδός Μητροπολίτου Αρσενίου, γνωστή και ως «Τετάρτη». Πηγή: bestoflarissa.gr

Εικόνα 27. Οδός Φιλελλήνων. Πηγή: bestoflarissa.gr

Τα τελευταία χρόνια, ο λόφος του φρουρίου της Λάρισας φημίζεται κυρίως για τα ποικίλα καταστήματα εστίασης που διαθέτει, και λειτουργεί ως κέντρο διασκέδασης και ψυχαγωγίας. Ιδίως κατά τις βραδινές ώρες και κυρίως τους θερινούς μήνες-καθώς είναι σε ψηλό σημείο, οπότε και οι άνθρωποι αναζητούν μια ανάσα δροσιάς εκεί- η περιοχή χαρακτηρίζεται από ζωντάνια ενώ τα διάφορα καταστήματα ψυχαγωγίας (ταβέρνες, μπαρ, ταχυφαγεία), διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στον εν λόγω χαρακτήρα της περιοχής. Ωστόσο, εκτός από τη νυχτερινή ζωή και τη διασκέδαση υπάρχουν και ορισμένες κοινωνικές επιχειρήσεις όπως το *wisedog*, το οποίο λειτουργεί ως χώρος ο οποίος φιλοξενεί διάφορες εκθέσεις, ως αναγνωστήριο-βιβλιοθήκη και ως χώρος στον οποίο διοργανώνονται ποικίλα πολιτιστικά δρώμενα.

Εικόνες 28. Οδός Ξάνθου (πάνω εικόνες) και οδός Παπαφλέσσα (κάτω εικόνα). Πηγή: bestoflarissa.gr

Με άλλα λόγια, η περιοχή σήμερα φημίζεται για τις επιχειρήσεις εστίασης και πολλοί επισκέπτες αλλά κυρίως κάτοικοι, σπεύδουν να επισκεφθούν τα εν λόγω μαγαζιά, ενώ πολλά λειτουργούν για τους κατοίκους της πόλης ως αγαπημένα στέκια, ένα από τα οποία αποτελούσε και το μεζεδοπωλείο η «Τετάρτη». Η ονομασία της εν λόγω επιχείρησης οφείλεται στη γνωστή αγορά της πόλης «Τετάρτη», μιας και η επιχείρηση ήταν εγκατεστημένη ακριβώς στο σημείο στο οποίο πραγματοποιούνταν η αγορά της πόλης. Η εν λόγω επιχείρηση ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής μεταξύ των κατοίκων της πόλης, αναγκάστηκε όμως να κλείσει για γραφειοκρατικούς λόγους. Το κλείσιμο της επιχείρησης συνοδεύτηκε από ολονύκτιο γλέντι των θαμώνων και ιδιοκτητών, κάτι που αποδεικνύει την αναγνώριση του ιστορικού σημείου αλλά και αυτό που πρέσβευε η εν λόγω επιχείρηση, από τους Λαρισαίους πολίτες (tinealarissa.gr).

Εικόνες 29-31. Πάρκο Λαμπρόνυλη. (πάνω αριστερά) / Πάρκο Φρουρίου (Πάνω δεξιά) / Αρχαιολογικός χώρος Φρουρίου (κάτω εικόνα). Πηγές: bestoflarissa.gr & Wikipedia.gr

Όσον αφορά τα κτίρια, οι επεμβάσεις στο χώρο έχουν γίνει με βάση τις ανάγκες που επιβάλλει ο νέος χαρακτήρας της περιοχής-νέες χρήσεις των κτιρίων- οι οποίες είναι ενάντια στους πολεοδομικούς περιορισμούς που έχουν θεσπιστεί με σκοπό την προστασία της αρχιτεκτονικής φυσιγνωμίας του λόφου. Τα περισσότερα κτίρια στην περιοχή είναι κυρίως μεσοπολεμικά ισόγεια ή διώροφα κτίρια, τα οποία έχουν υποστεί ποικίλες ανακαινίσεις με αποτέλεσμα να χάσουν την αρχική τους μορφή. Αξίζει να σημειωθεί, πως τα τελευταία χρόνια στην περιοχή ανοικοδομούνται νέα κτίρια-κυρίως

οικοδομές- τα οποία όμως διαθέτουν σύγχρονη όψη και η αρχιτεκτονική τους δε συνάδει καθόλου με εκείνη των παλαιών κτιρίων της περιοχής.

Ωστόσο, η αρνητική εικόνα της περιοχής λόγω της μορφολογίας των καινούριων κτιρίων αντισταθμίζεται από τη θετική εικόνα των πεζοδρομημένων οδών, οι οποίες διευκολύνουν την περιήγηση των επισκεπτών-περαστικών, χωρίς την έντονη παρουσία οχημάτων.

Εικόνα 32. Πεζοδρομημένη οδός Βενιζέλου. Πηγή: larissanet.gr

Λαμβάνοντας υπόψη τη σημερινή κατάσταση στο λόφο του φρουρίου της Λάρισας, ο παρακάτω πίνακας απεικονίζει τη σημερινή κατάσταση στην περιοχή και πόσο απέχει από το να θεωρηθεί πολιτιστική.

Χωρικά ορισμένη περιοχή.	✓ Σαφή γεωγραφικά όρια. Η περιοχή οριοθετείται από τις οδούς Γεωργιάδου, Δήμητρας και Βενιζέλου
Συμβολή και συνεργασία του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα αλλά και της τοπικής κοινωνίας.	✓ Ιδιώτες, επιχειρηματίες - Δήμος (; ✓ Τοπική κοινωνία (;
Ανάπτυξη πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών.	✓ Ψυχαγωγία, διασκέδαση, εμπορικά καταστήματα ✓ Αρχαιολογικοί χώροι - Πνευματικά κέντρα, χώρος ανάπτυξης πνευματικών δραστηριοτήτων
Τα παραγόμενα πολιτιστικά αγαθά θα πρέπει να είναι χαρακτηριστικά για την τοπική κοινωνία.	- Τα παραγόμενα αγαθά από το εμπόριο και την εστίαση χαρακτηριστική για την τοπική κοινωνία (; *Υπάρχουν μόνο ελάχιστες επιχειρήσεις που προωθούν τοπικά προϊόντα (κρασιά, τυροκομικά προϊόντα).
Η περιοχή να έχει ιστορική σημασία για την πόλη.	✓ Χώρος ανάπτυξης εμπορικής δραστηριότητας, παλιά αγορά (Τετάρτη)

Πίνακας 6. Προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί η μελέτη περίπτωσης για να θεωρηθεί πολιτιστική περιοχή.

Ο παραπάνω πίνακας απεικονίζει την τρέχουσα κατάσταση της περιοχής και ότι απέχει αρκετά από το να δημιουργηθεί σε πολιτιστική περιοχή. Αρχικά, η περιοχή διαθέτει σαφή γεωγραφικά όρια. Επιπλέον, στην εν λόγω περιοχή υπάρχει έντονη η παρουσία των ιδιωτών-επιχειρηματιών, λιγότερο της τοπικής κοινωνίας ενώ η συνεργασία αυτών των δύο με τον Δήμο Λάρισας είναι απούσα. Επιπρόσθετα, στην περιοχή δεν είναι τόσο έντονη η παρουσία δημιουργικών βιομηχανιών. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, υπάρχουν κυρίως επιχειρήσεις εστίασης, ψυχαγωγίας και διασκέδασης καθώς και εμπορικά καταστήματα, ενώ υπάρχουν και ορισμένοι αρχαιολογικοί χώροι. Οι επιχειρήσεις εστίασης και ψυχαγωγίας δεν αντιπροσωπεύουν απόλυτα τις δημιουργικές και πολιτιστικές βιομηχανίες ενώ οι αρχαιολογικοί χώροι δεν αξιοποιούνται κατάλληλα για την ανάπτυξη αντίστοιχων βιομηχανιών, εκτός από τις κατά καιρούς επισκέψεις και ξεναγήσεις επισκεπτών. Παράλληλα, παρατηρείται στην περιοχή απουσία πνευματικών κέντρων και ανάπτυξη πνευματικών δραστηριοτήτων. Στη συνέχεια, αξίζει να σημειωθεί πως τα εμπορικά καταστήματα της περιοχής δεν προωθούν ιδιαίτερα τα τοπικά προϊόντα. Τα περισσότερα καταστήματα εμπορεύονται προϊόντα τα οποία κάποιος μπορεί να τα βρει και σε οποιαδήποτε άλλη πόλη, συνεπώς δε δύνανται να διαφοροποιηθούν καθώς δεν εμπορεύονται αγαθά χαρακτηριστικά για την τοπική κοινωνία. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, έχει παρατηρηθεί ότι ελάχιστες επιχειρήσεις στην περιοχή έχουν σημειώσει κάποια αλλαγή και εμπορεύονται ορισμένα τοπικά αγαθά, κυρίως κρασιά και τυροκομικά προϊόντα. Ολοκληρώνοντας, αναμφισβήτητα η εν λόγω περιοχή έχει ιστορική σημασία για την πόλη, καθώς, όπως ήδη προαναφέρθηκε, ανέκαθεν αποτελούσε το κέντρο της εμπορικής δραστηριότητας ενώ ακόμη είναι γνωστή ως «παλιά αγορά» ή ως η «αγορά της Τετάρτης» ή απλώς ως «Τετάρτη». Συνεπώς, αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τη σωστή αξιοποίηση και αναβάθμιση της περιοχής.

4.5 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Αναλύοντας τα προβλήματα της περιοχής, είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στο πρόβλημα του κτιριακού δυναμικού. Ειδικότερα, μεγάλο ποσοστό του κτιριακού αποθέματος παραμένει αναξιοποίητο με σημάδια εγκατάλειψης συμβάλλοντας στην αρνητική εικόνα της περιοχής. Ακόμη, πολλά καταστήματα εστίασης χρησιμοποιούν παράνομες υπαίθριες κατασκευές για την καλύτερη εξυπηρέτηση των πελατών τους, όπως για παράδειγμα θερμάστρες, στέγαστρα, επιπλέον τραπεζοκαθίσματα. Οι τακτικές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα την αλλόιωση της εικόνας της περιοχής. Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί πως πολλά αρχαιολογικά ευρήματα παραμένουν αναξιοποίητα, όπως για παράδειγμα το Μπεζεστένι και τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Εικόνες 33-36. Εγκαταλελειμμένο κτιριακό απόθεμα στην οδό Βενιζέλου. Προσωπικό αρχείο (Δεκέμβριος, 2022).

Ένα ακόμη πρόβλημα που αντιμετωπίζει η περιοχή, είναι ότι πολλές μη πεζοδρομημένες οδοί της περιοχής έχουν μετατραπεί σε χώρους παρκινγκ, λόγω έλλειψης θέσεων στην πόλη, ενώ ακόμη και ένα μέρος της πλατείας Λαμπρούλη χρησιμοποιείται για το λόγο αυτό, προσδίδοντας αρνητικά χαρακτηριστικά στην εν λόγω πλατεία ειδικότερα, και σε όλη την περιοχή γενικότερα.

Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως ένα ακόμη πρόβλημα που αντιμετωπίζει η εν λόγω περιοχή είναι η έλλειψη ελεύθερων χώρων και η περιορισμένη ύπαρξη πράσινων χώρων. Ειδικότερα, το γήπεδο που υπήρχε στην οδό Γεωργιάδου μετατράπηκε σε δημόσιο πάρκινγκ, ενώ οι λιγοστοί χώροι πράσινου-πάρκα περιορίζονται μόνο στην περιοχή που βρίσκεται ο Μητροπολιτικός Ναός. Ωστόσο, οι εν λόγω χώροι δεν αναδεικνύονται εξαιτίας της λειτουργίας τους ως χώρους στάθμευσης ιδιωτικών οχημάτων (Ι.Χ.), ενώ παράλληλα δε συνδέονται μεταξύ τους και αποτελούν απλά διάσπαρτα τμήματα πρασίνου.

5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ-ΔΕΛΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ

Από τις απαντήσεις των ερωτηματολογίων είναι εμφανές πως το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων είναι γυναίκες (71,8%), ενώ οι ηλικίες των συμμετεχόντων κυμαίνονται από 36-50 ετών (41,2%) και 26-35 (30,6%). Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων είναι δημόσιοι υπάλληλοι (34,1%), ενώ ακολουθούν οι ιδιωτικοί υπάλληλοι (27,1%) και οι ελεύθεροι επαγγελματίες (21,2%). Επιπλέον, αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσής τους, οι περισσότεροι είναι πτυχιούχοι-διπλωματούχοι Πανεπιστημίου (32,9%), ενώ ακολουθούν οι κάτοικοι μεταπτυχιακού (27,1%) και οι απόφοιτοι Λυκείου (18,8%) και οι πτυχιούχοι ΤΕΙ (17,6%). Συνεχίζοντας με τον τόπο γέννησης των συμμετεχόντων, οι 57 από τους 85 έχουν γεννηθεί στην πόλη της Λάρισας, ενώ οι 50 δηλώνουν κάτοικοι της Λάρισας, οι 30 επισκέπτες και οι 5 επιχειρηματίες με δραστηριότητα στην εν λόγω πόλη. Όσον αφορά τον τόπο διαμονής των ερωτηθέντων, το μεγαλύτερο ποσοστό (56 από τους 86 ερωτηθέντες) διαμένει στην πόλη της Λάρισας, ενώ ακολουθούν οι κάτοικοι της Αθήνας (9 από τους 85 ερωτηθέντες) και του Βόλου (8 από τους 85 ερωτηθέντες). Παρόλα αυτά, υπάρχουν και συμμετέχοντες από άλλες πόλεις της Ελλάδας όπως η Θεσσαλονίκη, τα Τρίκαλα, το Νάυπλιο αλλά και του εξωτερικού (Άμστερνταμ).

Αναφορικά με τις εξειδικευμένες ερωτήσεις προς του επισκέπτες-ερωτηθέντες, είναι εμφανές πως η πλειοψηφία (43,3%) επισκέπτεται την πόλη της Λάρισας 1-2 φορές το χρόνο, ενώ το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων στην έρευνα (30%) επισκέπτεται την πόλη σε μηνιαία βάση. Συνεπώς, η συχνότητα επίσκεψης των ερωτηθέντων δε θα μπορούσε να θεωρηθεί τακτική αλλά σταθερή. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως ο λόγος της άφιξής τους στην πόλη είναι η επίσκεψη σε φίλους (43,3%) και η διασκέδαση (30%). Συνεπώς, είναι εύκολο να εννοηθεί πως η Λάρισα είναι ιδιαίτερα δημοφιλής για τις επιχειρήσεις διασκέδασης-ψυχαγωγίας.

Όσον αφορά τις εξειδικευμένες ερωτήσεις για τους κατοίκους της πόλης, το 64% των συμμετεχόντων δηλώνει πως ανέκαθεν ήταν κάτοικοι της Λάρισας ή διαμένουν σε αυτή την τελευταία 20ετία (28%). Επιπλέον, οι συμμετέχοντες διαμένουν σε διάφορες συνοικίες της πόλης, με τους περισσότερους από αυτούς να διαμένουν στο κέντρο της πόλης (11 άτομα μεταξύ 50 απαντήσεων) και τα γύρω προάστια, όπως η Νίκαια Λάρισας (11 μεταξύ 50 απαντήσεων).

Ερμηνεύοντας, τις εξειδικευμένες ερωτήσεις ως προς τους επιχειρηματίες της πόλης (σύνολο 5 άτομα), προκύπτει το συμπέρασμα ότι υπάρχει ποικιλία όσον αφορά το είδος των επιχειρήσεών τους. Συγκεκριμένα, τα είδη επιχειρήσεων είναι τα εξής: είδη σπιτιού-διακόσμησης (20%), καφενείο- καφετέρια (20%), Κέντρο Δια Βίου Μάθησης (20%), λογιστικές υπηρεσίες (20%), καθώς και επιχείρηση με επιγραφές (20%). Όσον αφορά την περιοχή στην οποία είναι εγκατεστημένες οι εν λόγω επιχειρήσεις, οι 3 από τις 5 βρίσκονται στο κέντρο της Λάρισας, ενώ οι υπόλοιπες βρίσκονται στην περιοχή ΔΕΥΑΛ και στον Αμπελώνα.

Αξίζει να σημειωθεί πως ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις σχετικά με τα 7 επικρατέστερα χαρακτηριστικά της Λάρισας με τα οποία είναι δυνατή η αναγνώρισή της. Ειδικότερα, το πιο δημοφιλές χαρακτηριστικό σύμφωνα με τους ερωτηθέντες αποτελεί: ο καφές-εστίαση. Συνεπώς, η Λάρισα φημίζεται για τις πολλές καφετέριες και για τις επιχειρήσεις εστίασης, καθώς και για το γεγονός ότι οι εν λόγω επιχειρήσεις εστίασης είναι πολυσύχναστες τις περισσότερες φορές και ώρες της ημέρας. Το αμέσως επόμενο χαρακτηριστικό βάσει της ανάλυσης των απαντήσεων αποτελεί η περιοχή μελέτης, με άλλα λόγια, το Φρούριο της πόλης, ενώ η τρίτη δημοφιλέστερη αποτελεί το Α' Αρχαίο Θέατρό της. Με βάση τις απαντήσεις αυτές, προκύπτει το συμπέρασμα ότι, εκτός από την ψυχαγωγία και τη διασκέδαση, η Λάρισα είναι γνωστή και για το ιστορικό της παρελθόν και το πολιτιστικό της απόθεμα, κάτι ιδιαίτερα σημαντικό για την πολιτιστική της ταυτότητα και τις προοπτικές της. Επίσης, το γεγονός ότι η δεύτερη δημοφιλέστερη απάντηση σχετικά με το χαρακτηριστικό γνώρισμα της πόλης αποτελεί η περιοχή μελέτης, «μαρτυρά» και την αναγνώριση της ιστορικής φυσιογνωμίας της και της αξίας του ιστορικού της χαρακτήρα από τους ερωτηθέντες. Συνεχίζοντας, η τέταρτη δημοφιλέστερη απάντηση σχετικά με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Λάρισας αποτελεί το ποτάμι της πόλης-ο Πηνειός- ενώ ακολουθούν ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Αχιλλείου, το Πάρκο Αλκαζάρ και τα εμπορικά καταστήματα. Παρατηρώντας συνολικά τα 7 επικρατέστερα χαρακτηριστικά της πόλης, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η πόλη της Λάρισας αναγνωρίζεται για τις επιχειρήσεις εστίασης και ψυχαγωγίας, για τις εμπορικές της επιχειρήσεις και για το ιστορικό της παρελθόν και το θρησκευτικό της χαρακτήρα.

Αναφορικά με την περιοχή μελέτης, αξίζει να σημειωθεί πως το 36,5% των ερωτηθέντων επισκέπτονται το λόφο του Φρουρίου σε μηνιαία βάση ενώ το 28,2 % δηλώνει πως επισκέπτεται την εν λόγω περιοχή 1-2 φορές το χρόνο. Ο επικρατέστερος

λόγος επίσκεψης αποτελεί η διασκέδαση-αναψυχή (88,2%) κάτι που υποδηλώνει πως η συγκεκριμένη περιοχή είναι δημοφιλής κυρίως για τις επιχειρήσεις εστίασης και ψυχαγωγίας. Επιπλέον, οι συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων (97,6%) στην έρευνα, δήλωσε πως θα σύστηνε την περιοχή σε άλλους να την επισκεφθούν, κάτι που οδηγεί στο ασφαλές συμπέρασμα ότι εν γένει η περιοχή δημιουργεί θετικές εντυπώσεις σε όσους την επισκέπτονται (ερευνητικό ερώτημα 3).

Όσον αφορά την ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής και η αναγνώρισή της από τους ερωτηθέντες, αξίζει να σημειωθεί πως 54,1% θεωρεί πως η περιοχή διαθέτει σε πολύ υψηλό βαθμό μια ιδιαίτερη ιστορική φυσιογνωμία, ενώ το 43,5%, θεωρεί πως η φυσιογνωμία αυτή είναι μετρίου κλίμακας. Συνεπώς, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων αναγνωρίζει την ιδιαίτερη ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής (ερευνητικό ερώτημα 1). Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως το 38,8% πιστεύει πως η ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής μελέτης οφείλεται στο γεγονός πως είναι μια μικρή γειτονιά με μικρές επιχειρήσεις εστίασης, το 24,7% θεωρεί πως οφείλεται στο ότι είναι γενέτειρα της πόλης με διάφορα κατάλοιπα του παρελθόντος της και το 23,5% την αποδίδει στην ύπαρξη ιστορικών κτιρίων και αξιοθέατων. Λαμβάνοντας υπόψη τις συγκεκριμένες απαντήσεις, προκύπτει το ασφαλές συμπέρασμα ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων σχετίζει την ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής με παλαιά-ιστορικά κτίρια και επιχειρήσεις που «μαρτυρούν» την ιστορικότητά της καθώς και με τα διάφορα αξιοθέατά της (ερευνητικό ερώτημα 2).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ποσοστό των απαντήσεων σχετικά με την εξέλιξη της ιστορικής φυσιογνωμίας με την πάροδο του χρόνου. Ειδικότερα, το 44,7% πιστεύει πως εξελίσσεται προς το καλύτερο ενώ το 43,5% δηλώνει αντίθετη άποψη. Υπάρχει λοιπόν διχογνωμία μεταξύ των ερωτηθέντων σχετικά με την εξέλιξη αυτή, κάτι που ίσως οφείλεται στη μετάβαση της περιοχής από το ιστορικό παρελθόν στη σύγχρονη εποχή. Συνεχίζοντας με την εξέλιξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της περιοχής, το 40% των συμμετεχόντων στην έρευνα θεωρεί πως η αλλοίωσή της οφείλεται στην καταστροφή των παλαιών ιστορικών κτιρίων, ενώ το 30,6% πιστεύει πως βασική αιτία αποτελεί η μη σχετική αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων. Συνεπώς, σχετίζουν την ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής με την ύπαρξη ιστορικών κτιρίων ή γενικότερα με την όψη των κτιρίων, ώστε να είναι συμβατά με το προφίλ και την ιστορικότητα της περιοχής (ερευνητικό ερώτημα 2). Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως, σχετικά με την αιτία καταστροφής των παλαιών ιστορικών κτιρίων, το 36,5% θεωρεί πως οφείλεται στην

έλλειψη χρηματοδότησης από την πολιτεία, το 22,4% πιστεύει ότι βασική αιτία αποτελεί η έλλειψη αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου, ενώ το 18,8% αποδίδει ευθύνες στους ιδιοκτήτες που τα εγκαταλείπουν. Συμπερασματικά, επικρατεί η άποψη πως κύρια υπεύθυνη για την καταστροφή των παλαιών ιστορικών κτιρίων είναι η πολιτεία και το κράτος (ερευνητικό ερώτημα 2).

Αναλύοντας τις απαντήσεις σχετικά με τα νέα κτίρια, οι περισσότεροι ερωτηθέντες (65,9%), πιστεύει πως η ένταξη νέων κτιρίων με μη σχετική αρχιτεκτονική οφείλεται στην έλλειψη αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου, κάτι που έμμεσα καθιστά υπεύθυνη την ίδια την πολιτεία (ερευνητικό ερώτημα 2). Επιπλέον, η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων (78,8%) στην έρευνα κρίνει απαραίτητη τη διατήρηση και συντήρηση των παλαιών ιστορικών κτιρίων, κάτι που οδηγεί στο συμπέρασμα πως σχετίζουν την ιστορική φυσιογνωμία της περιοχής μελέτης με την ύπαρξη ιστορικών κτιρίων (ερευνητικό ερώτημα 2). Αξίζει να αναφερθεί πως ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ποσοστά απαντήσεων σχετικά με την αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων, καθώς το 47,1% θεωρεί πως θα πρέπει να μιμούνται την παλιά αρχιτεκτονική της περιοχής της Πλάκας, ενώ το ίδιο ποσοστό δηλώνει πως δε θα πρέπει να μιμούνται την παλιά αρχιτεκτονική της περιοχής, αλλά να εντάσσονται αρμονικά στο ιστορικό περιβάλλον. Συνεπώς, υπάρχει μια διχογνωμία σχετικά με την αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων καθώς οι ερωτηθέντες ενδεχομένως ταλανίζονται μεταξύ του ιστορικού παρελθόντος και της σύγχρονης εποχής.

Ολοκληρώνοντας, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, η περιοχή μελέτης δεν είναι επαρκώς αξιοποιημένη (54,1%), ενώ ένα μικρότερο ποσοστό (23,5%), πιστεύει πως οι τοπικές αρχές έχουν αξιοποιήσει επαρκώς την εν λόγω περιοχή.

6. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Έχοντας λάβει υπόψη και τα δεδομένα των ερωτηματολογίων, το 54,1% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι η εν λόγω περιοχή έχει μια ιδιαίτερη ιστορική φυσιογνωμία. Αναμφίβολα, λοιπόν, η περιοχή του Φρουρίου της Λάρισας έχει υψίστη ιστορική και πολιτιστική σημασία για την πόλη γεγονός που της προσδίδει ποικίλες προοπτικές για την εξέλιξη και αναβάθμισή της έτσι ώστε να είναι εκλυστική για τους επισκέπτες-τουρίστες αλλά και για τους ίδιους τους Λαρισαίους πολίτες. Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί πως η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (54,1%) θεωρούν πως η συγκεκριμένη περιοχή δεν είναι επαρκώς αξιοποιημένη. Συνεπώς, κρίνονται αναγκαίες να τεθούν ορισμένες προτάσεις για την αναβάθμιση και αξιοποίηση του λόφου του Φρουρίου της Λάρισας.

Αρχικά, μία πρόταση για την ουσιαστική αναβάθμιση της εν λόγω περιοχής είναι η μετατροπή της σε πολιτιστική περιοχή. Βάσει των δεδομένων που προκύπτουν από τη θεωρία σχετικά με τις πολιτιστικές περιοχές, θα εξεταστούν τα στοιχεία που ήδη πληρούνται και ποια θα πρέπει να τεθούν σε εφαρμογή προκειμένου να υλοποιηθεί η πρόταση αυτή. Αναλύοντας τα στοιχεία του πίνακα με βάση τα στοιχεία που υπάρχουν τη δεδομένη στιγμή για τη μελέτη περίπτωσης, είναι προφανές πως η εν λόγω περιοχή αποτελεί κέντρο διασκέδασης και ψυχαγωγίας με ποικίλα καταστήματα εστίασης καθώς και εμπορικά καταστήματα. Προκειμένου να μετατραπεί σε μια πολιτιστική περιοχή κρίνεται αναγκαία η ανάπτυξη πνευματικών και πολιτιστικών κέντρων, η δημιουργία πνευματικών δταστηριοτήτων και η ανάδειξη του αρχαιολογικού στοιχείου, ακόμη και η δημιουργία μουσείων αρχαιολογικού περιεχομένου. Ακόμη αξίζει να σημειωθεί, πως βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση μιας τέτοιας πρότασης αποτελεί η από κοινού συνεργασία των επιχειρηματιών-ιδιωτών, του Δήμου αλλά και των κατοίκων. Τέλος, τα παραγόμενα αγαθά από το εμπόριο της εν λόγω περιοχής θα πρέπει να είναι χαρακτηριστικά για την τοπική κοινωνία. Η διασκέδαση και το εμπόριο αγαθών στην εν λόγω περιοχή δεν αντικατοπτρίζουν την τοπική κοινωνία, καθώς παρόμοια αγαθά είναι διαθέσιμα και σε οποιαδήποτε άλλη πόλη, συνεπώς δεν υπάρχει διαφοροποίηση.

Επιπλέον, για τη βελτίωση της εικόνας της περιοχής προτείνεται η επανάχρηση και αποκατάσταση των εγκαταλελειμμένων κτιρίων. Η πρόταση αυτή κρίνεται αναγκαία λαμβάνοντας υπόψη και το γεγονός ότι το 40% των ερωτηθέντων που θεωρούν πως η εν λόγω περιοχή έχει αλλοιωθεί, οφείλεται στην καταστροφή των παλαιών ιστορικών κτιρίων. Η παρουσία των εν λόγω κτιρίων, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, «μαρτυρούν»

σημάδια παρακμής και εγκατάλειψης, γεγονός που δεν ενισχύει την ελκυστικότητα της περιοχής. Είναι επομένως πολύ σημαντικό να γίνει κάποια ανακαίνιση στα συγκεκριμένα κτίρια με σκοπό να χρησιμοποιηθούν και πάλι στεγάζοντας διάφορες δημιουργικές δραστηριότητες ή και επιχειρήσεις με σκοπό την ανάπτυξη της περιοχής. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη συμμετοχή σε ορισμένα προγράμματα που στηρίζουν τέτοιες ενέργειες αλλά και την ενεργή συμμετοχή του Δήμου με την παροχή κονδυλίων ή ακόμη και με τη μείωση ενοικίων, προσφέροντας στους ιδιώτες περισσότερα κίνητρα. Επιπλέον, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (78,8%) κρίνει απαραίτητη τη διατήρηση και τη συντήρηση των παλαιών ιστορικών κτιρίων, καθώς τα περισσότερα κτίρια βρίσκονται σε κακή κατάσταση. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να επιτευχθεί με την προσπάθεια προσέλκυσης επενδυτών ή την πρόσληψη κεφαλαίων από το Δήμο ή το κράτος με σκοπό την αύξηση του κεφαλαίου που απαιτείται για την επαναχρησιμοποίηση και τη συντήρηση των κτιρίων της περιοχής. Η προσέλκυση επενδυτών θα μπορούσε να οδηγήσει στη δημιουργία νέων δημιουργικών βιομηχανιών, αλλάζοντας με τον τρόπο αυτό το προφίλ της περιοχής.

Επιπρόσθετα, είναι σημαντική και η αλλαγή όσον αφορά τις χρήσεις των κτιρίων και, γενικότερα, των χώρων στην περιοχή. Πιο συγκεκριμένα, στην περιοχή του λόφου του Φρουρίου είναι εγκατεστημένες επιχειρήσεις που αφορούν κυρίως την εστίαση, την αναψυχή και το εμπόριο. Συνεπώς, τα ποσοστά των δημιουργικών βιομηχανιών που υπάρχουν στην περιοχή είναι αρκετά χαμηλά. Θα πρέπει λοιπόν, με πρωτοβουλία και του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, να αναπτυχθούν επιχειρήσεις στην περιοχή που θα προάγουν το πολιτιστικό στοιχείο. Αν και η αναψυχή ανήκει στο πολιτιστικό στοιχείο, ωστόσο δεν αρκεί για την παραγωγή πολιτιστικών αγαθών. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητη η προσέλκυση πολιτιστικών και δημιουργικών επιχειρήσεων. Η περιοχή θα μπορούσε να διαθέτει θέατρα, καλλιτεχνικά, πολιτιστικά και πνευματικά κέντρα, βιβλιοθήκες, χώρους καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, χώρους όπου μπορούν να πραγματοποιηθούν συναυλίες και φεστιβάλ ή διάφορα πολιτιστικά events.

Επιπρόσθετα, μια βασική πρόταση που θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη είναι η απομάκρυνση των σταθμευμένων οχημάτων από την περιοχή. Προκειμένου να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, κρίνεται απαραίτητη η μελέτη και η δημιουργία κατάλληλων εγκαταστάσεων που θα λειτουργούν ως χώρους στάθμευσης οχημάτων. Βέβαια, προκειμένου ένα τέτοιο έργο να έχει απήχηση, θα πρέπει οι εγκαταστάσεις αυτές να είναι δημόσιες και δωρεάν έτσι ώστε να ενθαρρύνει τους οδηγούς να χρησιμοποιήσουν τις εν

λόγω εγκαταστάσεις και να μην αναγκάζονται να σταθμεύουν τα οχήματά τους στις μη πεζοδρομημένες οδούς της περιοχής ή στου ελεύθερους χώρους της πλατείας Λαμπρούλη και του πάρκου του Αγίου Αχιλλείου.

Ολοκληρώνοντας, κρίνεται σημαντική και η συμμετοχή σε διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα που στηρίζουν πόλεις είτε για την ενίσχυση μικρών επιχειρήσεων, είτε για επενδύσεις, είτε για την επίλυση προβλημάτων που αφορούν την αστική ανάπτυξη, ενώ παράλληλα θα πρέπει να παρέχονται και κίνητρα στους επιχειρηματίες προκειμένου να προσελκύσουν διάφορες επενδύσεις στην περιοχή όπως για παράδειγμα ορισμένες επιχορηγήσεις.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διατυπώνοντας τα τελικά συμπεράσματα της παρούσας έρευνας, ο πολιτισμός ως οργανωμένη έννοια δύναται να προσφέρει στο σχεδιασμό ένα νέο, σταθερό και βιώσιμο θεμέλιο. Έχοντας αναλύσει το ρόλο του πολιτισμού στην τοπική ανάπτυξη, παρατηρείται ότι τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερες πόλεις-περιοχές βασίζουν την ανάπτυξή τους στο συγκεκριμένο τομέα.

Επιπλέον, με βάση την ανάλυση της έννοιας «πολιτιστική κληρονομιά», προκύπτει το συμπέρασμα ότι με την πάροδο των χρόνων και ανάλογα με τις ανάγκες κάθε εποχής και κοινωνίας, η συγκεκριμένη έννοια αποκτά διαφορετική σημασία και αξία. Αναμφίβολα, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί μια έννοια σημαντική για κάθε κοινωνία, αλλά και για τους ανθρώπους της καθώς δύναται να καθορίσει την πολιτιστική τους ταυτότητα, ενώ σχετίζεται και με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη διασφάλισή τους. Επιπλέον, με τη σωστή συντήρηση, διατήρηση και διαφύλαξή της έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην αστική αναγέννηση, την οικονομική και τουριστική ανάπτυξη των περιοχών ή πόλεων, αυξάνοντας την ανταγωνιστικότητά τους.

Ένα από τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την εν λόγω έρευνα, είναι ότι η ταυτότητα ενός τόπου μπορεί να οριστεί και να ερμηνευθεί με ποικίλους τρόπους αποκτώντας διάφορες διαστάσεις. Η ταυτότητα ενός τόπου διαδραματίζει βασικό ρόλο στη μοναδικότητά τους καθώς η εκάστοτε περιοχή μπορεί να διαχωρισθεί από τις υπόλοιπες, ενώ με τη σωστή ενίσχυσή της δύναται να βελτιώσει την εικόνα της και να αυξήσει την ανταγωνιστικότητά της. Επιπλέον, το πολιτιστικό απόθεμα κάθε περιοχής μπορεί να υπάρξει αντικείμενο εκμετάλλευσης από τις περιοχές που το διαθέτουν έτσι ώστε να επιτευχθεί οικονομική, τοπική και τουριστική ανάπτυξη. Για να υπάρξει η τοπική ανάπτυξη και να ωφεληθεί πραγματικά ο κάθε τόπος από την οικονομική άνθηση κρίνεται απαραίτητη η ενεργή συμμετοχή των πολιτών καθώς και η λήψη αποφάσεων με βάση τις ανάγκες της εκάστοτε περιοχής. Έχοντας υπόψη όλα αυτά, είναι δυνατό να επιτευχθεί ζητούμενη ανάπτυξη με πολύ θετικά οφέλη για την τοπική κοινωνία και οικονομία.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης πως στο Βαλκανικό χώρο παρατηρούνται αρκετές πόλεις με κάστρα-φρούρια σημαντικής ιστορικής και πολιτιστικής αξίας. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός πως οι πόλεις που επιλέχθηκαν να εξεταστούν καθώς και οι περιοχές των φρουρίων βρίσκονται κοντά σε θάλασσα ή ποταμούς. Για το λόγο αυτό, παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με τη μελέτη περίπτωσης και ως προς τη χρονολογία

των κάστρων-φρουρίων, όσο και για τη χρήση τους. Οι διαφορές, ωστόσο, έγκεινται στη σημερινή εποχή όσον αφορά την τρέχουσα χρήση της κάθες περιοχής-φρούριου. Ειδικότερα, οι περιοχές Stara Varos και Veli Varos, θεωρούνται από τις πιο παλιές συνοικίες της εκάστοτε πόλης και έχουν καταφέρει να διατηρήσουν την παλαιά αρχιτεκτονική τους. Η περιοχή του λόφου του Φρουρίου της Λάρισας, θεωρείται μια από τις πιο παλιές περιοχές της πόλης, ωστόσο με την πάροδο των ετών αποβάλλει την παλαιά της αρχιτεκτονική και υιοθετεί έναν πιο σύγχρονο χαρακτήρα. Αντίθετα, το Veliko Tarnovo, δεν αποτελεί συνοικία αλλά λειτουργεί ως φρούριο που δέχεται επισκέπτες. Συνεπώς, από την έρευνα προκύπτει ότι τα διεθνή παραδείγματα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αρκετά εύστοχα αναφορικά με τη σύγκρισή τους με τη μελέτη περίπτωσης.

Ακόμη, με βάση την εν λόγω έρευνα, η Λάρισα αποτελεί μια πόλη με μακρόχρονη ιστορία, ξεκινώντας από την αρχαία εποχή και φτάνοντας μέχρι σήμερα, πως αναφέρθηκε ανωτέρω. Στην πόλη υπάρχουν έντονα στοιχεία αρχαϊκά, βυζαντινά, οθωμανικά και σύγχρονα τα οποία αντιπροσωπεύουν κάθε εποχή της πόλης και αντικατοπτρίζουν τη μακρά ιστορία της. Συνεπώς, η πόλη της Λάρισας αποτελεί μια πόλη με έντονο το πολιτιστικό στοιχείο καθώς, όπως ήδη έχει αναφερθεί υπάρχουν πολλά μνημεία και πολιτιστικοί χώροι, οι οποίοι διατηρούνται μέχρι και σήμερα.

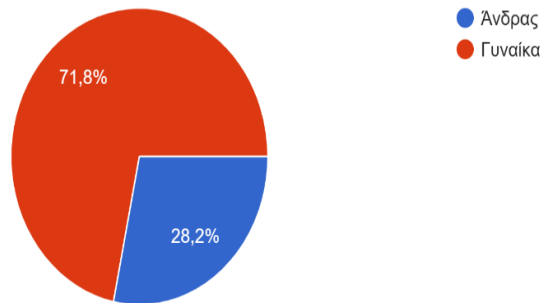
Ο Λόφος του Φρουρίου της πόλης αποτελεί μια περιοχή με μακρόχρονη ιστορία, με έντονο το πολιτιστικό στοιχείο. Συγκεκριμένα, στην εν λόγω περιοχή μπορούν να εντοπιστούν αρχαϊκά, βυζαντινά, οθωμανικά αλλά και σύγχρονα στοιχεία. Μέχρι και σήμερα, θεωρείται το ιστορικό κέντρο της πόλης, ωστόσο, τα σύγχρονα στοιχεία είναι αυτά που υπερτερούν. Από την ανάλυση και από τα δεδομένα των ερωτηματολογίων προκύπτει το συμπέρασμα πως η συγκεκριμένη περιοχή, αν και διαθέτει βαρυσήμαντο παρελθόν, δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς ενώ μάλιστα παρουσιάζει και σημάδια παρακμής σε ορισμένα σημεία της. Συνεπώς, δεν αξιοποιείται επαρκώς το πολιτιστικό της απόθεμα, καθώς είναι κυρίως γνωστή ως περιοχή με πολλές επιχειρήσεις εστίασης, επομένως είναι συννυφασμένη κυρίως με την ψυχαγωγία-διασκέδαση. Για το λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητη η ανάδειξη του πολιτιστικού χαρακτήρα της περιοχής κάτι που θα οδηγήσει και στην αναμόρφωση του ιστορικού κέντρου της πόλης της Λάρισας. Τα πολλά εγκαταλελειμμένα κτίρια και η ανέγερση γιγάντιων κτιρίων που δε συνάδουν με το ιστορικό προφίλ της περιοχής, οδηγούν στην αλλοίωση της μορφής και του χαρακτήρα της. Επομένως, κρίνεται απαραίτητη η σωστή αξιοποίηση του ήδη υπάρχοντος κτιριακού αποθέματος, έτσι ώστε να συνάδει με την ανάδειξη του ιστορικού-πολιτιστικού

χαρακτήρα της περιοχής μελέτης. Ο λόφος του Φρουρίου της Λάρισας έχει ιδιαίτερη σημασία για την πόλη με αρκετές προοπτικές, αρκεί να αξιοποιούνται και να αναλύονται σωστά από την τοπική αρχή και να «μοιράζεται» ένα κοινό όραμα για την περιοχή μεταξύ της ήδη υπάρχουσας αρχής και των μεταγενέστερων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ- ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Φύλο

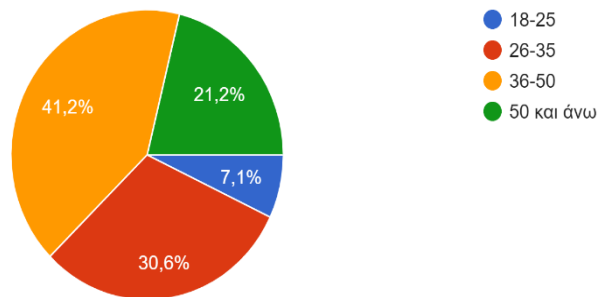
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 1. Το φύλο των ερωτηθέντων.

Ηλικία

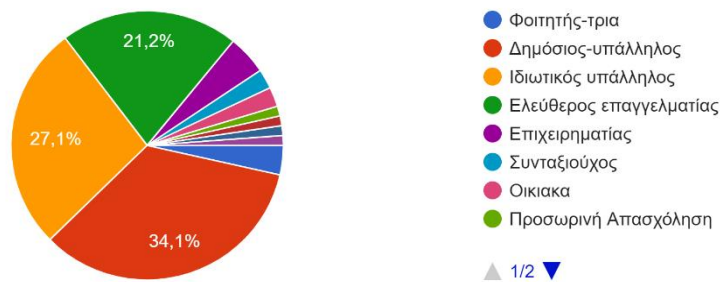
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 2. Η ηλικία των ερωτηθέντων

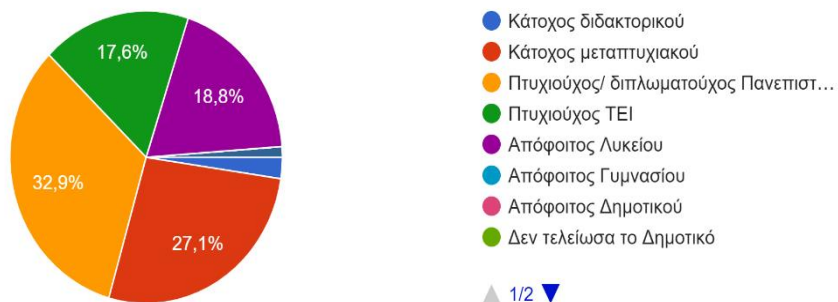
Ιδιότητα-Επάγγελμα

85 απαντήσεις

Διάγραμμα 3. Η ιδιότητα-επάγγελμα των ερωτηθέντων

Επίπεδο Εκπαίδευσης
85 απαντήσεις

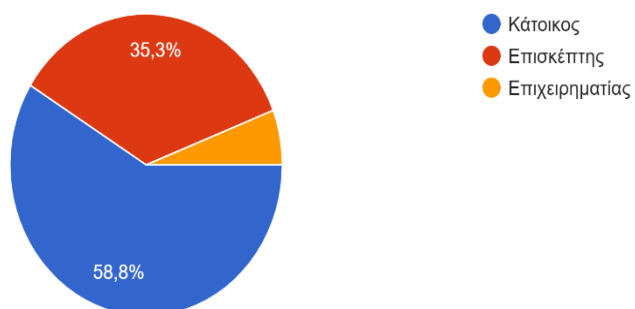
Διάγραμμα 4. Το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτηθέντων

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΑΤΟΜΑ
ΛΑΡΙΣΑ	57
ΑΘΗΝΑ	7
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	5
ΒΟΛΟΣ	4
ΤΡΙΚΑΛΑ	3
ΚΟΖΑΝΗ	2
ΙΩΑΝΝΙΝΑ	2
ΑΛΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ (ΣΕΡΡΕΣ, ΠΡΕΒΕΖΑ, ΕΥΒΟΙΑ, ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, ΛΑΜΙΑ)	5

Πίνακας 7. Τόπος γέννησης των ερωτηθέντων.

*ΣΥΝΟΛΟ: 84 ΑΤΟΜΑ, ΜΕ ΜΙΑ ΑΚΥΡΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Είστε ΚΑΤΟΙΚΟΣ, ΕΠΙΣΚΕΠΤΗΣ ή ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ της πόλης της Λάρισας;
85 απαντήσεις

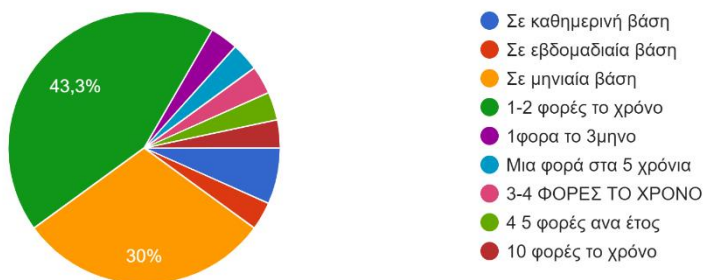

Διάγραμμα 5. Η ταξινόμηση των ερωτηθέντων σε επισκέπτες, κατοίκους, επιχειρηματίες

ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	ΑΤΟΜΑ
ΛΑΡΙΣΑ	56
ΑΘΗΝΑ	9
ΒΟΛΟΣ	8
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	3
ΑΛΛΕΣ ΠΟΛΕΙΣ (ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ, ΤΡΙΚΑΛΑ, ΣΧΗΜΑΤΑΡΙ, ΙΩΑΝΝΙΝΑ, ΚΟΖΑΝΗ, ΗΡΑΚΛΕΙΟ, ΕΛΑΤΕΙΑ, ΚΟΡΙΝΘΟΣ, ΝΑΥΠΛΙΟ	9

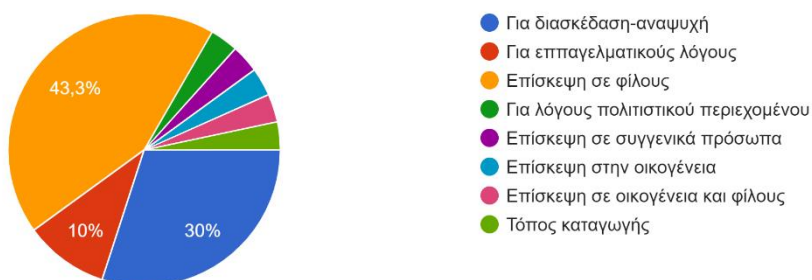
Πίνακας 8. Τόπος διαμονής των ερωτηθέντων.

Αν είστε ΕΠΙΣΚΕΠΤΗΣ της πόλης της Λάρισας, πόσο συχνά επισκέπτεστε την πόλη;
30 απαντήσεις

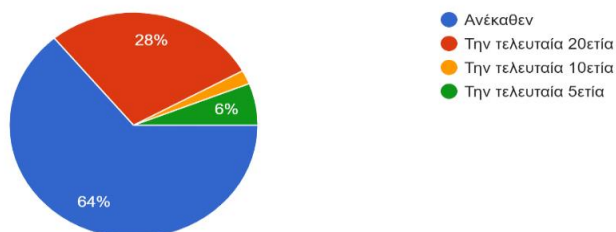
Διάγραμμα 6. Η συχνότητα επίσκεψης των επισκεπτών-ερωτηθέντων στην πόλη της Λάρισας.

Ποιος είναι ο συχνότερος σκοπός της επίσκεψής σας στη Λάρισα;
30 απαντήσεις

Διάγραμμα 7. Ο σκοπός επίσκεψης των επισκεπτών-ερωτηθέντων στην πόλη της Λάρισας.

Από πότε διαμένετε στη Λάρισα;
50 απαντήσεις

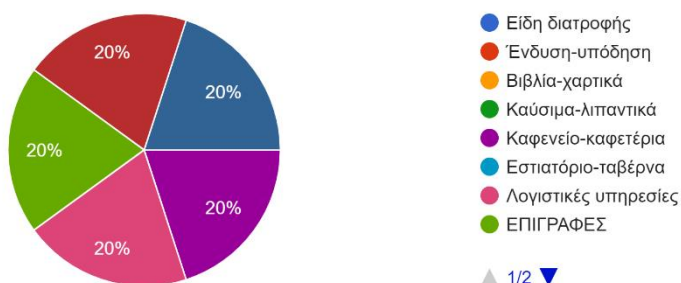

Διάγραμμα 8. Το χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι κάτοικοι-ερωτηθέντες διαμένουν στην πόλη.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΔΙΑΜΕΝΟΥΝ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ
ΚΕΝΤΡΟ ΛΑΡΙΣΑΣ	11
ΝΙΚΑΙΑ	11
ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ	6
ΑΓΙΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ	5
ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΑ	3
ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗ	2
ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ	2
ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ (ΕΞΙ ΔΡΟΜΟΥΣ, ΛΙΒΑΔΑΚΙ, ΝΕΑΠΟΛΗ, ΟΔΟΣ ΒΟΛΟΥ, ΦΑΡΣΑΛΑ, ΑΤΑ, ΑΒΕΡΩΦ, ΜΕΓΑΛΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ, Ν. ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΧΑΡΑΥΓΗ)	10

Πίνακας 9. Περιοχές της Λάρισας στις οποίες διαμένουν οι κάτοικοι-ερωτηθέντες.

Σε τι εξειδικεύεται η επιχειρησή σας;
5 απαντήσεις

Διάγραμμα 9. Το είδος επιχείρησης των επιχειρηματιών-ερωτηθέντων.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΟΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΓΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΚΕΝΤΡΟ ΛΑΡΙΣΑΣ	3
ΔΕΥΑΛ	1
ΑΜΠΕΛΩΝΑΣ	1

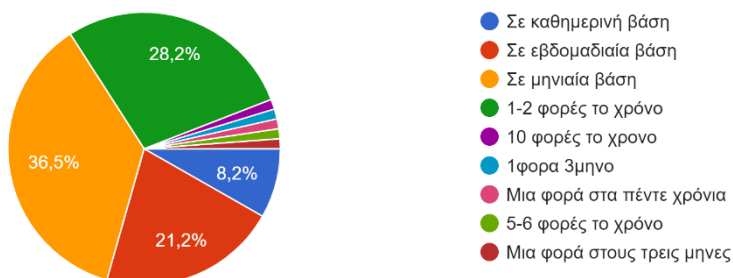
Πίνακας 10. Περιοχές της Λάρισας στις οποίες είναι εγκατεστημένες οι επιχειρήσεις των επιχειρηματιών- ερωτηθέντων.

ΤΑ 7 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΜΕ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ
1. ΚΑΦΕΣ-ΕΣΤΙΑΣΗ
2. ΦΡΟΥΡΙΟ
3. ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ
4. ΠΗΝΕΙΟΣ
5. ΑΓΙΟΣ ΑΧΙΛΛΕΙΟΣ
6. ΑΛΚΑΖΑΡ
7. ΑΓΟΡΑ- ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

Πίνακας 11. Τα 7 επικρατέστερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Λάρισας.

Ως ΚΑΤΟΙΚΟΣ, ΕΠΙΣΚΕΠΤΗΣ ή ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ της πόλης της Λάρισας, πόσο συχνά επισκέπτεστε τον Λόφο του Φρουρίου;

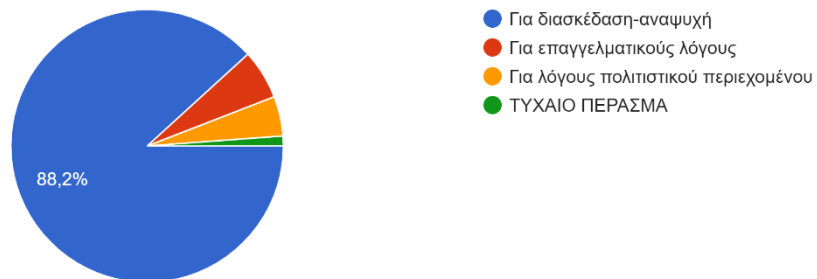
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 10. Η συχνότητα επίσκεψης των ερωτηθέντων στο λόφο του Φρουρίου της πόλης.

Ποιος είναι ο σκοπός της επίσκεψής σας στην εν λόγω περιοχή;

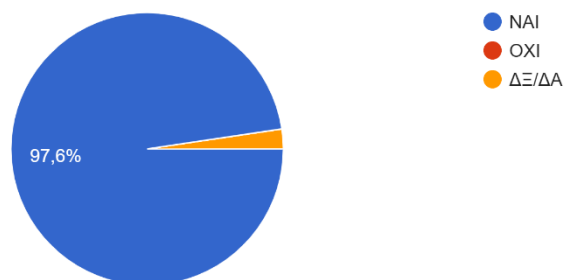
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 11. Ο λόγος επίσκεψης των ερωτηθέντων στην περιοχή μελέτης.

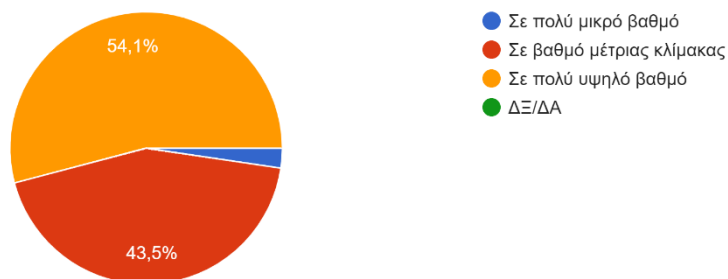
Θα συστήνατε σε άλλους να επισκεφθούν τον Λόφο του Φρουρίου της Λάρισας;

85 απαντήσεις

Διάγραμμα 12. Οι πιθανότητες να συστήσουν οι ερωτηθέντες την περιοχή μελέτης σε άλλους.

Σε τι βαθμό θεωρείτε πως ο Λόφος του Φρουρίου της Λάρισας έχει μια ιδιαίτερη ιστορική φυσιογνωμία;
85 απαντήσεις

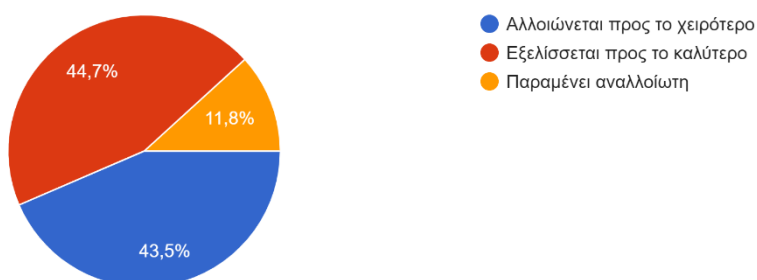
Διάγραμμα 13. Η αναγνώριση της ιστορικής φυσιογνωμίας του λόφου από τους ερωτηθέντες.

Που πιστεύετε ότι οφείλεται αυτή η ιδιαίτερη φυσιογνωμία;
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 14. Η αιτία της ιστορικής φυσιογνωμίας της περιοχής.

Ποια θεωρείτε πως είναι η εξέλιξη αυτής της ιστορικής φυσιογνωμίας, με την πάροδο του χρόνου;
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 15. Η εξέλιξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της περιοχής μελέτης.

Πού εντοπίζετε αυτή την αλλοίωση, εφόσον θεωρείτε πως η ιστορική του φυσιογνωμία, με την πάροδο του χρόνου αλλοιώνεται προς το χειρότερο;
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 16. Ο τομέας στον οποίο εμφανίζονται τα σημάδια αλλοίωσης της περιοχής.

Ποια πιστεύετε πως είναι η κυριότερη αιτία για την καταστροφή των παλαιών ιστορικών κτιρίων;
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 17. Η αιτία καταστροφής των παλαιών ιστορικών κτιρίων.

Που πιστεύετε πως οφείλεται η ένταξη νέων κτιρίων με μη σχετική αρχιτεκτονική;

85 απαντήσεις

Διάγραμμα 18. Η αιτία της ένταξης νέων κτιρίων με μη σχετική αρχιτεκτονική.

Θεωρείτε αναγκαία τη διατήρηση των παλαιών ιστορικών κτιρίων, προκειμένου να διατηρηθεί η ιδιαίτερη ιστορική φυσιογνωμία του Λόφου του Φρουρίου;

85 απαντήσεις

Διάγραμμα 19. Το ποσοστό κατά το οποίο θεωρείται αναγκαία η διατήρηση των παλαιών κτιρίων.

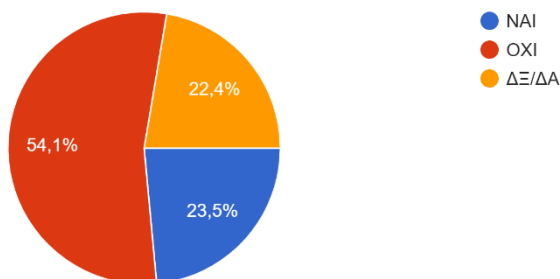
Ποια πιστεύετε πως πρέπει να είναι η αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων;

85 απαντήσεις

Διάγραμμα 20. Η αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων.

Πιστεύετε πως η ιστορική φυσιογνωμία του Λόφου του Φρουρίου της Λάρισας είναι επαρκώς αξιοποιημένη;
85 απαντήσεις

Διάγραμμα 21. Το ποσοστό κατά το οποίο η ιστορική φυσιογνωμία του λόφου του Φρουρίου της πόλης είναι επαρκώς αξιοποιημένη.

Αν ΟΧΙ, με ποιο τρόπο πιστεύετε πως αυτή θα μπορούσε να αξιοποιηθεί περαιτέρω;

- Με τη χρηματοδότηση από το δημόσιο για τη διατήρηση των κτιρίων.
- Να χρηματοδοτηθεί η διατήρηση και η συντήρηση της αρχιτεκτονικής των κτιρίων της περιοχής.
- Με την απομάκρυνση των αυτοκινήτων που σταθμεύουν, την αξιοποίηση παλαιών κτιρίων σε χώρους για πολιτιστικές δραστηριότητες, στον περιορισμό των πολλών καταστημάτων εστίασης.
- Αυστηρότερο θεσμικό πλαίσιο.
- Να οριστεί ένα θεσμικό πλαίσιο σε συνεργασία της πολιτείας, του Δήμου και της εφορίας αρχαιοτήτων κλπ.
- Ανάδειξη των ιστορικών χώρων και κίνητρα για επισκεψιμότητα.
- Με χρηματοδότηση από την πολιτεία.
- Αναπαλαιώσεις
- Με τη λειτουργία του Αρχαίου Θεάτρου
- Περισσότερα νεοκλασσικά κτίρια
- Ανακατασκευή των προτέρων κτιρίων και ανάδειξη των ιστορικών ευρημάτων.
- Ανάδειξη μνημείων και περιβάλλοντα χώρου, λιγότερα τραπεζοκαθίσματα, προκατ κατασκευές επιχειρήσεων, απαγόρευση αυτοκινήτων
- Έλεγχος της ανεξέλεγκτης λειτουργίας καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος

- Με την ύπαρξη άλλου είδους επιχειρήσεων. Οι υπάρχουσες επιχειρήσεις σχετίζονται με την εστίαση και την νυχτερινή ζωή της πόλης, καφέ, μπάρ κλπ
- Χρηματοδότηση και κίνητρα για τη συντήρηση και τρόπους να προσελκύσουν κόσμο για να υπάρχει κίνητρο ενασχόλησης
- Χαράζοντας μια ιστορική διαδρομή περιπάτου
- Αξιοποιώντας το Μπεζεστένι σαν ανοιχτό αξιοθέατο και φωτίζοντας σωστά και επαρκώς όλα τα σημεία τα οποία έχουν αρχαία ευρήματα με σκοπό να προκαλούν το ενδιαφέρον των περαστικών
- Περισσότερο πράσινο.

ΘΕΛΕΤΕ ΝΑ ΠΡΟΣΘΕΣΕΤΕ ΚΑΤΙ ΑΛΛΟ;

- Θεωρώ ότι τα πολλά καταστήματα εστίασης κοντά στους αρχαιολογικούς χώρους σεβόμενα την ιστορία της περιοχής έχουν φέρει πολύ νέο κόσμο στον λόφο... αυτό θα πρέπει να εκμεταλλευτεί η πολιτεία κ τονίζοντας την ύπαρξη των αρχαίων ευρημάτων (φωτισμός,επεξηγηματικές πινακίδες) θα μπορούσε να κεντρίσει την προσοχή όλων αυτών των ανθρώπων ... και επιτέλους οι νεαρότερες ηλικίες να μάθουν την ιστορία αυτού τ σημείου της πόλης , να το σέβονται και να μην το χρησιμοποιούν μόνο σαν ενα μέρος όπου μπορούν να αφήνουν τα άπειρα τενεκεδάκια μπίρας ειδικά τους θερινούς μήνες!!
- Ανάδειξη περιοχής
- Με τις σωστές παρεμβάσεις του δήμου, η Λάρισα μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης χιλιάδων τουριστών όπως κάθε άλλη μεγάλη πόλη, γιατί δεν έχει να ζηλέψει τίποτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Adejuvbon, F.J. (1985), "Cultural heritage as tourism product", *The Tourist Review*, Vol. 40 No. 1, pp. 19-21. <https://doi.org/10.1108/eb057916>.

Алексиев, Й. (1987) Й. Алексиев. Феодалният замък и Дворецът на българските царе на Царевец във Велико Търново. – In: Средновековният замък в българските земи XII–XIV век. Сопот 1987:36–40.

Алексиев, Й. (2009) Й. Алексиев. Трапезица в градоустройствената структура на столичния Търнов. – In: Приноси към българската археология. VI, 2009:107–118.

Apte M. (1994). Language in sociocultural context. In R. E. Asher (Ed.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, 4, 2000-2010, Oxford: Pergamon Press.

Arnaboldi, M. & Spiller, N. (2011). “Actor-network theory and stakeholder collaboration: The case of Cultural Districts”, *Tourism Management*, Volume 32, Issue 3, pp. 641-654.

Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E., 1990. *The tourist-historic city*. London: Belhaven.

Ashworth, G. J., 1991. *Heritage Planning*. Gronigen: Geo Pers.

Ashworth G.J., 1993. Heritage planning: An approach to managing historic cities. In Bogdani-Czepita M., Bronski K., Gorlich K., Purchla J., Zuziak Z. (ed), *Managing historic cities*. Krakow: International Cultural Centre Cracow, pp.27-48.

Ashworth G.J., 1994 ‘From history to heritage—from heritage to identity. In search of concepts and models’. In: G.J.Ashworth and P.J.Larkham (eds) *Building a New Heritage*. Tourism, Culture and Identity in the New Europe, pp. 13-30. London: Routledge.

Ashworth, G.J. and Larkham P.J., 1994. A heritage for Europe: The need, the task, the contribution. In *Building a new heritage: Tourism, culture and identity*, Ashworth G. J. and Larkham P. J., eds. London: Routledge.

Ashworth, G.J and Phelps A., 2002. The cultural construction of heritage conservation. In Phelps A., Ashworth G.J. and Johanson O.H. (ed.) *The construction of Built Heritage. A north European perspective on policies, practices and outcomes* Hampshire: Ashgate, pp. 3-10.

Ashworth, G.J. 2002b. 'Heritage in Economic Regeneration: The case of Nieuweschas'. In Phelps A., Ashworth G.J. and Johansson O.H. (ed.) *The construction of Built Heritage. A north European perspective on policies, practices and outcomes*. Hampshire: Ashgate, pp.163-173.

Ashworth, P., 2003. Phenomenology of the lifeworld and social psychology. *Social Psychological Review*, 5, 18–34.

Assi, E. (2012) World heritage sites, human rights and cultural heritage in Palestine, *International Journal of Heritage Studies*, 18:3, 316-323, DOI: 10.1080/13527258.2012.652975

Avrami, E., Randall M., and Marta de la Torre, (2000). *Values and Heritage Conservation: Research Report*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.

Barakov V., *The Medieval City of Tarnov. Capital of the Second Bulgarian Kingdom*. Academia

Barke, M. & Harrop, K. (1994) 'Selling the Industrial Town: Identity, Image and Illusion', in J.R. Gold and S.V. Ward (eds) *Place Promotion: the Use of Publicity to Sell Towns and Regions*, pp. 93—114. Chichester : Wiley .

Bianchini, F., & Parkinson, M. (1993). *Cultural policy and urban regeneration: The Western European experience*. Manchester: Manchester University Press.

Blake, J. (2000). On Defining the Cultural Heritage. *International & Comparative Law Quarterly*, 49, 61-85. <https://doi.org/10.1017/S002058930006396X>

Bojić, N., (2017). Prema kritičkom mapiranju: slojevi graditeljskih intervencija u povijesnom tkivu splitske četvrti Veli Varoš od 1955. godine do danas // *Ars Adriatica*, 7, 21-42
doi:10.15291/ars.1373

Bouchenaki, M. (2003) The interdependency of the tangible and intangible cultural heritage. In: 14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites', 27 – 31 Oct 2003, Victoria Falls, Zimbabwe.

Bourdieu, P. (1983). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.

Breakwell, G.M. (1986). *Coping with Threatened Identities* (1st ed.). Psychology Press.
<https://doi.org/10.4324/9781315733913>

Breakwell, G. M. (Ed.) (1992). *Social Psychology of Identity and the Self Concept*. (Surrey Seminars in Social Psychology). Surrey University Press in association with Academic Press.

Cullen, G. (1961). *Concise Townscape* (1st ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780080502816>

Deffner, A. & Metaxas, T. (2005). Shaping the vision, the identity and the cultural image of European places. European Regional Science Association, ERSA conference papers.

Ergerovic, A., (2002), *Pučka arhitektura starih splitskih predgrađa*, Split, Književni krug.

Esfehani, M. & Albrecht, J. (2019) Roles of intangible cultural heritage in tourism in natural protected areas, *Journal of Heritage Tourism*, 13:1, 15-29, DOI: 10.1080/1743873X.2016.1245735

Evans, G. (2005). Measure for Measure: Evaluating the Evidence of Culture's Contribution to Regeneration. *Urban Studies*, 42(5–6), 959–983. <https://doi.org/10.1080/00420980500107102>.

Everingham, C. (2003) *Social Justice and the Politics of Community*. Aldershot: Ashgate.

Frost-Kumpf, H. A. (1998). *Cultural Districts: The arts as a strategy for revitalizing our cities*. Washington, DC: Americans for the Arts.

García-Hernández, M.; De la Calle-Vaquero, M.; Yubero, C. Cultural Heritage and Urban Tourism: Historic City Centres under Pressure. *Sustainability* 2017, 9, 1346. <https://doi.org/10.3390/su9081346>

Ghafele, R., & Santagata, W. (2006). Cultural tourism and collective trademarks: The case of Byblos and Saida, Lebanon. Working paper. International Centre for Research on the Economics of Culture, Institutions, and Creativity.

Graham, B., (2002). 'Heritage as knowledge: capital or culture?' *Urban Studies*, 39(5–6), pp. 1003–17.

Hobson, E., 2004. *Conservation and planning: Changing Values in policy and practice*. London: Spon Press.

Howard P., 2003. *Heritage Management, Interpretation, Identity*. New York: Continuum.

Howard, P., and Pinder, D., 2003. Cultural heritage and sustainability in the coastal zone: experiences in south west England. *Journal of Cultural Heritage*, 4 pp.57–68.

Ito, Nobuo (2003) Intangible cultural heritage involved in tangible cultural heritage. In: 14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites', 27 – 31 oct 2003, Victoria Falls, Zimbabwe

Jacobson-Widding, A. (Ed.). (1983). *Identity: personal and socio-cultural: a symposium*. Retrieved from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-123757>

James, A., Martin, R. L. and Sunley, P., 2006: • e rise of cultural economic geography. In: Martin, R. and Sunley, P. editors, *Critical Concepts in Economic Geog-raphy: Volume IV, Cultural Economy*, London: Rou-tledge, pp. 3–18.

Katapidi, I. (2015). Perceiving heritage in Greek traditional settlements.

- Korpela, K. M., (1989). 'Place identity as a product of environmental self-regulation'. *Journal of Environmental Psychology*, 9, pp. 241–256.
- Landry, C. (2000). *The creative city*. London: Earthscan.
- Lavanga, M. (2020). "Handbook of Cultural Economics", 3rd edn, Edward Elgar Publishing.
- Lefebvre, H., 1991 (first ed.1974). *The production of space*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell
- Lenzerini, F., (2011). Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples, *European Journal of International Law*, Volume 22, Issue 1, Pages 101–120, <https://doi.org/10.1093/ejil/chr006>.
- Lewicka, M. (2008). Place Attachment, Place Identity and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 209-231. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.02.001>
- Liouris, C. & Deffner, A. (2005). City marketing - a significant planning tool for urban development in a globalised economy. European Regional Science Association, ERSA conference papers.
- Logan, W. (2012). Cultural diversity, cultural heritage and human rights: Towards heritage management as human rights-based cultural practice. *International Journal of Heritage Studies*. 18. 1-14. 10.1080/13527258.2011.637573.
- Lui, C.-W. (1998). Book reviews: TOURING CULTURES: TRANSFORMATIONS OF TRAVEL AND THEORY Chris Rojek and John Urry (eds) London, Routledge, 1997, ix, 214 pp., \$42.95 (paperback). *Journal of Sociology*, 34(3), 334–335. <https://doi.org/10.1177/144078339803400312>
- Loulanski, T. & Loulanski, V. (2011). The sustainable integration of cultural heritage and tourism: A meta-study. *Journal of Sustainable Tourism*. 19. 837-862. 10.1080/09669582.2011.553286.

- Lowenthal, D., 1968. 'The American Scene'. *Geographical Review*, 58 (1), pp.61-88.
- Lowenthal, D., 1975. 'Past time present Place: Landscape and Memory', *Geographical Review*, 65(1), pp.1-36.
- Lowenthal, D., 1979. Environmental Perception-Preserving the Past', *Progress in Human Geography*, 3(4), pp. 550-559.
- Lowenthal, D., 1981. 'Dilemmas of preservation', in Binney, M. and Lowenthal, D. (eds), *Our Past before us*, London: Temple Smith.
- Lowenthal, D., 1985. *The Past is a foreign country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lowenthal D., 1996. *The Heritage Crusades and the Spoils of History*. London: Cambridge University Press.
- Ma S.-Y. & Chan W.-Y., (2003). "The provision of public goods by a local entrepreneurial state: The case of perservation of the Nanyue relics in China," *Journal of Development Studies*, Taylor & Francis Journals, vol. 40(1), pages 119-141.
- Matarasso, F. (1997), *Use or Ornament: The Social Impact of Partecipation in the Arts*, Comedia, Stroud.
- McCain, R. A. (1979). Reflections on the Cultivation of Taste. *Journal of Cultural Economics*, 3(1), 30–52. <http://www.jstor.org/stable/41810251>.
- McCain, R. A. (1981). Cultivation of Taste, Catastrophe Theory, and the Demand for Works of Art. *The American Economic Review*, 71(2), 332–334. <http://www.jstor.org/stable/1815740>.
- McCain, R.A. (1995) Cultivation of taste and bounded rationality: Some computer simulations. *J Cult Econ* 19, 1–15. <https://doi.org/10.1007/BF01074429>
- Mijović, P., (1998). *Od Dokleje do Podgorice*, Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore "Đurđe Crnojević".
- Norberg-Schulz, C. (1980) *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli.

- Nuryanti, W. (1996). Heritage and postmodern tourism. *Annals of Tourism Research*, 23, 249-260.
- Oppio, A., Bottero, M., Ferretti, V., Fratesi, U., Ponzini, D., Pracchi, V. (2015). Giving space to multicriteria analysis for complex cultural heritage systems: The case of the castles in Valle D'Aosta Region, Italy. *Journal of Cultural Heritage*. 16. 10.1016/j.culher.2015.03.003.
- Pendlebury, J., 2002. Conservation and regeneration: complimentary or conflicting processes? The case of Grainger Town, Newcastle-upon-Tyne, *Planning Practice & Research*, 17(2), pp. 145–58.
- Pendlebury J., 2009. *Conservation in the age of consensus*. London: Routledge.
- Pendlebury J., Short M., While A., 2009. 'Urban World Heritage Sites and the problem of authenticity', *Cities*, 26 pp.349-358.
- Popović, S., (2015). "Re-ekvilibracija (ponovno oživljavanje) Stare varoši – Podgorica", *Forum*, Vol. 33, pp. 41-44.
- Pritchard, A. & Morgan, N. (2001). Culture, identity and tourism representation: Marketing Cymru or Wales?. *Tourism Management*. 22. 167-179. 10.1016/S0261-5177(00)00047-9.
- Proshansky, H.M., Ittelson, W.H., Rivlin, L.G. (1976). *Environmental Psychology: People and Their Physical Settings*, 2nd Edition. Oxford: Holt, Rinehart & Winston.
- Proshansky, H.M., Fabian, A.K. and Kaminoff, R., 1983. 'Place-identity: Physical world socialization of the self'. *Journal of Environmental Psychology*, 3, pp. 57-83.
- Riza, M., Doratli, N. and Fasli, M. (2012) City Branding and Identity. *Procedia—Social and Behavioral Sciences*, 35, 293-300. <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.02.091>
- Rovčanin, G., (2020). "Urban Structure of The Old Town Podgorica – Stara Varoš: Development And Transformation", *Near East Historical Review*, 10/2, pp. 169-176

Ryan, C. (2002). Equity, management, power sharing and sustainability e issues of the 'new tourism'. *Tourism Management*, 23, 17e26.

Šabović-Kerović, I., (2014). "Architectural heritage conservation strategy of Old Varoš (Podgorica)/ Protect or not? Civilization or occupation? Applying knowledge in practice or not?", *Almanah*, Udruženje "Almanah", pp. 127-152.

Sacco, P.L. & Viviani, M. (2003), "Scarsità, Benessere, Libertà nel Contesto dell'Economia dell'Identità", *Istituzioni e Sviluppo Economico*, 1, 2003, 5-41.

Sacco, P.L. & Zarri, L., (2004). "Cultura, promozione della libertà positiva e integrazione sociale," *Economia della Cultura*, Società editrice il Mulino, issue 4, pages 499-508.

Sacco, P. L., Tavano Blessi, G., & Nuccio, M. (2008). Culture as an engine of local development processes: system-wide Cultural Districts. Working paper. University IUAV of Venice.

Sacco, P., G. Tavano Blessi, and M. Nuccio, (2009). "Cultural Policies and Local Planning Strategies: What Is the Role of Culture in Local Sustainable Development?" *The Journal of Arts Management, Law, and Society* 39 (1): 45–64. doi:10.3200/JAML.39.1.45-64.

Santagata, W. (2002), Cultural Districts, Property Rights and Sustainable Economic Growth. *International Journal of Urban and Regional Research*, 26: 9-23. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00360>

Santagata, W. (2004). "Cultural districts and economic development," EBLA Working Papers 200401, University of Turin.

Santagata, W. (2006). "Cultural Districts and Their Role in Developed and Developing Countries," *Handbook of the Economics of Art and Culture*, in: V.A. Ginsburgh & D. Throsby (ed.), edition 1, volume 1, chapter 31, pages 1101-1119, Elsevier.

Schein, E. (1984) Coming to a new awareness of organizational culture. *Sloan Management Review* 25(2): 3–16.

Scott, J. (1990). *A Matter of Record*. Polity. Cambridge.

Seifert, S., & Stern, M. (2005). 'Natural' Cultural Districts: Arts agglomerations in metropolitan Philadelphia and implications for cultural district planning. Working Paper, Social Impact of the Arts Project. University of Pennsylvania. www.sp2.upenn.edu/SIAP/.

Seifert, S., & Stern, M. (2010) 'Cultural Clusters: The Implications of Cultural Assets Agglomeration for Neighborhood Revitalization', *Journal of Planning Education and Research*, 29(3), pp. 262–279. doi: 10.1177/0739456X09358555.

Smith, L., (2006). *Uses of Heritage*. New York: Routledge.

Spanos, V. & Goulas, A. (2017). Cultural heritage displaying: Residents looking in the mirror. *e-journal of Science and Technology*. 12. 1-11.

Spencer-Oatey, H. (2012) What is culture? A compilation of quotations. GlobalPAD Core Concepts. Available at GlobalPAD Open House.

Sroda-Murawska, S., Bieganska J. & Dąbrowski, L. (2017). Perception of the role of culture in the development of small cities by local governments in the context of strategic documents - a case study of Poland. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 38. 119-129. 10.1515/bog-2017-0038.

Stedman, R., (2003) Is It Really Just a Social Construction?: The Contribution of the Physical Environment to Sense of Place, Society & Natural Resources, 16:8, 671-685, DOI: 10.1080/08941920309189

Steinbauer, M., Gohlke, A., Mahler, C., Schmiedinger, A., Beierkuhnlein, C. (2013). Quantification of wall surface heterogeneity and its influence on species diversity at medieval castles - implications for the environmentally friendly preservation of cultural heritage. *Journal of Cultural Heritage*. 14. 219-228. 10.1016/j.culher.2012.06.003.

Stevenson, D. and Central Queensland University. Rural Social Economic Research Centre (1998) *Agendas in place : urban and cultural planning for cities and regions* / Deborah Stevenson.

Rockhampton, Qld.: Rural Social and Economic Research Centre, Central Queensland University.

Stevenson, N. (2005). What is Safe? Cultural Citizenship, Visual Culture and Risk. *Sociological Research Online*, 10(2), 157–166. <https://doi.org/10.5153/sro.1105>.

Throsby, D. (1999) Cultural Capital. *Journal of Cultural Economics*, 23, 3-12.
<https://doi.org/10.1023/A:1007543313370>

Throsby, D. (2001) *Economics and Culture*. Cambridge University Press, London.

Tweed, C. and Sutherland, M., (2007). ‘Built heritage and sustainable urban development’, *Landscape and Urban Planning*, 83 :1, pp.62-69.

Twigger-Ross, C. & Uzzell, D. (1996). Place and Identity Processes. *Journal of Environmental Psychology - J ENVIRON PSYCHOL*. 16. 205-220. 10.1006/jevp.1996.0017.

Urošević, N. (2012). Cultural identity and cultural tourism: Between the local and the global (a case study of Pula, Croatia). *Singidunum Journal of Applied Sciences*. 9. 67-76. 10.5937/sjas1201067U.

Uzzell, D., Pol, E. & Badenas, D. (2002). Place Identification, Social Cohesion, and Environmental Sustainability. *Environment and Behavior - ENVIRON BEHAV*. 34. 26-53. 10.1177/0013916502034001003.

Vecco, M. (2010) A Definition of Cultural Heritage: From the Tangible to the Intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11, 321-324. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2010.01.006>.

Vodopivec, B., Žarnić, R., Tamošaitienė, J., Lazauskas M., & Šelih J. (2014) Renovation priority ranking by multi-criteria assessment of architectural heritage: the case of castles, *International Journal of Strategic Property Management*, 18:1, 88-100, DOI: 10.3846/1648715X.2014.889771

Willems, W. (2010). At the crossroads of the formal and popular: Convergence culture and new publics in Zimbabwe. *Popular Media, Democracy and Development in Africa*. 46-62. 10.4324/9780203843260.

Yang, Y., Wang, S., Cai, Y. & Zhou, X. (2021). How and why does place identity affect residents' spontaneous culture conservation in ethnic tourism community? A value co-creation perspective. *Journal of Sustainable Tourism*. 30. 1-20. 10.1080/09669582.2021.1945070.

Young, G. (2008). The Culturization of Planning. *Planning Theory*, 7(1), 71–91. <https://doi.org/10.1177/1473095207082035>.

Zhang, X. & Chen, K. (2021). “Which scale matters? Rethinking cultural industry development policies from a city network perspective”. *Journal of Urban Affairs*, 43:1, 140-156, DOI: 10.1080/07352166.2018.1550349.

Zukin, S. (1995). *The culture of cities*. Oxford: Blackwell.

Zukin, S. (1998). Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption. *Urban Studies*, 35(5/6), 825–839. <http://www.jstor.org/stable/43084034>

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ:

Αργυράκος Α., Ντεούδης Ε., «Λάρισα Yeni-Sehir, πολεοδομική συγκρότηση και εξέλιξη της πόλης 14ος – 19ος αι.», Τομέας πολεοδομίας χωροταξίας, Αθήνα, 1993.

Αϊβαλιώτου Α., 2008. Πολεοδομική Ανασυγκρότηση του ιστορικού κέντρου, Λάρισα 8000 χρόνια Νεότητας, Συλλογικό Έργο Δήμου Λαρισαίων, Λάρισα.

Bryman A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας* (Μτφ. Παναγιώτης Σακελλαρίου).

Gutenberg. Αθήνα (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το έτος 2017).

Γιαλούρη Α. 2008. Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή Λάρισα, Λάρισα 8000 χρόνια νεότητας, Δήμος Λαρισαίων, Λαρισαϊκά Γράμματα, Λάρισα.

Γκοφ, Λε Ζ., 1998, Ιστορία και Μνήμη, Αθήνα: Νεφέλη.

Γκοφ, Λε Ζ. και Νορά, Π., 1975, Το Έργο της Ιστορίας [Faire de l'histoire], Αθήνα:

Κέδρος.

Δήμος Λαρισαίων, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών, «Βιοκλιματική Ανάπλαση τμήματος ιστορικό κέντρου Λάρισας», Έκθεση τεκμηρίωσης του ολοκληρωμένου και λειτουργικού χαρακτήρα της παρέμβασης, 2012

Ιωαννίδης Γ., Μαλέκα Αικ., Μπουρονίκος Ι., Ντεούδης Β., Παρασκευάς Θ., Τσιτώτα Ευρ., «Σύνταξη και καταγραφή γενικών αρχών και στόχων της επικείμενης ανάπλασης του Φρουρίου Λάρισας και της ευρύτερης περιοχής τους», Τ.Ε.Ε., Τμ. Κεντρ.-Δυτ. Θεσσαλίας, Λάρισα, 1996

Καραμανωλάκης, Ευ., 2015, Εισαγωγή στις ιστορικές σπουδές, (<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH289/eisagogistisistorikesspoudes2015.pdf>)

Καραχάλης, Ν., (2015) Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση στο Πούλιο, Ι. – Αλιβιζάτου, Μ. – Αραμπατζής, Γ. – Γιαννακίδης, Α. – Καραχάλης, Ν. – Μάσχα, Ε. – Μούλιου, Μ. – Παπαδάκη, Μ. – Προσύλης, Χ. – Τουλούπα, Σ., Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη, εκδ.: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα, 116–133.

Κωστούλα, Κ. (2020). “Η ανάδειξη των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς του κέντρου της Λάρισας”. (Bachelor’s thesis).

Μακρυγιάννη, Ο. (2021). «Δυνατότητες και Προοπτικές Ανάπτυξης Αστικού Τουρισμού. Η Περίπτωση της Πόλης της Λάρισας». (Master’s thesis).

Μάτσκα, Α. (2012). «Η εξέλιξη του λόφου του Φρουρίου στη Λάρισα». Ερευνητική Διπλωματική Εργασία.

Mason, J. (2011). Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας. Εκδόσεις: Πεδίο. Διαθεσιμότητα έκδοσης: Πάντειο Πανεπιστήμιο. Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης.

- Ντίκου, Β. (2021). Πολιτιστικές Περιοχές: Η Περίπτωση της Βαλαωρίτου στη Θεσσαλονίκη. Εργασία Εξαμήνου. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος.
- Πάλλας Κ., Νότη Π., Παπαδόπουλος Ν., Σταθακοπούλου Ειρ., Λιόκου Ε., Μαυραγάνη Π., «Καταγραφή προβλημάτων και πρόταση αναβάθμισης των συνοικιών: Νότιος Άγ. Αθανάσιος- Αγ. Αχίλλειος- Αγ. Νικόλαος», Τ.Ε.Ε. Τμ. Κεντρ. - Δυτ. Θεσσαλίας, Λάρισα, 1998
- Παλιούγκας Θ. 1996. Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881), τόμος 1ος, Εκδόσεις: Μάτι.
- Παναγιωτόπουλος, Ν., (επ.), 1999, Πιερ Μπουρντιέ Κείμενα Κοινωνιολογίας, Αθήνα: Στάχυ.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη Α., 2004. “Το Μπεξεστένι της Λάρισας και η συλλογική μνήμη της ευρύτερης περιοχής” Επετηρίς του Κέντρου Έρευνας της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, (1999-2003).
- Σαπουνάκης, Α. (2012). Ταυτότητα των πόλεων, πολιτισμός και σχεδιασμός. Στο Δέφνερ, Α. & Καραχάλης, Ν. Marketing και Branding Τόπου (σ. 41-54). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Σταθακόπουλος, Π. (2011). «Αστικές Αναπλάσεις : Το εγχείρημα της Λάρισας 20 χρόνια μετά». Τ.Ε.Ε, Τμήμα Κεντρικής και Δυτικής Θεσσαλίας, "Αποκάλυψη του αρχαίου Θεάτρου Λάρισας", Λάρισα, 2001.
- Χασάπης, Δ.Φ., 2019. Η κρίση στην αγορά ακινήτων, η φορολογία και οι επενδυτικές δυνατότητες της ακίνητης περιουσίας: μελέτη περίπτωσης Λάρισα (Bachelor's thesis).

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

<http://www.velikoturnovo.info/en/info/i101/Sound-and-Light-Show-in-Veliko-Tarnovo-Bulgaria.html>

<https://visitsplit.com/en/1/welcome-to-split>

<https://theactivist.blog/2017/02/28/maria-euthimiou-oi-ellines-misoyn-tin-patrida-toys/>

<http://www.larissa-theatre.com>

<https://www.larissa-culturestories.gr>

<http://culture.larissa-dimos.gr>

<http://larisa.culture.gr>

<https://www.larissapress.gr/2020/03/21/nostalgontas-tin-palia-larisa-ii/>

<https://www.larissanet.gr/2018/09/26/enas-alevromylos-egine-mouseio-sitiron-kai-alevronti-larisa/>

<https://www.onlarissa.gr/2023/01/21/i-tetarti-otan-to-evdomadiaio-pazari-tis-larissas-ginontan-sto-frourio-i-sygklonistiki-perigrafi-logiou-soudou/>

<https://www.onlarissa.gr/2019/04/27/to-rolai-tis-larissas-mia-istoriki-anadromi/>

<https://www.larissanet.gr/2015/09/27/mi-vioklimatiki-anaplasti-enos-en-telei-mi-istorikou-kentrou/>

<https://www.larissanet.gr/2015/10/05/gia-mia-aeiforiki-antilipsi/>

<https://www.bestoflarissa.gr/2020/03/20/larisa-etsi-itan-i-poli-tin-paraskevi-20-3-2020-ora-1200-1300/>

<https://tinealarissa.gr/2023/01/06/%CE%BB%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B1-%CE%AD%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B5-%CE%BC%CE%B5->

[%CF%80%CE%AC%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BF-%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CE%B6%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CF%80%CF%89%CE%BB/](#)

EIKONEΣ:

<https://www.larissa-dimos.gr/el/i-poli/periigisi-stin-poli>

<https://www.goparis.gr/pyrgos-tou-eiffel/>

<https://www.naftemporiki.gr/culture/1157466/parthenonas-pithanos-oi-archaioi-na-ton-apokalousan-me-allo-onoma/>

<http://www.velikoturnovo.info>

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BA%CE%BF_%CE%A4%CE%AC%CF%81%CE%BD%CE%BF%CE%B2%CE%BF

https://global-geography.org/af/Geography/Europe/Croatia/Pictures/Split/Oldest_Suburb_Veli_Varos

<https://www.visitgreece.gr/el/mainland/thessaly/larisa/>

<https://www.larissanet.gr/2021/09/21/performance-kai-parastaseis-sto-v-archaio-theatro-larisas/>

<https://www.larissa-dimos.gr/el/i-poli/xwroi-politismou>

<https://www.athensvoice.gr/life/poleis/549091/larisa-mia-poli-anoihti/>

<https://www.larissa-dimos.gr/el/i-poli/mulos-tou-pappa>

<https://www.larissapress.gr/2020/04/12/nostalgontas-tin-palia-larisa-lofos-akropoleos/>

<https://www.larissapress.gr/2020/03/21/nostalgontas-tin-palia-larisa-ii/>

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CF%8C%CF%86%CE%BF%CF%82_%CE%A6%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85

<https://www.larissanet.gr/2018/11/13/larisa-etsi-einai-i-nea-odos-venizelou-fot1/>

